

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BASIN-YAYIN YÜKSEK OKULU
GAZETECİLİK VE HALKLA İLİŞKİLER BİLİM DALI

ATATÜRK'ÜN TARİH ANLAYIŞI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN : Prof.Dr.EROL CİHAN
HAZIRLAYAN : TAHSİN AKPINAR

İSTANBUL-1991

Kaynakça gösterilmek
Fotokopi çekilebilir

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BASIN-YAYIN YÜKSEK OKULU
GAZETECİLİK VE HALKLA İLİŞKİLER BİLİM DALI

ATATÜRK'ÜN TARİH ANLAYIŞI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN : Prof.Dr.EROL CİHAN
HAZIRLAYAN : TAHSİN AKPINAR

İSTANBUL-1991

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I-IV
ÖNSÖZ.....	V-VI
ÖZET.....	VII-X
BİBLİYOGRAFYA.....	XI-XX

BİRİNCİ BÖLÜM TARİH KAVRAMI

1. TARİHİN TANIMI.....	2-9
I. Yazar ve Düşünürlere Göre Tarihin Tanımı.....	2-6
1. Yabancı Yazar ve Düşünürlere Göre.....	2-4
2. Türk Tarihçilerine Göre.....	4-6
II. Çeşitli Sosyal Bilimlere Göre Tarih.....	6-9
1. Coğrafya Bilimine Göre Tarih.....	6
2. Arkeolojiye Göre Tarih.....	6-7
3. Felsefeye Göre Tarih.....	7
4. Sosyolojiye Göre Tarih.....	7-8
5. Nüvizmatik (Meskükât)'a Göre Tarih.....	8
6. Kronolojiye Göre Tarih.....	8
7. Filolojiye Göre Tarih.....	8-9
III. Sonuç.....	9

2. TARİHİN AMACI.....	10-21
I. Geçmiş Tanımak.....	10-11
II. Geçmiş Ortaya Çıkarmak.....	11-13
III. Geçmişin Bilgi ve Tecrübelerinden Yararlanmak.....	13-15
IV. Geleceğe Yönelik Plânlar Hazırlamak.....	15-18
V. Millî Bilinci Bütünleştirmek.....	18-21

İKİNCİ BÖLÜM
TARİH YORUMLARI VE TOPLUM

3. TARİH ANLAYIŞLARI.....	23-44
I. Teokratik Tarih Anlayışı.....	23-24
II. Hikâyeci (Rivayetçi) Tarih Anlayışı.....	24-26
III. Pragmatik (Öğretici) Tarih Anlayışı.....	26-27
IV. Materyalist Tarih Anlayışı.....	28-30
V. Pozitivist Tarih Anlayışı.....	30-32
VI. İdealist Tarih Anlayışı.....	32-34
VII. Ekspresyonist Tarih Anlayışı.....	34-36
VIII. Hümanist Tarih Anlayışı.....	36-38
IX. Romantik Tarih Anlayışı.....	39-40
X. Araştırmacı (Génétique) Tarih Anlayışı.....	40-44
4. İSLAMDA TARİH ANLAYIŞI.....	45-52
I. İslâm Öncesi Tarih Anlayışı.....	45-46
II. İslâmî Dönemde Tarih Anlayışı.....	46-52
5. TARİH VE TOPLUM.....	53-61
I. Tarihin İnsanlara Millî Bilinç Kazandırması.....	53-54
II. Tarihin Toplumunu Kaynaştırması.....	54-57
III. Tarihin Milletleri Kaynaştırması.....	57-59
IV. Tarihin Millet Hayatına Yön Vermesi.....	59-61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ATATÜRK VE TARİH

6. ATATÜRK'ÜN TARİHE DUYDUĞU İLGİ VE OKUDUĞU KİTAPLAR.....	63-84
I. Manastır Askeri İdadisi'nde.....	63-64
II. Harbiye Yıllarında.....	65-66
III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde.....	67-68
IV. Cumhurbaşkanlığı Döneminde.....	68-70
V. Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar.....	71-75
VI. Atatürk'ün Takdir Ettiği Tarihçiler.....	75-80
VII. Atatürk'ün Yazdığı Kitaplar.....	80-83
VIII. Atatürk'e Fahri Doktorluk ve Profesörlük Ünvanının Verilmesi.....	83-84
7. ATATÜRK VE TARİH ARAŞTIRMALARININ KURUMLAŞMASI.....	85-112
I. Türk Ocakları.....	85-88
II. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Kurulması.....	89-101
III. Atatürk'ün Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Olması.....	101-103
IV. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Adının Türk Tarih Kurumu'na Çevrilmesi ve Bundan Sonraki Çalışmalar.....	103-108
V. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kurulması.....	108-111
VI. Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi.....	112-112
8. ATATÜRK'E GÖRE TÜRK TARİHİ NASIL ARAŞTIRILMALI?.....	113
I. Türk Tarihinin Ana Hatları.....	113-133
II. Atatürk'ün Tarih Tezi.....	113-153
III. Güneş-Dil Teorisi.....	154-156
9. ATATÜRK'ÜN TARİHTEN YARARLANMASI.....	157-163
I. İstiklâl Savaşı Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ...	157-159
II. Cumhurbaşkanlığı Döneminde.....	159-163
10. ATATÜRK'ÜN TARİH GÖRÜŞÜ, ANLAYIŞI.....	164-183
I. Atatürk'ün Tarih Anlayışı.....	164-165

IV

II. Eski Anadolu Devlet Uygarlıkları Hakkında Görüşü.....	165-168
III. Eski Türk Tarihi Hakkındaki Görüşü.....	168-171
IV. İslâm Tarihi Hakkındaki Görüşleri.....	171-173
V. Osmanlı Tarihi Hakkındaki Görüşleri.....	174-179
VI. Bazı Türk Büyükleri ve Tarihi Şahsiyetler Hakkındaki Görüşü.....	179-183
1. Türk Hükümdar ve Devlet Adamları Hakkında.....	179-181
2. Türk Büyükleri (Mimar, şair ve düşünürler) Hakkında.....	181-182
3. Yabancı Hükümdarlar Hakkında.....	182-183
SONUÇ.....	184-185

ÖNSÖZ

Dünyada, tarih yapan milletlerin başında gelen Türkler, XIX. yüzyılda sosyal kaynaşmanın çok ileri boyutlara ulaştığını bir ortamda, dünya uygarlığına olan katkılarını ortaya koyamamanın sıkıntısını yaşamış ve bu sıkıntıyı bu gün dahi üzerinden atamamıştır. Bugünkü uygarlıkların, eski kültürlerin ve uygarlıkların temelleri üzerine kurulup geliştirildiği en yenilerinin bile eski uygarlıklardan etkilendikleri göz önünde tutulursa, kültür tarihinin önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Atatürk, bu hususu çok önceleri görmüş, giriştiği inkılâp hareketleri ile, Cumhuriyet Türkiye'sini çağdaşlaştırmaya çalışırken, bununla birlikte, Türklerin dünya uygarlığına olan hizmetlerinin katkılarından ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Bu nedenle tarihsel gerçekleri ortaya koymak isteyen Atatürk, konuyu en yüksek düzeyde ele almış, tarihçileri peşinden sürüklemiş, sonunda da Türk Tarihi için, gerçekten çok olumlu ve verimli çalışmalar yapılmıştır.

İşte Atatürk'ün önderlik ettiği, ana hatlarını hazırladığı ve bir tez ileri sürerek bu doğrultuda çalışmalar yapılmasına ön ayak olduğu bu konuyu bir "Doktora Tezi" olarak ele aldık. 1930-1938 yılları arasında, Türk tarihçilerinin hummalı bir çabayla ortaya koyduğu çalışmalar, Atatürk'ün tarih görüşünün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tezimizi hazırlarken, ilk olarak bu çalışmaların doğrudan içinde bulunmuş ve eser vermiş tarihçilerin anılarından ve ikinci olarak bu kişilerin makalelerinden yararlandık. Ancak bu kaynakların pek çoğu aynı bilgileri tekrarlamıştır. Atatürk'ün bu çalışmaları sırasında yapılmış olan müzâkere ve tartışma tutanakları ya mevcut değil veya yayımlanmamış bulunduğu için,

VI

çalışmamızda birinci elden kaynak olarak kullanılması gereken bu gibi belgelere ulaşamamıştır.

Tezimizde, konuya açıklık getirebilmek için baş kısmına tarihin tanımı, tarih kavramı, tarihin amacı ve tarih anlayışları gibi konuları içeren bölüm koymayı uygun bulduk. Daha sonra ise, Atatürk'ün tarihe ilgi ve merakı ile tarih konusundaki çalışmalarını, ortaya koyduğu tarih tezini, en geniş biçimde anlatmaya çalıştık. Daha sonra da, Atatürk'ün çeşitli konularda tarih görüşlerine kısmen kendi ifâdelerini, bugünkü dile çevirerek, bazan da özetleyerek örneklerle yer verdik.

Bu çalışmamız sırasında, bana "Doktora Tezi" olarak bu konuyu veren ve her türlü yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof.Dr.Erol Cihan'a teşekkür ederim. Ayrıca, zaman zaman karşılaştığım müşkillerin çözümünde yardımlarını gördüğüm, Sayın Prof.Dr.Kemal Önen'e, Sayın Prof.Dr.Belgin Erdoğan'a, Sayın Dr.Vahid Çabuk ile Hocam Sayın Fahri Çetin Derin'e de, bu vesile ile teşekkür etmeyi bir borç sayarım.

ÖZET

Bu çalışmamız üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Tarih kavramı üzerinde durulmuş, önce yazar ve düşünürlere göre, tarihin birbirinden farklı olan çeşitli tanımları yapılmıştır. Bundan sonra, diğer sosyal bilim dalları ile tarihin ilişkisi incelenmiş, tarihin bu bilim dallarından yararlanma durumu açıklanmıştır. Böylece düşünürlerin bu bilgilerinden yararlanılarak ayrıntılı bir tarih tanımı ortaya konulmuştur.

Tarihin amacı adını taşıyan ikinci ana başlık altında da, tarihin sosyal bir bilim olduğu, milletlerin geçmişinin ortaya çıkarılmasında, dolayısıyla insanların mazilerini tanımada yardımcı olduğu, geçmişle ilgili bilgi ve belgelerin incelenmesinden yararlanılarak toplum hayatının tecrübe kazanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca tarihin milletlerin geleceğini hazırlayan bir olgu olduğu ifade edilerek, geçmişle gelecek arasında kurulacak bir bağlantının, toplum ve milletlerin kültür ve uygarlıklarını zenginleştireceği kabul edilmiştir. Bu bağlamda, böyle zengin bir kültür ve uygarlığın ışığı altında da, geleceğe yönelik plânlardan daha sağlam gerçekleştirilebileceği

VIII

anlaşımıştır. Bu arada tarihin amaçları arasında en önemli hususun, onun millî bilinci bütünleştirmede oynadığı rol vurgulanmıştır. Çünkü, tarihsel geçmişin derinliği, bu esnada, yaşanan kederli ve kıvançlı günlerin, bilinmesi, hatırlanması, millî gururu okşamakta tarihiyle bütünleşen millet ve toplumlara moral değerler kazandırmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümü Tarih yorumları ve Toplum başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Tarih anlayışları ele alınmış, ilk çağ tarihçisi Heredotos'dan günümüze kadar gelen tarih anlayışlarının gelişme süreçleri ile birlikte incelenmiştir. İlk tarihlerin yazılmaya başlandığı andan bu yana, hemen her çağda geçerliliğini koruyan Hikâyeci ve Pragmatik bu tarih anlayışlarının yanı sıra, XIX. yüzyılda, daha çok çeşitlilik ortaya çıkmış ve birbirini reddeden tarih anlayışları görülmüştür. Nitekim bu tarih anlayışlarından bazıları da, bir kısım devletlerin siyasal rejimlerinin temel görüşü olarak kabul edilmiştir. Ancak bu anlayışlar arasında Araştırmacı Tarih Anlayışı, günümüzde en çok kabul gören ve geniş bir tarihçi topluluğu tarafından kabul edilen anlayış olmuş, ülkemiz tarihçileri de, son dönemlerde bu anlayışı benimsemişlerdir.

Batıda gelişen farklı bu tarih anlayışlarına karşılık, islâm dünyasındaki tarihçilik ve tarih anlayışları üzerinde de durulmuş, bu sahada, sosyolojinin kurucusu olan İbn Haldun'un tarih kuramının, Doğu tarihçiliğine en çok etki yaptığı görülmüştür. Bu arada batıda da geniş biçimde görülen Teolojik Tarih Anlayışı kilisenin etkisi altında katı kuramcı biçimde uygulanırken, islâm tarihçileri, bunu daha esnek biçimde anlayıp o doğrultuda eserler vermişlerdir: El-Biruni ile İbn Miskeveyh bunların başında gelmektedir.

Tezimizin asıl konusunu III. Bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde Atatürk'ün tarihe duyduğu ilgi, daha okul sıralarında iken ele alınmış, okuduğu kitaplar incelenmiş, bu kitaplarda etkilendiği bahislerden hareketle tarih bilgisi birikimi ile bunun niteliğine ulaşılmaya çalışılmıştır. Onun okuduğu kitaplar üzerinde yapılan incelemede, Atatürk'ün gerçekten dikkatli bir okuyucu olduğu, bazen bir kitabı bir gecede bitirdiği görülmüştür. Okuduğu kitapların kenarına açıklamalar, yorumlar da yazan

Atatürk'ün bazen tarihçilerin yanlışlarını bile gösterecek derecede köklü dikkatli tarih bilgisine sahip olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca çok kuvvetli bir dimağa ve iradeye sahip olan Atatürk'ün tarihçilerle, tarih sorunlarını bıkmadan tartıştığı, onları yanından hiç ayırmadığı, iyi eser yazanları da takdir ve taltif ettiği anlaşılmaktadır.

Tarihi iyi bilen ve onun yararına inanan Atatürk'ün tarih araştırmalarının kurumlaşması için Türk Tarih Kurumu ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni açtığı, herkesce bilinmektedir.

Daha sonraki bir başlıkta, Atatürk'ün Türk tarihinin nasıl araştırılması gerektiği konusu işlenmiş, onun direktif vererek hazırlattığı "Türk Tarihinin Ana Hatları" üzerinde durulmuştur. Atatürk bu ana hatlar programı doğrultusunda, Türk tarihinin Osmanlı-Selçuklu çizgisini, ta Orta Asya Türk Tarihine ve Milâddan önceki çağlara kadar götürmüştür. Ayrıca anavatan Anadolu'nun en eski halkları olan Hititlere kadar incelemeler yapılmasını istemiştir. İşte bu Ana Hatlar çerçevesinde tarih tezini de ortaya atan Atatürk, onun bir bütün halinde incelenmesini istemiş ve ağırlıklı bir biçimde, Türk uygarlığının dünyaya olan katkılarını, belirlenmesini, bunun ortaya konulmasını amaçlamıştır. Onun tarih tezi, bir yandan Türk Milletinin derin mazisini ortaya çıkarmayı amaçlarken, bir yandan pragmatik bir anlayışla, Anadolu'nun Roma ve Bizanslılardan önce bir Türk yurdu olduğunun isbatını öngörmekte idi.

Atatürk'ün hazırlattığı "Ana Hatlar" kitabı ile Tarih Tezi, ülkemizde bu bilim dalının önemini ortaya koymuş, sorunun en üst düzeyde ele alınması ve izlenmesi, tarihçiliği diğer bilimlerin yanında ön plâna çıkarmıştır. Bundan dolayı, pek çok tarih kitabı yazılmış, az bilinen pek çok konu aydınlanmıştır. Türk tarihçiliğinin bugün ulaştığı düzeyin de, Atatürk'ün bu ilgi ve teşviklerine borçlu olduğu vurgulanmıştır.

Daha sonra Atatürk'ün tarihten yararlanması söz konusu edilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı dönemindeki konuşmalarında tarihten nasıl yararlandığı gösterilmiştir. Daha okul sıralarında hitabete önem veren Atatürk'ün kalabalıkları ve dinleyicileri

etkilemekte, sürüklemekteki başarısında, tarihten verdiği örneklerin büyük payı olduğu görülmüştür.

Tezimizin son kısmında Atatürk'ün tarih anlayışı doğrultusunda çeşitli konulardaki görüşlerine yer verilmiştir. Onun eski Türk Tarihi ile ilgili olarak Asya Hunlarının Orta Asya'daki konumları, tarih incelemelerinin bunlardan başlaması gerektiği kendi konuşmalarıyla vurgulanmıştır. Eski Anadolu tarihinde de Hitit ve Sümerlerin üzerinde ciddiyetle durulması gerektiği ifade edilmiş, nitekim bundan dolayı Anadolu'da yapılan kazılar sonucu bu eski uygarlık ürünleri ortaya çıkarılmıştır.

Bu bölümde Atatürk'ün islâm tarihi hakkındaki görüşleri de zengin bir bilgi birikimini sergilemektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde özellikle hilâfetin kaldırılması sırasında yaptığı konuşmalar, verdiği örnekler, dikkate değer niteliktedir. Yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine çağdaş bir cumhuriyet kuran Atatürk, Osmanlı tarihini de çok iyi yorumlamış, başarıların takdirkârı olmuş, ancak yapılan hataları da gerçekçi bir gözle, gözler önüne sermiştir. O devletin mirasını ve borçlarını yüklenmekten de çekinmeyen Atatürk, bu devletin içine sürüklendiği duruma düşmemeye gayret etmiştir. Çalışmamızın sonunda, devlet adamı, şair, düşünür ve ün yapmış bazı kişiler hakkındaki görüşleri de yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Adıvar, Abdülhak Adnan, İbn Haldun, İslâm Ansiklopedisi, C.V/2,
İstanbul 1940-1988.
- , Tarih ve Biyografya, Tarih Dergisi, C.II,
İstanbul 1952.
- Afetinan, (A.), Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 2. baskı
Ankara 1968.
- , Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair, Belleten, C.XI,
Ankara 1947.
- , Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Günlerinde Atatürk'ün El
yazısı ile Tashih Edilmiş Bazı Tarih Soruları ve Dikte Ettiği
Cevaplardan Örnekler, Tarih Vesikaları Dergisi, C.I
Ankara 1958.
- , Atatürk ve Tarih, Atatürk'çülük 2. Kitap, İstanbul 1984.
- , Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu, Ankara 1953.
- , Atatürk'ten Mektuplar, Ankara 1981.
- , Atatürk'ün Tarih Tezi, Belleten, C.III, Ankara 1939.
- Aktepe, M. Münir, Şefik Mehmed, İslâm Ansiklopedisi, C.XI,
İstanbul 1940-1988

- Akurgal, Ekrem, Tarih İlmî ve Atatürk, Beiletên, C.XX, Ankara, 1956.
- Ali Şeriatî, Medeniyet Tarihi (Çev. İbrahim Keskin), Ankara 1987.
- Altuğ, Hikmet, Atatürk Milliyetçiliği ve Millî Tarih (İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı), C.I, İstanbul 1986.
- Arık, Remzi Oğuz, Tarih İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz, Ankara 1981.
- Armaner, Neda, Tarih Bilincinin Önemi ve Atatürk, Kemalist Atılım, C.I, İstanbul 1981.
- Artuk, İbrahim, Sikke, İslâm Ansiklopedisi, C.X, İstanbul 1940-1988.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, C.II, İstanbul 1973.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, IV. (Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi), Eskişehir 1988.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, İstanbul 1954
- Atay, Falih Rifkî, Çankaya, İstanbul 1969.
- Ateş, Ahmed, Miskeveyh, İslâm Ansiklopedisi, C.V/2, İstanbul 1940-1988.
- Ayhan, Gökhan, Atatürk'ün Başlattığı Bilimsel Tarih Çalışmaları (Atatürk Döneminde) Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.
- Balkan, Kemal, Atatürk ve Tarih Bilimi, Millî Kültür, Ankara Nisan 1981.
- Bel, Alfred, İbn Haldun, İslâm Ansiklopedisi, C.V/2, İstanbul 1940-1988.

XIII

Cebesoy, Ali Fuad, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İstanbul 1967.

Cihan, Erol, Atatürk İnkılâbı ile Ziya Gökalp Arasında Ortak Olan, Ortak Olmayan Noktalar (60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp)
İstanbul 1986.

-----, Türk İnkılâbı Tarihi Notları, 2. Bası, İstanbul 1983.

Collingwood, R.G., The Idea of History, London 1963.

Coşar, Ömer Sami, Atatürk Ansiklopedisi, C.I. İstanbul 1973.

Çabuk, Vahid, Kur'an ve Tarih, Millî Gençlik, S.25-26, İstanbul 1977.

-----, Solak-zâde Tarihi, Ankara 1989.

-----, Taliki-zâde Mehmet Subhi Efendi'nin Eğri Seferi Şehnamesi,
Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1986.

Çambel, Hasan Cemil, Atatürk ve Tarih, Belleten, C.III, Ankara 1939.

Çankı, Mustafa Namık, Büyük Felsefe Hayatı, C.II, İstanbul 1955.

Çoker, Fahri, Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları,
Ankara 1983.

Dilaçar, A., Kemalizmin Dil ve Tarih Tezi, Atatürk Devrimleri
I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973)
İstanbul 1975.

Donuk Abdülkadir, Tarihte Kurulan Türk Devletleri, Türk Kültürü, C.XXII,
Ankara Ocak 1984.

Eroğlu, Hamza, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul 1982.

Eyice, Semavi, Atatürk'ün Büyük Tarih Yazdırma Teşebbüsü, Türk Tarihinin Ana Hatları, Belleten, C.XXXII, Ankara 1968.

Galip Reşit, Türk İrk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış, Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları.

Gibb, H.A.R., Tarih İslâm Ansiklopedisi, CXI, İstanbul 1976.

Gökâlp, Ziya, Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1970.

-----, Türk Medeniyeti Tarihi, Ankara 1976.

Gökberk, Macit, v.d., Çağdas Düşüncenin Işığında Atatürk (Armağan Kitabı), İstanbul 1983.

Gökçen, Sabiha, Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti (Yay. Oktay Verel), İstanbul 1982.

Gökman, Muzaffer, Tarihi Sevdiren Adam Ahmet Refik Altınay, İstanbul 1978.

Göksel, Ali Nüzhet, Ziya Gökâlp'in Hayatı ve Malta Mektupları, İstanbul 1931.

Günaltay, Şemsettin, Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra, Belleten, C. III, Ankara 1939.

Hirş. E., Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, İstanbul 1950.

İğdemir, Uluğ, Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı, Belleten, C.XXVII, Ankara 1963.

İlgürel, Mücteba, Atatürk ve Osmanlı Tarihi (Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'den ayrı Basım), Ankara 1985.

İnan, Abdülkadir, Atatürk Devrinde Dil Çalışmaları ve Akademi Meselesi, Türk Kültürü, C.V, Ankara 1968.

İplikçioğlu, Bülent, Eskiçağ Tarihinin Anahatları, İstanbul 1990.

İslâm Ansiklopedisi, Atatürk Mad. (Bir Heyet Tarafından Yazılmıştır), C.I, İstanbul 1940-1988.

İsmail Hakkı Uzuncarsılı'nın Kısa Haltercümesi İsmail Hakkı Uzuncarsılı'ya Armağan, Ankara 1988.

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, İstanbul 1970.

-----, Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plân, Tarih Dergisi, C.XIX, İstanbul 1964.

-----, Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik, Tarih Dergisi, C.XIII, İstanbul 1963.

-----, Türkler, İslâm Ansiklopedisi, C.XII/2, İstanbul 1940-1988

-----, Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi, Tarih Dergisi, C.V, İstanbul 1953.

- , Türk Millî Kültürü, Ankara 1977.
- , Anadolu Medeniyetleri Sergisi Hakkında, Yeni Düşünce, S.89. İstanbul Haziran 1983.
- , Millî Tarih Şuuru, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.12. İstanbul Şubat 1986.
- , Millî Tarih Şuuru, Türk Kültürü, C.XVI, Ankara 1978.
- Kafesoğlu, İbrahim - Mehmet Saray, Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller, İstanbul 1987.
- Kansu, Nafi Atuf, Yeni Fakültemiz, Ülke Mecmuası, C.VI, İstanbul Şubat 1936.
- Karal, Enver Ziya, Atatürk'ün Tarih Tezi, Atatürk'çülük 2. Kitap, İstanbul 1984.
- , Atatürk'ten Düşünceler, İstanbul 1986.
- Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara 1984.
- , Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü.
- Kodaman, Bayram, Atatürk, Millî Kültür ve Tarih, 100.yıl Konferansları (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), Ankara 1981.
- Kongar Emre, Atatürk Üzerine, İstanbul 1983.

XVII

Köprülü, F. Orhan, Fuad Köprülü, Ankara 1987.

Köprülü, M. Fuad, Bir Hatıra, Belleten, C.III, Ankara 1936.

Kramers, J.H., Coğrafya, İslâm Ansiklopedisi, C.III, İstanbul 1940-1988.

Kur'an XLIII.

Kuran, Ercüment, Millî Tarih Görüşümüz, Türk Kültürü, C.VIII,
Ankara Kasım 1969.

Kutay, Cemal, Atatürk'ün Son Günleri, İstanbul 1981.

Kütükoğlu, Bekir, Vakayinüvis, İslâm Ansiklopedisi, C.XIII,
İstanbul 1940-1988.

Kütükoğlu, S. Mübahat, Tarih Araştırmalarında Usûl, İstanbul 1990.

Landsberger, B., Über den Wert Künftiger Angrabungen in der Türkei,
Türkiye'de Müstakbel Hafriyatın Değeri, Belleten, C.III,
Ankara 1939.

Lewis, Bernard, Emergence of Modern Turkey, London 1968.

-----, Gelişen Ülkelerde Değişen Toplumsal Değerler Meseleleri
İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri, İstanbul 1963.

Marwick, A., The Nature of History, London 1971.

Metel, Raşit, Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumlarında Sorunlar ve
Görüşler, İstanbul 1990.

Meydan Larousse Mad. Günes Dil Teorisi, C.V, İstanbul 1971.

Meydan Larousse Mad. Nutuk, C.IX, İstanbul 1972.

Mittwoch, G., Eyyâmül'Arab, İslâm Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul 1940-1988.

Perin, Cevdet, Atatürk Kültür Devrimi, İstanbul 1981.

Orhunlu Cengiz, Atatürk ve Tarih, Türk Kültürü, Ankara Kasım 1967.

Öktem, Niyazi, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi, İstanbul 1985.

Özbaran, Salih, Tarihçilik Üzerine Bazı Çağdaş Görüşler, Tarih Dergisi, C.XXXII, İstanbul 1979.

Özlem, Doğan, Tarih Felsefesi, İzmir 1984.

Saray, Mehmet, Atatürk ve Türk Tarihi, Türk Kültürü, C.XXII, Ankara Ocak 1984.

Saray, Mehmet - İbrahim Kafesoğlu, Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller, İstanbul 1987.

Sayılı Aydın, Beyruni ve Bilim Tarihi, Beyruni'ye Armağan, Ankara 1974.

Sinanoğlu, Suat, Atatürk'ün Nutku'nun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi (VI. Türk Tarih Kongresi), Ankara 1967.

Taneri, Aydın, Fikir Adamı Atatürk ve Cumhuriyet, Tercüman, İstanbul 10 Eylül 1983.

Tanrıöver, Subhi Hamdullah, Dağ Yolu, İstanbul 1928.

Tarih, İstanbul 1934.

Tezer, Şükrü, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Ankara 1972.

Thykydides, Pelepannesos'lularla Atina'luların Savaşı (Çev. Halil Demircioğlu), Ankara 1950.

Timurtaş, Faruk K., Atatürk'ün Tarih Görünüşüne Düşman Olanlar, Türk Kültürü, C.IV, Ankara Nisan 1966.

Togan, Zeki Velidi, Resid-üd-din Tabib. İslâm Ansiklopedisi, C.IX, İstanbul 1940-1988.

-----, Tarihte Usûl, İstanbul, 1969.

-----, Birûnî, İslâm Ansiklopedisi, C.II, İstanbul 1940-1988.

Toros, Taha, Türk Hatipleri, Ankara 1950.

Toynbee, Arnold J., Tarih Bilimi, İstanbul 1974.

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi, C.I, İstanbul, 1984.

Tüfekçi, Gürbüz D., Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Ankara 1983.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Mad. Güneş-Dil Nazariyesi, C.III, İstanbul 1979.

Türk Tarihi Hakkında Mütelealar, Türk Ocakları, İstanbul 1930.

Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı, İstanbul 1931.

Türkdoğan, Orhan, Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Ankara 1988.

Unat, Faik Reşit, Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Millî Eğitim Sistemi
Belleten, C.XXVII, Ankara 1963.

Uzunçarşılı, İsmail H., Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve
Görüşlerine Dair Hatıralar, Belleten, C.III, Ankara 1936

Ülken, Hilmi Ziya, Millet ve Tarih Şuuru, İstanbul 1976.

Unaydın, Ruşen Eşref, Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları Hatıralar (VII. Türk
Dil Kurultayında), Ankara 1954.

Vida, G. Levic Della, Sure, İslâm Ansiklopedisi, C.X, İstanbul 1940-1988.

Yaltraklı, Cevat, Vatan Şairi Namık Kemal, Millî Şair Mehmet Emin,
İstanbul 1960.

Yazıcı, Tahsin, Mirhond, İslâm Ansiklopedisi, Ç.VIII, İstanbul 1940-1988.

Yediyıldız, Bahaeddin-Yaşar Yücel, Tarih ve Kültür Erdem, C.IV.
Ankara 1988.

Yıldız, Hakkı Dursun, İslâmiyet ve Türkler, İstanbul 1976.

Yücel, Hasan Ali, Türkiye'de Orta Öğretim, İstanbul 1938.

Yücel, Yaşar, Bahaeddin Yediyıldız, Tarih ve Kültür, Erdem, C.IV.
Ankara 1988.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH KAVRAMI

1. TARİHİN TANIMI.

Sosyal bilimlerin en başında gelmesi, fert ve toplumların da hemen hemen hepsi tarafından ilgi görmesi dolayısıyla, Tarih, aktüalitesini hiçbir zaman ve hiçbir şekilde kaybetmeyen bir bilim dalı olmuştur. İnsanoğlu'nun var oluşu ile başlayan çok uzun bir sürece bağlı olması ve geçmiş-hal-gelecek zaman üçlemesinin de bütün aşamalarını kaplaması, onu kişi ve toplumların dışlayamayacağı bir konuma yükseltmektedir. Biz de bu öneminden dolayı tarihin tanımını yaparken, sorunu biraz geniş boyutları ile ele almayı tercih ettik.

Dünyada pek çok bilim adamı, tarihle meşgul olmuş ve onu tanımlamaya çalışmıştır. Bunlar, tarih konularında olağanüstü önemli eserler yazmışlar; bizzat tarih bilimi ile ilgili de pek çok kitaplar da telif etmişlerdir.

1. Yazar ve Düşünürlere Göre Tarihin Tanımı.

1. Yabancı Yazar ve Düşünürlere Göre.

a) Marc Block: Fransız Annelles Okulu kurucularından olan Marc Block'a göre tarih; zaman içinde insanların bilimidir.

b) Voltaire: Bir kuşaktan öbür kuşağa aktarılan öykülerdir (1).

1) Behat S. Kütükoğlu, Tarih Araştırmalarında Usûl (İstanbul 1990), s.1.

c) Leo Frobenius: Tarih, insan hayatının akışını kavramak için bir araçtır. Bu tanım Oswald Spengler tarafından aynen tekrarlanmıştır (2).

d) G.R.Elton: Muhakeme eden bir zihnin etkinliğidir. Tarih, gerçeğin aranmasıdır; bu yüzden tarih insanların davranışlarında birbiriyle olan ilişkilerinde çok önemli rol oynar (3).

e) R.G. Collingwood: Tarih, ekseriya yanlış açıklandığı üzere, birbirini izleyen olayların öyküsü veya bir değişiklik tasviri değildir. Fen bilimleri uzmanının tersine, tarihçi bu çeşit olaylarla ilgilenmez. O, sadece düşüncelerin harici ifadesi olan olaylarla ilgilenir. Bir bakıma bu düşünceler zaman içinde ortaya çıkan olayların kendisidir..... Bu demek değildir ki, bütün beşeri olaylar tarihçi için konudur..... Tarihçi insanların yediği, uyuduğu, sevdiği ve böylece tabii arzularının yerine getirilişi ile uğraşmaz. İnsanların yön verdiği sosyal geleneklerle meşgul olur (4).

f) Turner: Tarih; geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkidçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılardır (5).

g) E.C. Carr: Tarih nedir sorusuna ilk cevabım, tarihin, tarihçi ile olaylar arasında devamlı iletişim ameliyesidir; geçmişle günümüz arasında bitmeyen bir diyalogdur (6).

h) Fernand Braudel: Tarih; bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, hal ve gelecekteki mesleki kabiliyet ve bakış açılarının bir araya gelmesidir. Yani her günlük olay, değişik menşeli ve ritimli hareketleri bir araya getirir. Bugünün zamanı dünden, daha evelden, çok eskilerden kaynaklanır. Tarihi

2) Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl (İstanbul 1969), s. 141.

3) Salih Özbaran, Tarihçilik üzerine bazı çağdaş görüşler, Tarih Dergisi (İstanbul 1979), XXXII, s. 596-597

4) Salih Özbaran, a.g.m., s. 590.

5) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 1.

6) Doğan Özlem, Tarih Felsefesi (İzmir 1984), s. 1; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s.2.

zaman, geri çevrilemez ve dünyanın dönüşü ile aynı ritm içinde akar. Böylece tarih kültürel ve içtimai, kültürel, siyasi, içtimai, iktisadi siyasi ve bunlar gibi sayısız manzaralar arasında komşulukların, ortaklıkların ve sonsuz etkileşimlerin bütünüdür (?).

1) Hegel: Olup biten ve olmakta olan insani toplumsal olaylar ile bu olayları anlatan bir bilimdir. Böylece Tarih, insanların toplu halde yaşamalarından beri insan bilincinde bir anımsama formu içinde yer alır. İnsanlar, bir devlet yapısı içinde teşkilatlanmış bir toplum haline geldikten, yani ortak hatıralara, teşkilâtli bir geçmişe sahip oldukları zaman, bu hatırlama tarih bilincine dönüşebilir (8).

i) Gabriel Hanotaux: Tarih beşeri bir kabiliyet, ferdi bütün tecrübeleri birbirine birleştirerek beşeri bir uzviyet haline koyan bir bilimdir (9).

2. Türk Tarihçilerine Göre.

a) Zeki Velidi Togan: Hâdiselerin seyrinden, hatta madde ve eşyanın mazi ve halinden bahseden her yazı ve her hikaye, tarihtir. Sosyal bünyenin üyesi olmak itibariyle, insanlığın eylem ve düşüncelerinin gelişimini izleyen bilgidir (10).

b) A.Adnan Adıvar: Beşeri bilgiler arasında tarih bilgisi kadar insanları yakından kavramış bir bilgi daha yoktur denilebilir. Tarih herkesi alâkadar etmiş, herkes onun derinliklerine bakmağa ve kendisinden evvel, daha evvel gelmiş geçmişlerin hal ve şanını, karşılaştıkları vak'aları, bu

7) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 2; Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Tarih ve Kültür, Erdem (Ankara 1988), IV/10, 33.

8) Doğan Özlem, a.g.e., s. 76.

9) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s.2.

10) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s.2.

vak'aların kahramanlarını, muharebe meydanlarında akan kanların tasvirini ve belki biraz da evvel zaman içinde ilim ve medeniyetin, insanların yaşayış tarzının hikâyesini arzu etmişti. Hatta bu öğrenilmek istenilen vak'alar ve hayat hikâyeleri yalnız insanların hayatına hasr edilmemiş, hayvanları, nebatatı, üzerinde yaşadığımız toprağı ve nihayet başımızın üstünde dönen gök cisimlerinin özgeçmişlerini araştırmak da bir nevi tarih araştırması sayılmıştır (11).

c) Afet İnan: Ulusların, ya da toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini savaşlarını, her birinin kurduğu uygarlıkları, kendi iç sorunlarını, yer ve zaman göstererek inceleyen sosyal bir bilimdir (12).

d) Ali Şeriatî: Tarih şimdiki zamanı ortaya çıkarmış olan bir geçmiştir. Tarih geleceğe dönük bir harekettir. Tarih insan türünün ömrüdür. Gerçek bir insan gibidir. Doğumundan şimdiye kadar ki ömür sürecinin üzerinden yıllar geçmiştir, şekil almış, kişilik bulmuştur (13).

e) Erol Cihan: Toplumların yer ve zaman göstererek yaşamlarını, doğuşlarını, batışlarını, bu toplumsal olayların neden ve sonuçlarını geniş bir zaman perspektifi içinde inceleyen, araştıran, sergileyen bir bilim dalıdır (14).

f) İbrahim Kafesoğlu: Tarih, insanlar tarafından geçmişte aksiyon olarak ortaya konan faaliyetlerin bütünüdür. Tarih ilmi, bu bütünü ilgili delilleri, belgeleri toplar, inceler ve çözer, her bölgenin kendine mahsus değer bölümleri çerçevesinde sonuçlara varmak suretiyle hakikatleri belirlemeye çalışır. Ferdi veya kolektif hiç bir aksiyon dışarıdan görüldüğü gibi yalnız siyasi, iksisadi veya hukuki vb. değildir. "Tarihi hadise" olarak vasıflandırılan faaliyetler, saydığımız bu cepheleri aynı zamanda ihtiva eden birer kompleks, birer terkipdirler. Terkibi

11) A. Adnan Adıvar, Tarih ve Biyografya, Tarih Dergisi (İstanbul 1952), II/ 3-4, s. 5.

12) A. Afet İnan, Atatürk ve Tarih, Atatürk'çülük (İstanbul 1984), II. Kitap, s.151.

13) Ali Şeriatî, Medeniyet Tarihi (Çev. İbrahim Keskin), Ankara 1987, s. 93.

14) Erol Cihan, Türk İnkılâbı Tarihi Notları (İstanbul 1983), s. 7.

meydana getiren dini, hukuki, iktisadi ve edebi unsurlar birbirleri üzerinde tesirler yaparlar (15).

II. Çeşitli Sosyal Bilimlere Göre Tarih.

1. Coğrafya Bilimine Göre Tarih: Tarihi olayların coğrafi bir mekân içerisinde geçmesi tarih ilmi ile coğrafyayı sürekli biçimde birbirlerine bağımlı kılmaktadır. Nitekim bu ilişki ve bağımlılık, tarihi coğrafyanın belirlenmesinde, coğrafi mekân ve unsurların tarihi perspektifle aydınlığa kavuşturulmasında büyük bir rol oynamaktadır. Özellikle her türlü (askeri, ticari v.b.) güzergâhların tasvir ve tanıtılmalarında, stratejik değerlerinin tesbitinde, tarihi coğrafya daha büyük bir önem kazanmaktadır. Tarihi olaylar için vazgeçilmez bir bilgi sağlayan beşeri coğrafyanın tarihsel gelişmesine belirgin bir damga vurmuştur. İnsanoğlunun yaşadığı her coğrafi sahada muhakkak bir tarih yaşandığı inancı doğrultusunda yapılan çalışmalar elbetteki dünya tarihinin bütünlüğünü sağlayan bir keyfiyettir. Böylece, coğrafyaya göre tarihin, dünyanın daha iyi tanınmasına hizmet eden beşeri bilimleri en üst seviyede birleştiren ve insanlığın geçmişini, coğrafi mekâna bağlı olarak ortaya çıkaran bir bilim olduğu apaçık anlaşılmaktadır (16).

2. Arkeolojiye Göre Tarih: Dünya tarihinin daha çok erken dönemlerini, bir kültür antropolojisinin tâli bir kolu olarak inceleyen arkeoloji, özellikle belgelerin bulunmadığı devirler için, tarihsel faaliyetlerin bütünü olarak ortaya konulan bir bilimdir. Bu bilimin ortaya çıkardığı buluntular, kültür ve uygarlık tarihi açısından, büyük bir önem taşımakta, çoğu zaman yazılı belgelerin az olduğu ilk çağlar tarihinin aydınlanmasında, yazılı belgelerden daha çok önem kazanmaktadır. Çünkü

15) İbrahim Kafesoğlu, Millî Tarih Suuru, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (İstanbul Şubat 1986), Sayı 12, s. 27-28.

16) J.H. Kramers, Coğrafya, İ.A= İslâm Ansiklopedisi (İstanbul 1940-1988), III/202-220; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 22.

yapılan kazılar sonunda ortaya çıkan şehirler, heykeller, metal ve ahşap materyaller, bazen ayrıntılı ve hatta çağdaş yazılı eserlerden daha geniş ve ayrıntılı bilgiler vermektedirler. Öte yandan her iki bilim de araştırmalarını, aynı ve benzer bilimsel kanunlara göre gerçekleştirirler. Bu bakımdan Arkeoloji ile kardeş bir bilim olan tarih, onun sayesinde zamanın en eski devirlerine kadar uzanabilmekte, böylece insanlığın en uzun yaşama aşamalarını tesbit imkanı bulmaktadır (17).

3. Felsefeye Göre Tarih: Hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu, yani yaşanmış geçmişi tanımlayan, hem de bu yaşanmış geçmişi konu edinen bir disiplin olan felsefe, bu tanım doğrultusunda geçmişte kalan olayların ne anlam ifade ettiğini sorgulayarak, insanlığın tüm yaşanmış geçmişine, yeni dünya tarihine yönelip, bir üst-bakış edinmeye ve kapsayıcı bir felsefe sistemi kurmaya çalışır. Böylece tarih biliminin dayandığı ilke ve yöntemleri eleştiri ile tarihsel bilginin nitelik ve olabilirliğini çözümlmek suretiyle tarihsel bilgi eleştirisinden sonuçlar çıkarır. Bu bakımdan felsefe, bir anlamda geçmişin felsefesi veya daha açık bir ifade ile tarih biliminin felsefesi olur; buradan geçmişin felsefesi tanımından, tarihin felsefi anlamı diyebileceğimiz genel bir tanım da elde edebiliriz (18).

4. Sosyolojiye Göre Tarih: Günün toplum yapısını inceleyen sosyoloji, beşeri ilişkilerin, bugünkü seviyeye ulaştığı aşamaları tesbit ve gelişme sürecini belirlemek zorunluluğunu duyduğunda, ilk başvurduğu bilim, tarih olmuştur. Gerçekten de, yaşanan çağın toplumsal kanunlarını ortaya koymayı ana ilke edinen sosyoloji, zamanın gerisine dönüp bakma ihtiyacını duymakta, dolayısıyla tarih bilimi ile bir paralellik içerisinde, bugünün toplumunun daha iyi anlaşılabilmesi için, toplumların bünye tiplerini, gelenek ve göreneklerini, tarihe tesir ettiği ve ondan etkilendiği biçimde belirler. Böylece tarih, sosyolojinin geçmişe yönelik

17) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 21-22.

18) Doğan Özlem, a.g.e., s. 1-3

araştırmalarında, aynı ortak kanun ve ilkeleri belirleyen benimseyen ve uygulayan bilim dalları olurlar (19).

5. Nümizmatik (Meskûkât)'a Göre Tarih: Paralar üzerinde inceleme yapan bir bilim olan Nümizmatik, siyasi tarihte rol oynamış ve adına para basılmış olan hükümdarların, lâkap, saltanat dönemi ve hâkimiyet yerlerinin belirlenmesi için bilgiler sağlayan bir bilimdir. Tarihin siyasi ve iktisadi alanlardaki belirsizliklerini bu şekilde tanımlamaya çalışırken, nümizmatlar tarih ile içiçe bir çalışma ortaya koyarlar. Böylece nümizmatik ile tarihi bilgiler kesinlik kazanır. Tarih sayesinde nümizmatik bilimi ise, zengin bir bilgi kapasitesine ulaşır (20).

6. Kronolojiye Göre Tarih: Zaman ve takvimleri konu edinen kronoloji, tarihin vazgeçilmez dayanaklarından olan bir bilimdir. Çünkü tarih, bir yerde zaman biliminin belirlediği tarihlerdeki olayları, daha açık bir biçimde değerlendirmektedir. Yani tarihi olayların zamanı, tarihi takvimlerle tesbit edilmekte, böylece olay ve zaman birbirini bütünlemektedir. Nitekim antik çağın astronomi uzmanları, zaman hakkında yaptıkları çalışmaları birer tarihi vak'a ile belirterek tarihsel olaylarla olan iç-içeliklerini vurgulamaktadırlar. Bu yüzden bir ilmin olgun biçimde gelişim devrelerinin incelenebilmesi için tarih ana destek bilimlerden birisidir (21).

7. Filolojiye Göre Tarih: Toplumların dilleri, tarihi bir süreç içerisinde ve birbirlerinden etkilenecek geliştikleri için, farklı bir mahiyet gösterirler. Dilin bu tarihi gelişimi, toplumların tarihlerinin incelenmesinde önemli bir yer tutar. İyi bir tarih araştırmasının yapılabilmesi için dilin çok iyi bilinmesi gerekir. Filolojiye göre tarih, özellikle, içerdigi tarihi belgelerin bulunması ve gün ışığına çıkarılmasıyla, dilin geçmiş dönemlerdeki

19) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 23.

20) İbrahim Artuk, Sikke, İ.A= İslâm Ansiklopedisi (İstanbul 1940-1988), X/ 621-640; Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl, s.20-21.

21) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 15-16, Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 20.

durumunun aydınlatılması daha iyi sağlanmaktadır. Böylece filoloji, tarihin bir yerde bilimsel tercümanı olmaktadır. Öte yandan diller arasındaki kaynaşma da, tarihin daha iyi yorumlanmasına yardımcı olmaktadır (22).

III. Sonuç.

Yukarıda iki bölümde, bazı tarihçi ve yazarlara göre tarihin tanımı yapılmıştı. Bu konuda pek çok tarihçi, düşünür ve bilim adamı tarihle uğraşp, tanımını yapmışlarsa da, konuyu fazla uzatmamak için, tanıma açıklık kazandırmak düşüncesiyle ancak bir kısmına yer verilebilmiştir. Aynı şekilde, tarihin hemen hemen bütün sosyal bilimlerle ilişkisi olduğundan yine konumuzla en ayrıntılı şekilde ilişkili olan bazı sosyal bilimler ele alınmış ve bu bilimlere göre tarihin tanımı belirtilmeye çalışılmış, konunun dağıtılmamasına özen gösterilmiştir.

Yukarıda söz konusu edilen bilgiler göz önünde bulundurularak, bize göre tarihin tanımı özet biçimde, şu şekilde yapılabilir. İnsanoğlunun, bulunduğu zaman noktasından geriye dönüp baktığında, var olduğu belli olan ilk hayat izlerinden yola çıkarak, günümüze uzanan tarihsel çizgisinin gelişme evrelerini, birinin sebebi, diğerinin sonucu olan olaylar zincirini, sosyal ve siyasal faaliyetlerin yükseliş ve düşüş grafiklerini, meydana gelen aksiyonların etki derecelerini, insani ve beşeri faaliyetlerin çağına göre yorum ve değerlendirmesini yapan, elde edilen bilgi birikimini bugüne aktararak, bundan sonraki tarihi oluşumlara tecrübe ve rehber teşkil etmesini sağlayan geleceğe yönelik alternatiflerin hesaplanmasında, kendisine başvuru olan, bu haliyle bütün kişi ve toplumların ilgisini çeken en geniş kapsamlı sosyal bir bilimdir.

22) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 12; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 21.

2. TARİHİN AMACI.

Bütün bilimlerde olduğu gibi, tarihin de bir amacı vardır. İnsanlığın geçmiş yaşantısında, birbirini izleyen birbirine zincirleme bağlı olan milyonlarca, olay; birbirine kısa veya uzun vadeli etki eden hadiseler ve ortaya konulan milyonlarca insanlık kalıntısı, merak sahibi insanoğlunun sürekli ilgisini çekmiş, doğal bir iç-güdü ile bunları öğrenmek, anlamak ve yorumlamak ihtiyacı duyulmuştur. Bu ihtiyacı gidermek, maddi ve manevi olarak geçmişin derinliklerine nüfûz etmek, onu öğrenip bugünkü formasyonunu meydana getiren unsurları belirlemek, insanoğlunun tarih bilimini araç olarak kullanması ile mümkün olabilmektedir (23). Çünkü her alanda insana ancak tarih bilimi yardımcı olabilir. Nitekim tarih biliminin de asıl amacı, izleri uygarlığın en eski dönemlerini kadar uzanan tarihi olayları ve tarihi eserleri araştırıp, onlardan insanların nasıl yararlanabileceklerini belirlemek, geçmişin bilgi ve tecrübelerini ortaya koymak, geçmişle bugün arasında bağlantı kurmak, geleceğe yönelik plânlar hazırlamak ve milli bilincin bütünleşmesine katkıda bulunmaktır.

I. Geçmiş Tanımak.

Tarihe konu olan olaylar, en geniş anlamı ile insanoğlu'nun bir toplum karakteri kazanması ile başlamış ve birbirini izleyerek günümüze kadar, aralıksız sürmüştür. Bu olaylar başlangıçta, dünyanın bir iki noktasında meydana gelirken, nüfusun artması, insanların yer yüzünün çeşitli yerlerine yayılması, tabiat şartları ile mücadele ve nihayet toplum ve

23) Mustafa Namık Çankı, Büyük Felsefe Hayatı (İstanbul 1955), II, s. 133-135.

milletlerarası ilişki ve çalışmaların yoğunluk kazanması, zaman içerisinde bir gelişim olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu gelişim olgusu, işte bazı tarihçilere göre, olayların birbirine bağlanması ve etkide bulunması suretiyle, bir bütünlük arz etmektedir. Çünkü insan, her ayrı olayın değerlendirmesini, bir başka olayın veya olaylar zincirinin birbirleriyle olan bağlantıları doğrultusunda sonuçlar çıkarabilir (24).

Ünlü Romalı tarihçi Cicero yüzyıllar öncesinde: "kendinizden önce ne olup bittiğinden habersiz bulunmanız, her zaman çocuk kalmanız demektir" diyerek, insanlık için geçmişi tanımanın önemi ile gerekliliğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır (25).

Beşer hayatı, hayvanların hayatından farklı olduğu ve sürekli bir gelişim içinde bulunduğu için, bu gelişimin sonucu olarak, elde edilen her aşamada, bir hayat kalıntısı, bir uygarlık eseri vücuda getirmiştir. Bunların zamanla birçoğu unutulmuş, kaybolmuş, durumları değişmiş ve binlercesi de toprak altında kalmıştır. İnsanoğlu, kendi mazisine ait bu tür, hatıraları, değişimleri, eserleri ve onlarla ilgili her türlü olayı, geçmişin karanlıkları arasından bulup çıkarmak, onları öğrenmek ve sonuçta bazı yararlar sağlamak için, genel bir istek ortaya koymuş, geçmişe yönelik bu merakın tatmini için, tarihi araç olarak kullanmıştır. İşte bu doğrultuda tarih, insanların geçmişi tanıyıp anlamaları için, onlara yardımcı olmaktadır.

II. Geçmişi Ortaya Çıkarmak.

Yukarıda kısaca ifade edildiği gibi beşer hayatının geçmişte ortaya koyduğu pek çok ve sayısız eser, olay ve hatıra bulunmaktadır. Bunların gün ışığına çıkarılması, yorumlanması ve değerlendirilmesi, tarih biliminin esas görevidir. Tarih, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden sonra, tarihi araç ve gelişmelerin araştırılması, belli bilimsel yöntemlerin belirlenmesini zorunlu kılmış, bu

24) Zeki Velidi Togan, *a.g.e.* s. 12-13.

25) A. Marwick, *The Nature of History* (London 1971), s. 13; bundan naklen Salih Özbaran, *Tarihçilik Üzerine Bazı Çağdaş Görüşler*, *Tarih Dergisi*, XXXII, s. 595-596.

araştırmaların daha sağlam temellere dayandırılması için de, diğer sosyal bilim dalları (arkeoloji, prehistorya, nümizmatik, coğrafya, paleografya v.b.)'nin yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim, tarih öncesi fosil ve benzeri materyaller prehistorya, gömülü tarihi malzeme ve kalıntıları arkeoloji, antik paralar nümizmatik gibi bilim dalları sayesinde daha iyi tanınıp değerlendirilebilmektedir (26).

Tarihçi, geçmişe mal olmuş bu materyeller üzerinde çalışarak, yeni bir senteze ulaşmaya çalışır. Bu bakımdan tarihçinin görevi çok zordur. O, tarihi malzemeyi büyük bir titizlikle incelemek, bilimsel dikkatini kullanmakla, tarihin konu olarak ele aldığı her olayı bulduğu belgeler ve inceleyebildiği malzemeleri değerlendirerek ortaya koymaya çalışır. Nitekim o, bu çalışmalarında, hiç bir zaman bir laboratuvar araştırması sonucu gibi, gerçek ve kesin neticeyi hiç bir zaman elde edemez. Çünkü, vuku bulmuş bir olayı, yeniden gözlemlemek, bir laboratuvara alıp, tekrar tekrar incelemek olanağından yoksundur. Yani tarih, geçmişe kalmış, üzerinde gözlem yapılması mümkün olmayan olaylar üzerinde çalışmaktadır (27).

Tarihçi, geçmişi ortaya çıkarmaya çalışırken, her zaman istediği materyelleri tam olarak elde edemez. Antik ağlar için, arkeolojinin yardımı ile ulaştığı bir takım kap, kacak, süs eşyası, yazılı kitabeler ve anıtlar, kale, sur ve şehir kalıntıları, bu konularda çalışan tarihçilere çok az bilgi verirler. Yine o dönemlere ait yazılı belge ve kitaplar, az sayıda olduğu için, tarihçi konular arasındaki değil ruhi amilleri, fiziksel bağlantıyı bile güçlükle kurabilir veya çoğu zaman kuramaz. Orta ve yakınağlar için tarihçi, malzeme ve kaynak bulmakta pek sıkıntı çekmez ise de, olayların yorum ve değerlendirilmesi, özellikle olayların çok yönlü boyutlar kazanmış olması, tarihçiyi sentez çalışmasında yeni güçlüklerin içine iter. Antik ve ilk çağların daha az karmaşık ve çeşitli milletlerin birbirleri ile olan ilişkilerin azlığı dolayısıyla yeryüzünün bir kaç coğrafi bölgesinde, pek çoğu da birbirini tanımayan toplumların, toplumsal hayatına karşılık yakın zamanlarda ve günümüzde ilişkilerin çok yönlü boyutları, sorunların

26) Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 10-16.

27) R.G. Collingwood, *The Idea of History* (London 1963), s. 249-250.

karmaşıklığı, iletişimin hızlılığı, çatışma ve çıkar savaşlarının giriftliliği, tarihçi için gerçekten de halledilmesi zor sorunlardır. Dolayısıyla, kaynak ve olay bollastıkça, tarihçi ya bir dalda uzmanlaşmak zorunda kalmakta, ya da, kolektif çalışma ortamını yaratmak zorunda olmaktadır (28).

Tarihçi, geçmişı ortaya çıkarırken objektif olmak zorundadır. O elde ettiği belgeleri ve bilgileri, tarafsız bir gözle incelemeli, bilimsel tarihçilik kariyerini ortaya koymalıdır. Yani tarihçi, en geniş şekliyle çalıştığı konu üzerinde mantıklı bir analiz yapmalı, yüzeyde kalmış, mahiyeti iyi anlaşılammış olayların derinliklerine nüfüz edebilmelidir. İşte o zaman, tarih bilimi, geçmişı ortaya çıkarmada başarılı olur ve ileriye dönük hedeflerde yararlı bir araç olarak kullanılabilir (29).

III. Geçmişin Bilgi ve Tecrübelerinden Yararlanmak.

Bir makalede, tarihin, geçmişin bilgi ve deneyimler albümü biçiminde bir tasviri yapılmıştır (30). Toplumlar ve milletler, mazilerine dönüp bir baktıklarında çok uzun ve karmaşık bir maceralı hayatı yaşayarak bugünlere geldiklerini görürler. Bu hayat içerisinde, insana moral değer kazandıran pek çok olay olduğu gibi, üzüntü kaynağı olan, çöküntü devirleri de pek çoktur. İşte insan, kendisinin bugünkü durumunu, gelecekte daha iyi bir mevki sağlamak, daha iyi bir hayat hakkı elde etmek için bir takım maddi ve manevi dayanaklara ihtiyaç duyar. İşte onun bu ihtiyacını da yalnızca tarih karşılayabilir. Geçmişini bilmeyen, yani kendini tanımayan bir toplum, tıpkı hafızasını kaybetmiş, akıntıya kapılmış gibidir. Bu yüzden bütün insanların ve toplumların geçmişten cesaret almaya ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyacı gideremeyenler, yani geçmiş deneyimlerinden cesaret alamayanlar, başı-bozuk millet durumunda kalmaya mahkumdurlar. Çünkü geçmişı iyi öğreten bir tarih, çağdaş hayatı, geçmiş hayatın bir gelişimi olarak yakından anlattığı gibi, geleceğın hedeflerinin

28) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 14-15.

29) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 8-10.

30) Vahid Çabuk, Kur'an ve Tarih, Millî Gençlik (İstanbul 1977), Sayı 25-26, s. 14-16.

belirlenmesinde de büyük rol oynar. Ayrıca geçmişin bilgi ve deneyimleri, insan ve toplumların ruhunu tatmin eder ve eski deneyimler zamana ve geleceğe ışık tutar. Paul Valery, bunu: "tarih, bize önceden görme imkânı vermez, ama, zihnin bağımsızlığı ile ortak olduğundan daha iyi görmemize yardım eder" diyerek, bu önemini iyice belirtmektedir (31).

Tarih, sosyal bilimler arasında, toplumların nereden geldikleri ve nereye gitmekte oldukları bilincini veren bir bilim dalı olmasıyla da önem taşımaktadır. Çünkü tarih öncesi zamandan, tarihi zamana geçiş, insanlığın kalkınması açısından bir dönem noktasını teşkil eder. Bu iki zaman arasındaki sınır çizgisi, insanların yalnızca bugünde yaşamayı bırakıp, sürekli olarak hem kendi geçmişleri, hem de kendi gelecekleriyle ilgilenmeye başladıkları zaman aşılmıştır. İşte bu bilgi ve deneyimlere dayalı geleneğin nesilden nesile aktarılması ile elde edilen ilerlemenin aracı tarih olmaktadır. Bu gelenek, geçmişin alışkanlık ve derslerinin, zaman içinde elde edilmiş becerilerin geleceğe aktarılmasıdır. Gerçekten de geçmişte olup-bitenler, zamanın ileri görüşlü tarihçi ve yazarları tarafından gelecek nesillerin faydalanabilmeleri için, yazılıp-kaydedilirler. Böylece tarih sayesinde geçmişte sahip olunan her türlü bilgi ve kültür değerlerinin yeniden ele geçirilmesi sayesinde kültürün zenginleştirilmesi ve yaratıcılık yolunda yönlendirilmesi sağlanmış olur. Geçmişin her türlü bilgi ve deneyimlerini özümleyen tarihçiler, geleceği iliklerinde taşırlar ve "niçin" sorusunun cevabını bulduktan sonra, gelecek için "nereye" sorusunun cevabını aramaya çalışırlar (32).

Tarih, geçmişin ortak kültür mirasını bugüne aktarmakla birlikte, insanı geçmişin yükünden ve ağırlığından da kurtarır. Zira kişi veya toplumun ne olduğunu, niçin ve nasıl böyle olduğunu açıklayan bu mirasın bilincine varılmasını sağlar. Geçmişin deneyimlerinden yararlanma konusunda tarih ve tarihçiye büyük görevler düşmektedir. Çünkü zaman tarih yazanın ve bu yolda geçmiş bilgilerden yararlanan toplumların yararına sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu duruma ünlü İngiliz Tarihçisi

31) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 17-18; Salih Özbaran, a.g.m., s. 595; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 4-5.

32) Yaşar Yücel - Bahâeddin Yedişildiz, a.g.m., s. 35.

Arnold Toynbee şu ifade ile açıklık getirmektedir: "Eski Yunanistan'da sadece Atina Polisi yoktu. Isparta, Boetya gibi başka tanınmış polisler de mevcuttu. Fakat, Atinalılar, Eski Yunanistan'ın tarihini yazmayı tekellerine almayı başarmıştır. Bu bakımdan eski Yunanistan tarihini, Atinalıların gözü ile görmeye mecburuz. Ispartalılar ve Boetyalılar hakkında elde ettiğimiz tablo da, bu yüzden pek iç açıcı olmuyor. Çünkü bu tabloyu, düşmanları olan Atinalılar resimlemişlerdir. Arkeologlar Ispartalıların bazı sanat eserlerini bulmuşlardır. Bu eserlerden anlaşıldığına göre, Ispartalılar, Atinalıların gösterdiği gibi cahil ve vahşi bir millet olmak şöyle dursun, üstelik yüksek derecede bir sanat zevkine sahip bir topluluk olarak ortaya çıkmaktadırlar (33).

Bu örnekte olduğu gibi, geçmişini ortaya çıkaramayan, onun bilgisinden yararlanamayan toplumlar, başkalarının tarafı ve hatta garazkâr tanımlamalarıyla, kişilik zaafına kolayca uğrayabilirler. Aynı durum Türk Tarihi için de söz konusudur. Çünkü batı dünyasının temelsiz, haksız, önyargıyla vurduğu "barbar" damgası karşısında, Türk milleti, tarihini araştırıp, geçmişte ortaya koyduğu, kültür ve uygarlık eserlerini dünyaya tanıtamadığı, buna karşılık Türk Tarihi ile ilgili olarak, bilim âlemine pek çok tarafı ve içinde garazkâr ifadeler bulunan tarih eserleri yabancılar tarafından incelenip yazıldığı için, bu imaj halâ saçma bir ısrarla tekrarlanabilmektedir. Ermeni sorunu da, yine bizim genel tarihimizin tam olarak ortaya çıkarılıp, bu gibi siyasi amaçlı iddiaların karşısında araç olarak kullanılabilir bir düzeye getirilemediği için, milletimizi sürekli meşgul edebilmektedir.

IV. Geleceğe Yönelik Plânlar Hazırlamak.

Profesör Bernard Lewis: "Tarihçilerin asil ve vatani duygulara dayansa da, tarihin yanlış yorumundan herhangi bir yarar sağlayacağına inanmalarına olanak yoktur. Hepimiz maziden cesaret almaya muhtacız;

33) Yaşar Yücel - Behaeddin Yedişildiz, a.g.m., s. 37-38.

öğrenmek, tecrübe kazanmak, başarılarımızla iftihar etmek, ne olduğumuzu ve nereden geldiğimizi bilmek için maziye dönebiliriz. Fakat istikbalimiz orada değildir" (34), diyerek tarihin amacının toplumların istikbaline ışık tutacak hedefleri açık bir şekilde belirtmeye çalışmaktadır. Çünkü tarih ortaya koyduğu geçmişin aynasında, insanlığın geleceğini yansıtmaktadır. Aslında toplumlar tarihlerini kendi kendilerine yaratırlar. Varlıkları inkâr edilemeyen ancak alinyazısı vasfı kazandırmayan objektif şartlar ve toplumsal yasalara uygun bir şekilde tarihi meydana getirirler. Çünkü tarih, en eski devirlerden beri yaşayıp, gelip-geçen milletlerin ve toplumların ruhsal duygularını, düşünceleri, dilek ve isteklerini kapsayan bir bilgi deposudur. Yalnız tarihte olup geçmiş zamanlar için değil, çağdaş insanların, millet ve toplulukların, hatta şahısların ruhsal durumlarını, hissiyatı, bugünün millet ve topluluklarının ruhsal durum ve sezışlerine göre kavramak, geleceğe yönelik hedeflerin belirlenmesinde önemli rol oynar. Aslında mazide kalmış insan toplulukları ile milletlerin ruhsal durumları ile düşünce tarzlarında her zaman benzerlikler bulunmaktadır. Tarih biliminin gelişmiş olduğu ülkelerde bu benzerlikler üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapan psikoloji bilginleri, söz konusu benzerliklerin sebeplerinden yola çıkarak, toplumlarının gelecekte uğramaları muhtemel zorlukların yenilmesi konusunda ilkeler geliştirmişlerdir (35).

Maddi kaynaklar başta olmak üzere bilimsel ve teknik bilgi sayesinde çevreye egemen olma olduğunu ortaya koyan kalkınma, elde çeşitli birikimlerin bir kültür halinde özümlemesinin sonucudur. Yani diğer ifade ile kalkınma, kültürü meydana getiren çeşitli sektörlerin, tarihsel milli temellere dayalı olarak kendi mantık ve diyalektikleri içinde kaynağını tarihinden alan ve onun ortaya koyduğu zengin deneyimi kullanma alanına aktaran yaratıcı düşünceyle, dış kültürlerin dünyayı saran değerlerini de buna ekleyerek öz dinamizmini harekete geçirerek kimlik kazanmaları ile toplumlarını huzur ve refaha kavuştururlar. Zira gelecekte kendisine doğru ilerlediğimiz hedef, ancak biz ona ilerledikçe

34) Bernard Lewis, Gelişen Ülkelerde Değişen Toplumsal Değerler Meseleleri, İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri (İstanbul 1963), s. 131-132.

35) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 33.

biçim almaya başlayan ve biz ileri gittikçe ilgili yorumumuzu aydınlatan, tarih sayesinde edindiğimiz bilgilerin bizi yönlendirdiği bir gelişmedir. Gerçekten de bizim yön duygumuz ve geçmiş hakkındaki yorumumuz, biz kalkındıkça ve çağdaş ilerlemeler kaydettikçe, sürekli olarak değişmeye ve gelişmeye uğrar. Çünkü bu nesil, içinde yaşadığı dönemde kazanmış olduğu anlayış seviyesine göre, geçmişi sorguya çeker ve tarihine yeni yeni şekiller vermeye çalışır. Aslında yaşanan tarih değişmez, fakat toplum veya milletin o realite hakkındaki yorumu, tarih ile iç-içeliği arttığı ölçüde yeni şekiller kazanır. Bundan başka ileriye yönelik planların hazırlanmasında, düşünen, hissedenen, zaman içinde olaylar arasında bağlantı kuran insan bilincine gerekli malzemeyi tarih verir. Böylece, düşünen kafalara, ufku genişletmeyi, sorunların karmaşıklığının ve iç-içeliğinin bilincine varmayı öğretir, ona öngöremeyeceği çözümler sunar (36).

Tarih araştırmaları sonucu elde edilen bilgiler ve türlü tarihsel gelişmeler, insanların çağdaş değerleri takdir etmesinde önemli bir rol oynar. Çünkü gelecekteki her ilerlemenin kökeninde geçmişteki bir deneyimin etkisi vardır. Nitekim tarihsel olaylar zincirinde meydana çıkan kavramları, bunların meydana geliş biçimleri, yeni gelişmeleri yönlendirmesi bakımından tarihsel araç olarak kullanan gelişmiş ülkeler, toplumlararası ve uluslararası ekonomik, siyasal kültürel v.b. ilişkilerde, o toplumların tarihi değerlerine daha çok önem vermekte ve o konularda bilgi sahibi olmaya gayret göstermektedirler. Gelişmiş sömürgeci devletlerin, dominyonları ile ilgili bu tür araştırmalarında, tarihin büyük bir yer tuttuğu, her zaman görülmektedir (37).

Bu konuda, Atatürk de: "Uzak yakın maziye bilmeden, hal-i hazırın anlaşılamayacağını ve istikbalin inşa edilemeyeğini" ifade ederek: "maziye hakim olmayan millet, istikbale de hakim olamaz" demekte idi. İşte onun Türk tarihinin araştırılmasına verdiği önemin somut ifadesi bu vecizesinde yatmaktadır (38).

36) Yaşar Yücel - Bahaeddin Yedişildiz, a.g.m. s. 34-36.

37) Salih Özbaran, a.g.m. s. 595-597.

38) Bayram Kodsman, Atatürk, Millî Kültür ve Tarih, 100. yıl Konferansları (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), Ankara 1981, s. 125-126.

V. Milli Bilinci Bütünleştirmek.

Sosyologlar, ilkel insanların tarihi perspektiften mahrum olduklarını ileri sürmektedirler. Avustralya klanları arasında gezi yapan bazı araştırmacıların aktardıklarına göre, o yerlilerin ne aile ve soy hatıraları, ne de toplumsal tarihleri varmış. Bu topluluklarda bir iki kuşaktan öncesi tamamiyle karanlık içerisinde imiş. İnsanlığın çocukluk devresini hatırlatan bu topluluklar, sanki ebedi bir halihazır içinde yaşamaktadırlar. İnsanların tarihten önce çok uzun bir süredir topluluk halinde oldukları tahmin olunduğuna, bu toplulukların da hatıra ve tarihlerine dair hiç bir işaret bulunmadığına bakılırsa, insan topluluklarının tarihi perspektif kazanmaları oldukça yeni bir olaydır (39).

Öte yandan bilincin psikolojideki en yakın tanımı kişinin kendisinden ve çevresinden haberdar olması, ferdin içinde ve dışında cereyan eden olguları bilmesi ve fikren algılaması biçimi olduğuna göre, bilinç insan için son derecede önemli bir ruh sentezi olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece aynı işlevlikte toplumsal ve tarihi bilgi ve olaylar zinciri, sosyal bilinci meydana getirir. Bundan dolayı insan, artık kendi benliğini tanıdığı gibi, içinde yaşadığı toplum ile öteki farklı toplumları da, belirgin çizgilerle tanıma yolu aydınlanmış olur (40).

Bir kısım tarihi izler bırakmış olan ve yerleşik hayat yaşamış bulunan bir çok devlet ve toplumlarda da, mazi ile ilgilenme bilinci görülmemektedir. Hatta büyük anıtlar dikmiş ve kitabeler kazıtmış olan hükümdarlar "dedelerim böyle yapmışlardı" gibi müphem bazı ifadelerin dışında bilinçli bir anlayıştan yoksun kalmışlardır. Bu bilinçlilik ilk kez ünlü tarihçi Herodot'un eserini yazmasından sonra eski Yunanlılarda ortaya çıkmaktadır. Herodot Tarihi ile insanlık ilk kez, zekâsının ışığını kendi

39) Hilmi Ziya Ülken, Millet ve Tarih Şuuru (İstanbul 1976), s. 225-226.

40) Neda Armaner, Tarih Bilincinin Önemi ve Atatürk, Kemalist Atılım (İstanbul 1981), 1/1, s. 15.

mazisine, yani iç âlemine çevirmeye başlamış, tarih, en açık şekilde toplum içinde, bu önemli işlevini ortaya koymuştu (41).

Yaşanan zaman içinde insanlığın elde etmiş olduğu potansiyel eski çağlarda şekillenmiş bir bilincin sonucudur. Bunda, bilinç sahasına çıkmamış olan bazı olanak ve kuvvetlerin de etkisi vardır. Milli varlığımızın istediği şekil ve bilinç dünyasından önce, eski bilinçleşme çabalarının, gelişen bilgi ve kazanılan hasletlerle kuvvet kazandığı muhakkaktır. Nitekim ilkçağdaki Atina kültürü Yunanlı için, Roma kültürü de, bugünkü İtalya için, milli bilinçleşme hareketlerinde mihenk taşı görevi görmektedir. Her türlü bilinçleşmenin kökeninde, eski toplumsal deneyimlerin temel bir faktör oluşturduğu, milli bilinçleşme cephelerine örnek ve dayanak teşkil ettiği, ancak bu bilinçleşme ile milli bir kültür kurulamayacağı sosyologlar tarafından ifade edilmektedir. Çünkü site veya ümmet medeniyetleri içerisinde, halkın çeşitli sınıflara ayrılması sonucu ortaya çıkan seçkinler uygarlığı; bütün halk tabakalarına dayanması gereken geniş halk kültüründen ve halkın bilinçlenmesinden ayrı bir faktör oluşturur. Bu yüzden toplumların geçmişteki bilinçlenmeleri ve bu bilinçlenmeyi sürdüren hareketler, bir milletin klasik kültür ve tarih değeri haline gelir. Nitekim milleti hazırlayan, mazideki bilinç kazanma keyfiyeti, o milletin klasiği olan tarihi eserlerdir. Bu şekilde, geçmişte bir eser vücuda getirememiş, kendi klasiğini ortaya koymamış ve eski tecrübelerinden yararlanma imkanlarından yoksun kalmış milletler sonunda kendilerine akraba veya komşu olan milletlerin klasik eserlerinden yararlanmak zorunda kalırlar. Fakat bu durum bile, nisbeten farklı da olsa, genel bir bilinç bütünlüğü yaratır. Amerikalılar, böyle bir bilinç bütünlüğü için, İngiliz klasiklerinden, Fransızlar da Rönesans ve eski Latin klasiklerinden bu yönde yararlar sağlamışlardır (42).

Hiç bir millet kendi kültürünü, uygarlıktan ayrı olarak oluşturamaz. Hiç bir tarih bilinci de medeniyete ve katkıda bulunmaksızın, yalnızca özel bir perspektif olarak kalamaz. Çünkü, milletler, elde ettikleri tarih bilinci sayesinde birbirlerinin eğitimciliğini yaparlar. Zamanın, savaş, çatışma, göç,

41) Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s. 226.

42) Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s. 234-236.

ekonomik ilişkiler, salgın hastalıklar ve benzerleri karmaşa ortamının neticesinde, tarih milletlere kazandırdığı bilinç sayesinde, milletler mozayigine bir anlam kazandırır. Çünkü tarih bilinci, kendi varlığımızın köklerini tanımak ve bugünkü hayatımızın potansiyelini aydınlatmak olduğuna göre, milletimizin tarihini iyi bilmek zorundayız. Çünkü tarihi tanımak, millî tarihimizi iyi bilmek, bizi, millet olma yolunda önemli merhaleleri aşmamıza yardım eder. Ancak bununla yetinmemek lazımdır. Bu bilgileri, bütün sosyal değerleri ile zihinlere sindirip, kavrama olgunluğuna ulaştırılamayan, tarih bilgisi, toplumun bilincini yeterince besleyemez. Gerçekten de bilince işleyen tarihin önemli ve olumlu sonuçlar verdiği müşahede edilmiştir. Tarih bilincine sahip olan bir kimsenin kendini yüksek bir manevi tatmin vasıtası olan bilgi hazinesi içinde görmesi ve hayatını bu bilgi hazinesinin yönlendirdiği doğrultuya düzenlemesi, onun insanlığa faydalı bir varlık haline gelmesine vesile olmaktadır (43).

Tarihin millî kültür üzerindeki etkisi dolayısıyla, millî bilince yaptığı katkı sonucu, millî tarih ile millî kültürün özdeşleşmesi gerçekleşmektedir. Yani millî tarih bilinci, millî kültür bilinci ile başlamaktadır. Eğer bir milletin geçmişinde cereyan eden ve tarihe mal olan tarihsel olaylar, bir kalıp kabul edilirse, millî tarih bilinci, bu kalıbın millî kültür bünyesinde içerik kazanan özü olmaktadır. İnançta, ahlâk anlayışında ve davranışlarda, hatta millî tavır ve aksiyonlarda, asıl itici ve hareketlilik kazandırıcı güç, millî bir karakter kazanmış olan bu özden kaynaklanmaktadır. Nitekim millî bilincin kudreti arttıkça, bunun meydana getirdiği özün tesirleri de artacaktır. Bunun sonuçları ise, genel tarih bilincinin sonuçlarından daha anlamlı ve gerçekçi bir öze ulaşılacağıdır. Çünkü kişi yalnızca tasavvurda var olan insanlık dünyasının tesisinde değil, aynı zamanda dilde, dinde ve törede iştirak halinde bulunmaktan zevk ve saadet duyduğu insanlardan meydana gelen, milletin sosyal gerçeğinin içinde millî bir bilinci temsil eden yerini alır. Sonuçta da, yaşayışının millî bir bilinç içinde yaşadığı milletin

43) Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 241; İbrahim Kafesoğlu, *Millî Tarih Suuru, Türk Kültürü* (Ankara Temmuz 1978), XVI/189, s. 513-514.

isteği doğrultusunda dñzenler, onunla bñtñnleřir, ortak tarihi perspektiflerin temsilcisi olur (44).

44) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 514.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH YORUMLARI VE
TOPLUM

3. TARİH ANLAYIŞLARI.

Tarih yazarlığı hemen hemen yazının icadı ile başlar. Çünkü bu yazılı belgeler, tarih yazarlığına kaynak olan ilk eserlerdir. Günümüzde disiplinli bir sosyal bilim haline gelmiş olan tarih, geçirdiği bu uzun evre içerisinde sürekli gelişmiş, büyük tarihçi ve düşünürlerin yorumları ile genel literatürü içinde çeşitli anlayış ve görüş kategorilerine ayrılmıştır. Bilhassa düşünürlerin, tarih üzerindeki bilgiye dayalı yorumları, tarih yazarlığını gündeme getirmiş, tarihi eserlerin tasnifi ve bilgi içeriğinin yorumunda tarihçinin olaylara bakış açısı, olayları değerlendirmesi, bunların tarih telâkkileri halinde tasnifine neden olmuştur. İşte bu uzun tarih yazarlığı döneminde, tarihi eserlerin yazılma biçim ve sistemleri, teokratik, hikâyeci (nakilci), pragmatik (öğretici), materyalist, pozitivist, idealist, ekspresyonist, hümanist vb. gibi tarih anlayışları şeklinde tasnif edilmiştir.

I. Teokratik Tarih Anlayışı.

Esasını dini temellere dayandıran ve özellikle islâm ve hıristiyan tarihçilerinin, dinin katı baskısı altında kalarak telif ettikleri eserlerde bu anlayış yaygın olarak kendini göstermektedir. Bu iki din kadar büyük olmayan diğer dinlerde bu gibi eserler telif edilmediği için, bu kategoride onlardan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Hem islâmlıkta, hem de hıristiyanlıkta insan hayatının günlük yaşayışı, tarihi içeriği ve değerlendirilmesi, esasları Allah tarafından vaz'edilmiş ve ilâhi bir hükümranlığa bağlı kılınmış olması dolayısıyla, tarihi olayların seyri, sebep ve neticeleri bu ilâhi esaslara göre ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda, islâm tarihçileri, tarihi olayların meydana gelişini, sebep ve sonuçlarını bu çerçevede değerlendirmektedir. Hıristiyan dinine mensup bir tarihçi de, aynı şekilde tarihini yazarken bu anlayış içinde hareket eder.

Ancak bu iki dine mensup tarihçilerin, yöntemleri aynı olmakla birlikte, din farklılığı yüzünden, birbirlerinin görüşlerini reddederler. Öte yandan, ilâhi olmayan dinlere mensup olan milletlerin şeytani bir hükümrana tabi olduklarını ileri sürerek batıl bir hayat telâkki ederler.

Bu anlayışta, toplumu yöneten kişiler, dindar olmalıdır. İdarecileri böyle dindar olan toplum ve milletler, halkı Allah'ın vaz'ettiği kurallara göre yönetecekleri için, o millet ve toplumlar mutlu olurlar. İşte devlet, ya Allah, ya da şeytanın idaresini icra ve tatbik eden bir teşkilât ve araç telâkki olduğundan dolayı, bu çerçevede kaleme alınmış eserlerde görülen tarih anlayışı teokratik tarih anlayışı olarak adlandırılmaktadır. Bu anlayışa aynı zamanda düalist tarih anlayışı da denilmektedir (45).

Hıristiyan tarihçiler bir yandan Allah'ın vaz'ettiği esaslar doğrultusunda tarihi eserler kaleme alırlarken, insanlık tarihinde Allah ile şeytani fikirlerin mücadelesine geniş yer verirler. Buna karşılık islâm tarihçilerinin eserlerinde de, din bütün ağırlığı ile yer alırken, ortaçağ hıristiyan âleminde olduğu gibi şeytana o derecede yer verilmez. Bundan dolayı islâm tarihçileri için dualizm söz konusu değildir. Din islâm tarihçilerinin nezdinde belirli bir tarih felsefesinin temeli sayılmaktadır. Ancak, el-Birûni, İbn Miskeveyh ve İbn Haldun gibi ünlü islâm tarihçileri için din büyük ölçüde asıl bir faktör olmamıştır. Bu tarihçiler, tarihi dinin dışına çıkararak, teokratik anlayışta kısmen bir rahatlama sağladılar. Bundan maksatları da, eski dini hikâyelerin anlatılması yerine, tarihin ahlâki değere dayandırılmasını sağlayarak, nisbeten pragmatik bir anlayışa yöneldiler. Hıristiyan tarihçiler ise, dualist anlayışa daha çok bağlı kaldılar ve Avrupalı katolikler için bu anlayış çok tutulan bir felsefe oldu (46).

II. Hikâyeci (Rivayetçi) Tarih Anlayışı.

Hellenizm devrinde ve tarihin babası olarak şöhret bulan Heredotos eseri ile belirgin bir özellik kazanan **Hikâyeci Tarih Anlayışı**,

45) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 136.

46) H.A.R. Gibb, Tarih, İA= İslâm Ansiklopedisi (İstanbul 1940-1988), XI/ 788-789; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 136-137.

toplumu eğitici bir karaktere yönelmede ilk başlangıç sayılmaktadır. Başlangıçta ağızdan ağıza dolaşan hatıralar, şairler tarafından şiir halinde söylenmekte ve bunlara epos adı verilmekte idi. Daha sonra, bunlar Logoglar tarafından hikâyeye halinde nesre çevrilmişlerdir. Devrin arşivlerinde yer alan yazılı belgelerin de zamanla bu hikâyelerde kullanılması sonucu, içinde bir parça gerçek olan tarihi bilgi de katılmış oldu. Böylece ilk basit kronikler meydana geldi. Heredotos ortaya koyduğu bu nakilci (hikâyeci) anlatım tarzı ile masal havasından nisbeten sıyrılan bu tarz tarih anlayışı, insana daha gerçekçi biçimde yer vermekte, onu adetâ olayların merkezi haline getirmektedir. Ana amaç fazla bilgi vermeye dayanan bu tarz anlayışın hem batı, hem de doğu âleminde çok tutulduğu, uzun yüzyıllar devam ettiği görülmektedir (47).

Eleştiri kavramına sahip olmayan Hikâyeci Tarih Anlayışı, az da olsa siyasal yorumlara yer vermektedir. Daha çok müşahedeye dayalı, düzenli, tarihi metinler halinde ortaya çıkan bu esasla, geniş ölçüde bilgiyi tesbit ve nakletmek amacını gerçekleştirmektedirler. Olaylar aralarında bir bağlantı gözetilmeksizin, bazen yıl yıl, bazen de mahalli bir çerçevede kalmak şartı ile olduğu gibi aktarılırdı. İslâm Tarihçiliğinin büyük üstadları sayılan Taberî ve İbnü'l-Esir, bu tarzın en büyük tarihçileridir. Mes'ûdi ve İbni Miskeveyh zaman zaman bu anlayışın dışına çıkarlarsa da, bunun pek önemli olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, felsefi ve sosyal nazariyelerine rağmen, İbn Haldun bile Hikâyeci Tarih Anlayışından kendisini kurtaramamıştır (48).

Heredotos'dan çok önce başlayan ve günümüze kadar 2500 yıllık bir maziye sahip olan Hikâyeci Tarih Anlayışı doğrultusunda eser kaleme alan tarihçiler, çok şey bilmek ve pek çok olayı ezbere söylemek alışkanlığından idiler. Bu yüzden bu tür tarihçilik büyük tarihçilik sayılmakta idi. Çok şey bilmek her ne kadar faydalı ise de, gerçeği tam olarak bilmemek sakıncısını da gündeme getirmekte idi. Bu da tarihi bilginin değerini kaybettirmekte

47) İbrahim Kafesoğlu, Tarih İlmî ve Bizde Tarihçilik, Tarih Dergisi (İstanbul 1963), XIII/17-18, 1; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 6.

48) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., göst. yer; Alfred Bel, İbn Haldun, İ.A. İslâm Ansiklopedisi, V/2, 741-742; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 6-7.

idi. Çünkü bu gerçek bilgi, tarihin doğrudan doğruya insanı, toplumları ilgilendiren bir bilim kolu oluşu idi. Tarih, maksatsız bir bilgiler yığını olmayıp, topluma hitap eden ve İstikbali hazırlayan bir bilim idi. Nitekim hikâyeci tarih anlayışında bu gibi endişelere yer verilmemiştir. Halbuki, bu tarz anlayışta da, en önemli unsur olan tarihsel bilgi, insan için hazırlanmakta ve insanın geleceğini hazırlamaktadır. Çünkü her tarihsel olay, insanın yaptığı olduğuna göre, onun her devirde ve her toplumu ilgilendirmesi lazım gelir. Tarihçi gerek öğretimde, gerekse yazıda, tarihsel bilgileri yalnızca bilgiden ibaret sayarak, toplumun doğal eğilimini dikkate almalıdır. Yoksa verdiği bilgiler, cansız, ruhsuz ve anlamsız kalır (49).

III. Pragmatik (Öğretici) Tarih Anlayışı

Hikâyeci Tarih Anlayışının bir büyük eksikliği daha milattan önceki çağlarda seçilmiş ve bu eksiklik durumu, Öğretici Tarih Anlayışını ortaya çıkarmıştır. Hemen hemen Herodotos zamanında tarih yazımında etkisini gösteren bu anlayış, geçmiş olaylardan ders almak, gelecekteki yolu doğru çizebilmek, okuyucuya ahlâki ve milli duygular sağlayabilmek amacına yönelik bir yazım sistemi olmuştur. Eski Yunan tarihçisi Thukydides tarihi bilgileri toplumun hayatına tatbik etmekle bu anlayışın ilk uygulamasını yapmıştır. Onun bu uygulamayı başlatmasından, XIX yüzyıla kadar bir çok tarihçi, Öğretici Tarih Anlayışı doğrultusunda pek çok eserler yazmışlardır (50).

Öğretici Tarih Anlayışının önderi olan Thukydides, Peloponnesos'lularla Atinalıların savaşı adını taşıyan eserinde, yalnızca edebi bakımdan değil, aynı zamanda yöntem ve zihniyet bakımından da, kendisinden önce yazılan tarihlerden çok farklıdır. Eser, zaman ve mekân bakımından sınırlandırıldığı gibi, olaylar da tarihçinin yaşadığı dönemi kapsamaktadır. Tarihi realitenin merkezi, yani odak noktası ise bu eserde devlet olmuştur.

49) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 2.

50) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 2.

Devlet düşüncesinin esasını da siyaset teşkil ettiğinden Thukydidés ilk siyasi tarih yazarı sayılmaktadır (51).

Thukydidés'in uyguladığı yazım sistemi, devrinde araştırmaya yeni bir anlan kazandırmıştır. Siyasi öğretiminde yararlı olmayı amaçlayan bu tutum, aynı zamanda tarihin, öteki sosyal bilimlerdeki yerini de açıkça ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu anlayışta tarihçi, toplumu ve milleti hareket ve faaliyete getirmek maksadı ile, geçmişin belirli olaylarından örnekleri, faydalı icraatte bulunmuş kişilerin halkın bilgisine sunmak gayesi ile, felsefe ve sosyoloji bilim dallarında üzerinde çeşitli filizlerin yarattığı, "büyük ortamlar" problemini gündeme getirilmekte idi. Nitekim Thukydidés'den sonra, Plutarkhos, eski Grek ve Roma'nın büyük adamlarının hayatlarını yazarak, büyük adamlar problemine ışık tutmuş, Machiavelli Hükümdar adlı eserini, İngiliz filozof Thomas Carlyle de Kahramanlar adlı kitabını, Öğretici, Tarih Anlayışına en uygun biçimde kaleme almıştır. Milletlerin büyük yenilgi felâketlerini takip eden zamanlarda veya fikir yönünden dağılık buldukları devirde, halkın bir birlik halinde toplanmasını sağlamak, topluma manevi kuvvet ve ruh aşılama amacıyla tarihsel malzemedeki yararlanarak, milleti yeni hamlelere hazırlamak için, öğretici tarih telâkkisi dairesinde tarih yazmak ve bunu öğretimde kullanmak, pek çok milletin uyguladığı bir sistem olmuştur. Bu yüzden, bu anlayış batı ülkelerinde çok revaç bulmuş, yüzyıllarca pragmatik sistemde tarihi eserler yazılmıştır. Osmanlıların son döneminde de, bu anlayışta pek çok eser kaleme alınmıştır (52).

Pragmatik Tarih Anlayışı, gerçeğe tam olarak sadık kalmak suretiyle olaylar arasındaki ilişkileri ortaya koyarak geçmişi öğrenmeyi sağlamaktır. Bu suretle, tarihte ün yapmış kişilere geniş yer verip, onları idealleştirmek esastır. İslâm tarihinde Siyer ve Gazavatname tarzında yazılan eserler, bu türe güzel örnek teşkil ederler (53).

51) Thykydides, Peloponnesos'lularla Atina'luların Savaşı (Çev. Halil Demircioğlu). Ankara 1950; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e. s. 7.

52) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 2-3.

53) H.A.R. Gibb., Tarih, I.A. XI/784-785; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 7-8.

IV. Materyalist Tarih Anlayışı.

XIX. yüzyılda ortaya çıkan bu tarz tarih anlayışı, evrenin düzeninin kendi doğa kanunlarına dayalı olarak yürüdüğünü, tarih biliminin de bu doğanın maddi kanunlarına bağlı biçimde insan topluluklarının gelişmesini bu doğrultuda incelemesi gerektiği biçimde tarif etmektedirler. Nitekim bu tarz düşüncenin öncülerinden olan Darwin, hayvanların ve insanların kökeni ve hayat için mücadeleleri kuramını esas alarak, toplum ve devletler tarihinde de tabii biyolojik etmenlerin etkilerini, bu anlayış içinde tesbit etmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak Karl Marx'ın ileri sürdüğü ekonomik etkenlerin tesirleri, **Materyalist Tarih Anlayışına** damgasını vuran düşünce olmuştur (54).

Karl Marx sınıflar arası mücadeleyi tarihin motoru ve dinamosu olarak kabul eder. O, tarihte, insanların, ilkel komünote, köleci toplum, feodal toplum, burjuva toplumu, sosyalist ve komünist toplum aşamalarından geçtiğini ileri sürer. İkel komünote, bir anlamda J.J. Rousseau ve John Locke'un önerdiği "doğal yaşama halini" tasvir eder. Bu aşamada insanlar mutlu bir hayat sürerler. Mülkiyet anlayışında ortaklık vardır. Toplumun üyeleri dünya nimetlerinden ortak olarak yararlanırlar. Ancak kişiler toprak mülkiyetinin ortaya çıkışı, ilkel komünoteyi dağıtmış, sınıflar arası eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Oldukça uzun bir tarihsel süreç içinde gelişen köleci toplum hayatında egemen sınıflara karşı verilen mücadele hıristiyanlık dininin etkisi ile gevşedi ve feodal toplum yapısına dönüştü. Orta çağ boyunca devam eden feodal toplum düzeni, ticaret devrimi ve Rönesans ile yıkıldı ve yerini, burjuvazinin hakim olduğu merkezi iktidarlar aldı. Ancak Marx'a göre, bütün bu değişikliklerde sınıflar arası mücadele değişmedi. Nihayet Fransız ihtilâli ve Amerikan devrimleri sonrasında feodal kökenli sınıflar ile aristokrasi ortadan kalkmış, üretim araçları burjuvazinin eline geçmişti. Nihayet materyalist görüşün simgesi

54) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 137.

haline getirdiği, "önceden görme" ve "arzu etme" duygularına temel saydığı sosyalist ve komünist toplum yapısında, işçiler ve onlara önderlik edecek aydınların iktidara sahip olmaları gerektiği biçiminde ideal bir toplum yapısı tasarlar. Ona göre, proleterya diktatörlüğü sosyalist ve komünist aşamalardan geçildikten sonra gerçekleşebilecektir. Nitekim, Karl Marx, sosyalist ve komünist aşamaya dair tahminlerini; "bir önceden görme olayı" olarak nitelenmektedir. Bu nedenle bilimsel dayanaktan yoksundur (55).

Materyalist Tarih Anlayışına göre üretim ilişkileri yalnızca insanlığın ve milletlerin ekonomik hayatını tayin etmekle kalmaz. Kendilerine özgü düşünce, inanç ve tasavvur şekillerini, hukuk, siyaset ve sosyal sınıfları, uygarlıkları ve bunlar arasındaki sınıflar arası çağdaş düşünceleri, dini mücadeleleri de birleştirmektedir. İşte insanın hayatı bu üretim ilişkileri neticesinde meydana gelen sosyal bünyeler ve sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihi demektir. Materyalistlere göre Hz. Peygamber ile Cengiz Han, ancak burjuva aristokrat tabakasının temsilcilerinden başka bir şey değildirler. Çünkü onlara göre tarihteki büyük şahsiyetler ve fikirler, üretim ilişkilerinin mücidi değil, onun bir mahsulüdürler. Materyalistler, tarih araştırmalarında bazen yalnızca ekonomik değil, doğal ve sosyal şartlar altında meydana gelen olayları da iktisadi esaslara göre izah etmeye çalışırlar (56).

Materyalist Tarih Görüşüne sahip tarihçi ve sosyologlar, tarihi materyalizmi, Marksist Sosyalizmin esası diye tanıdıkları için, kendi kuramları bilimsel esaslara dayandırmak ve onun bilimsel propagandasını yapabilmek hususunda, uygun bir zemin hazırlamak amacı ile, diğer doktrin temsilcilerine daha az önem verirler. Bu bakımdan telif edilmiş eserlerde ve özellikle Karl Marx'ın *Das Capital*'inde bu husus açıkça görülür. Marx'ın Materyalist Tarih Anlayışında, tarihin çağlara bölünmesi bir gerçek

55) Niyazi Öktem, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi* (İstanbul 1985), s. 259-261; Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 99-102.

56) Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 137-138.

olarak kabul edilmez (57). Ancak gerekli bir hipotez olarak benimsenir ve bu çağlara bölünme keyfiyetinin yorumlanma şekillerine göre değer kazanabileceğini kaydeder (58).

V. Pozitivist Tarih Anlayışı

Tarih araştırmalarının sosyal ve doğal bilimler yolunun takibi ile telif edilmesi esasına dayanan bu anlayışın öncüsü ve kurucusu August Comte'dur. Bilgi anlayışında ampirist, ahlak öğretilerinde pragmatik, politikada liberal çizgiler taşıyan pozitivizm akımı Fransa ve İngiltere'de XIX. yüzyılda tabiat ile analogi içinde çalışan ve doğa bilimleri gibi yasalar koyan bir bilim dalı olarak ifade edilmek istenmiştir. Ancak böyle bir tanımlama yapılırken, yani tarih, doğa bilimleri modeline uygun bir sistem içinde ele alınırken, pozitivizm akımının büyük ölçüde düşüncelerine dayandığı Francis Bacon'ın, doğal olgular ile tarihi olaylar arasında yaptığı ayırım dolayısıyla, tarih, bilimler sisteminin dışında bırakılmıştı. Ancak Francis Bacon'dan sonra, XIX. yüzyılda doğa bilimlerine duyulan güvenle, tarih de, bir yasa bilimi olarak tanımlanmış ve sosyal bilimler arasına dahil edilmiştir (59).

August Comte, toplumu, teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere, üç ayrı çağa ayırmaktadır. Teolojik çağda toplum ve evren hakkında açıklama ve yorumlar, doğa-üstü ve tanrıların iradelerine göre açıklanmaya çalışılırken, metafizik çağda tanrı veya dinsel tasavurların yerini maddenin derininde yer alan soyut ve manevi özlere almıştır. Pozitivist, çağda insanoğlu bütün nesne ve olayları, elle tutulur, gözle görülür, pozitif bir anlayış ile incelemeye başlanmış, olayların incelenmesi, doğa-üstü

57) Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu da, tarihin çağlara bölünerek öğretilmesi fikrine ve uygulamasına karşı çıkmaktadır (Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plan, Tarih Dergisi (İstanbul 1964), XIX/19, s. 1-13).

58) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 138-139; Salih Özbaran, a.g.m., s. 600.

59) Doğan Özlem, a.g.e., s. 96-98.

açıklamalar yerine, nedenlerine kadar derinliklere inilen gözlemlerle açıklanmaya çalışılmıştır. İşte bu anlayışla kaleme alınan tarih teliflerinde, bilim adamının meseleye bakış açısı bu doğrultuda olmuştur (60).

Pozitivist Tarih Anlayışına göre, insan topluluklarının ve ülke halkının uygarlık tarihinde geçirdiği devirler, genellikle insan uygarlığındaki gelişim aşamaları, sosyal, psikolojik şartlarla ortaya çıkar. Yine herhangi bir insan topluluğunun ve bir ülke halkının uygarlık tarihinde geçirdiği devirlerin niteliği, diğer insan kütlelerinin ve milletlerin geçirdiği çağdaş hayatın, ancak gelişme şartları ile genel ve geniş ölçekte, karşılaştırmalar yapılmak suretiyle tayin edilebilir. Yine pozitivist tarih anlayışına göre, insanların faaliyetleri, genel durumlara ve şartlara bağlıdır. Nitekim bu yüzden şahsiyetlere fazla önem vererek onları toplumda öne çıkararak yazılan tarihler bilimsel olamazlar, olsa olsa roman sayılabilirler. Bu anlayışta tarihin bilim olabilmesi için, olayların meydana gelişlerinin sebep ve etmenleri tetkik ederek, onları kesin olarak anlamak sayesinde bilim sayılabilir (61).

August Comte, 1839 yılında "Cours de philosophie positive" adlı kitabını yayınladığı zaman, bu anlayışın ilkesini; "insanlar hadiselerin tabii sebeplerini; onların sosyal psikolojik şartlarını tesbit ederek ve aralarındaki ilişkileri en geniş biçimde karşılaştırmak suretiyle tayin ederler" biçiminde özgünleştirir. August Comte'dan başka pozitivist anlayışta tarih yazan ünlü düşünür ve tarihçiler arasında, İngiliz Buckle ile Alman Karl Lamprecht ve Paul Barth, pozitivist tarih görüşünü en geniş biçimde ele almışlardır (62).

İngiliz tarihçi Henry Thomas Buckle, tarihinin doğa bilimi ve istatistiği örnek alması gerektiğini savunurken, tarihin yasalarının ancak böyle ortaya konulacağını savunur. Hippolyte Adolphe Taine de, tarihin tam olarak doğa bilimleri örneğine göre kurulması gerektiğini ifade eder. H. Spencer, biyolojik evrim kuramını tarihe uygulayarak tarih hakkında da evrensel bir ilkeye varılabileceğini söyler. Böylece XIX. yüzyıl

60) Niyazi Öktem, a.g.e., s. 239-240.

61) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 139-140.

62) Zeki Velidi Togan, a.g.e. Göst. Yer.

pozitivizmde, bir yandan bütün tarihi devirlere bölen ve ilerleme düşüncesinin hakim olduğu bütüncü bir tarih anlayışına rastlanırken, diğer taraftan doğa bilimleri örneğine göre, tarihi bir yasabilim olarak kurma eğilimleri ağır basar (63).

VI. İdealist Tarih Anlayışı

Bu tarih anlayışının öncüsü, Alman asıllı filozof Kant'tır. Kant, felsefi kuramında, tarih yüzyılı olarak nitelenen XIX. yüzyılda, Alman idealistleri üzerinde geniş bir etki yapmıştır. Bu anlayışta, genelde Herder'in etkisinde kalmış olan Kant, tarih bilimi hususunda, historik bilgiyi akıl bilgisi olarak kabul etmemektedir. O, "bizim historik bilgilerimiz, inanmalarımız olabilir, ama tarihsel olayların çokluğu karşısındaki izlenimlerimizin beslediği bu türden inanmalar, bizi asla bir ilke bilgisine götürmez" demektedir. Kant'a göre: etik ilkelerden hareket eden tarihçilerin kendi kanaatleriyle süsleyip ortaya koydukları tarihsel bilgiler, dağınık ve bireysel bilgilerdir. Edindiğimiz salt akıl bilgisinden başka, asla salt historik bilgiye ulaşamayız. Çünkü salt historik bilgiye, yalnızca yabancı bir akıl ile ulaşılmış olur. Böyle bir bilgi de, insan akli tarafından kendi özelliği içinde bilinemez. İnsan akli, tarihte bir genel ilke, herşeye yön veren bir temel sebep bulamaz. Bundan dolayı, Kant, akıl bilgisi ile tarihsel (historik) bilgi, birbiri ile çelişki teşkil eder (64).

Kant, kuramını bu çelişki doğrultusunda kurarken, Herder'in izlediği yolu takip etmiştir. Herder'in "insanlık tarihi felsefesi üzerine düşünceler" in adlı yazısı ile aynı sıralarda yayınlanan Kant'ın "Dünya yurttaşlığı amacına yönelik genel bir tarih düşüncesi" yazısında, Herder'in bir bütün olarak asla kurulamayacağı ifadesine karşılık Kant, tarihe hümanite açısından olduğu kadar, ilerleme açısından da bakmak gerektiğini ileri sürer. Kant'a göre ilerleme, insanlığın gelişimine toplumca bakmak için başvurulması gereken son derece yararlı bir fikirdir. Çünkü tarihte bir

63) Doğan Özlem, a.g.e., s. 98-99.

64) Doğan Özlem, a.g.e., s. 44-45.

ilerleme görmek, herşeyden önce tarihi bizim gözümüzde anlamlı bir süreç haline getirebilir. Yine Kant'a göre tarihe, ilerleme fikri altında bakılabilmesi için, insanlık hayatında bir amaç tasarlamak kaçınılmazdır. Ona göre tarih bilimi, nedenleri ne kadar devirlere gömülü olsa da, bu olguların anlatılışı ile ilgilidir. Tarih bilimi, bu doğrultuda tarihi olayların karmakarışık ve düzensiz akışı içinde, insan yeteneklerinin yavaş ama sürekli gelişimi ile izlenebilir. Bu durumda, tarihe insan özgürlüğünün gelişme ve ilerleme öncesi olarak bakılmadığı takdirde tarih bütünüyle bir anlamsızlıklar yığını halinde kalır. Tarihe bir anlam verebilmek için teorik akıla dayalı bir tarih felsefesi olamaz. Kant bu aşamada, tarihe, tarihte bir amaç gözeten insan aklının gelişim ve ilerleme süreci olarak bakılması gerektiğini vurgular (65).

Kant'ın kuramlaştırdığı **İdealist Tarih Anlayışında**, insanlar, özgürlüklerini temin edebilmek için, kendi kişisel özgürlüklerinin önemli bir kısmını devlete verirler. Yani kendi kişisel özgürlüklerinin kendi istek ve iradesi ile sınırlandırır. Bu bir fikirdir. İşte insanlık hayatını idare eden temel etkenler de bu gibi fikirlerdir. Fikir, ilâhi ruhun bir ürünüdür, bu fikir hürriyetten yoksun olan ilkel hayatın kendiliğinden ilerleme göstermesi yoluyla meydana gelir. Eski doğu kavimleri bu hürriyetlerin değerini kavramamışlardır. Antik çağda Yunanlılar ve Romalılar kısmen anlamışlar, fakat en iyi biçimde anlayanlar hıristiyan Avrupalılar ve Germenlerdir. Bu anlayışa göre, insanlığın tarihi, ancak fikir esasında gelişen milletlerin tarihinden ibarettir. Afrika ve eski Amerika'daki insanlar, tarihi hayat hareketlerinin dışında kalmış kütlelerdir. Kant, bu anlayış içerisinde maddeyi ruhun elinde kullanılan bir alet olarak kabul etmektedir. Daimi olarak yaşayan hareket ise fikirden ibarettir. Bu fikir ya subjektif veya objektif olur. Subjektif fikri Eflatun, Kant ve Fichte objektif fikri ise Aristo Schilling, Hegel ve Schopenhauer savunmuşlardır. Objektifler, objektif maddenin ancak fikir aracılığıyla, gerçek olabileceğini iddia ederler. Bundan dolayı, idealist tarih anlayışı ile en çok uğraşan Marksist **Tarih Anlayışına** sahip olan filozof ve tarihçiler olmuşlardır. Bu

65) Doğan Özlem, a.g.e., s. 45-50.

çekişme sonucunda Marksizm Rusya'da, idealizm de Almanya'da devletçe benimsenen bir felsefe olmuştur (66).

VII. Ekspressiyonist Tarih Anlayışı.

Modern sanattaki Ekspressiyonizm cereyanından ilham alınarak ve ona dayanılarak geliştirilen bu tarih telakkisi, Leo Frobenius ve Oswald Spengler tarafından kuramlaştırılmıştır. Bu anlayışın kuramcıları, özellikle Oswald Spengler, XIX. yüzyılda ortaya çıkan tarih anlayışlarını, gelecek felsefeleri olarak nitelemektedirler. Bu anlayışlara göre bunlar, geçmiş, zaman ve geleceği kapsayan bir total anlamdan hareket etmişlerdir. Nitekim tarih anlayışlarının bu yüzden "anlamsız olan şeylerin en anlamsızı" gibi bir nitelemeye tabi tutulduğu görülmektedir. Hatta Spengler, bu anlamda tarihi "kör bir doğa oyununa" benzetir ve ona atfedilen anlamda hiç bir amaç taşımadığını ileri sürer. Oswald Spengler, tarihle ilgili bu eleştirel durumu açıkladıktan sonra, kendisinin "bir dünya tarihi morfolojisi" peşinde olduğunu söyler. O, böyle bir morfoloji ile tarihte belli biçimler bulabilmek amacı ile septik bir yöntem seçer. Bu yöntemeye göre, dünya tarihinde bazı kalıcı şeyler, kalıplar, biçimler bulabilmek için, septik bir karşılaştırma yöntemi ile, dünyadaki bütün kültürleri ele almak gerekir. Bu durumda, tarihçi, kendi kültürel donatımından ve belirlenmişliğinden sıyrılmalı ve elden geldiğince tarafsız kalmalıdır. Ona göre, tarihte doğru veya yanlış bir olgu yoktur ve tarih, gerçek bir bilim olamaz (67).

Ekspressiyonist Tarih Anlayışına göre, tarih, insan hayatının cereyan eden halini anlamak için bir araçtır. Onun için de, tarih, vakanüvislerden öğrenilmekten ziyade, sezgi yolu ile öğrenilir ve ciddi tarih kitapları yerine destanlardan anlaşılır. Çünkü tarihin konusu, artık kesin bir şekil almış olan doğal bilimlerden ayırılır. Buna göre, doğa artık kesin bir şekil almış olup, bilimsel esaslara göre incelenebilir. Tarihin konusu ise, henüz vücut bulmak

66) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 140-141.

67) Doğan Özlem, a.g.e., s. 146.

üzere olup, hala cereyan etmektedir ve gelişimini sürdürmektedir. Bu da yaşayan, fakat kesin şeklini alamayan insan hayatı demek olan tarih hakkında ise, şiir söylemek gerekir. Çünkü insanın hayatı, arayışlardan ve rastlantılardan ibarettir (68).

Spengler, kör güçlerin etkin olduğu bir kadersel zorunluluk içinde meydana gelen olayların hikâyesi olarak tanımlamaya çalıştığı tarihin, ancak bu kader kavramı ile açıklanabileceğini belirtir. August Comte'in üç hal yasasına benzer şekilde doğa olaylarını sekiz tip kültür çevresi biçiminde tasnif eden Spengler, bunların zamanla hepsinin çökeceğini ifade eder (69).

Bu kültür çevrelerine göre, oldukça kısa bir zaman süreci içinde cereyan eden uygarlıklar, birbirleri ile rastlantıyla ilişki, bağlantı kurarlar. Nitekim, bu şekilde ortaya çıkan uygarlıklar, doğuşlarından itibaren, gelişip ihtiyarlıyarak çöküyorlar. Onların yerine ise hemen yenileri doğuyor. Bir asır sonra Batı uygarlığı çökecektir. Daha gelişme devrini tamamlamış olan ve hakiki insan siması henüz açıkça bilinmeyen uygarlıklar hakkında ise, onun gelişme hızı, içeriği, anlamı ve sonuçları hakkında kesin olmayan bazı düşünceler, mütalealar ileri sürmek mümkündür. Tarihin karanlığında kaybolup giden meçhul uygarlık devirlerini anlamak için ise, ancak muhayyileye göre yeniden onarım (reconstruction) yöntemleri uygulanabilir. Ekspresyonist Tarih Anlayışının yandaşları insanlık tarihinde rol oynayan ayrı insan kütleleri ve toplumlar hakkında da, belge ve delillerden çok kendi izlenimlerine dayanarak hükümler vermektedirler. Sözcüleri doğulu milletler ile batılı milletlerin duyuş farklılıklarını garip mütalealarla açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu anlayışın kuramcılarında olan Leo Forbenius, şarklıyı, bir minare biçiminde düşünür ve darlaşmakta olan gök kubbesi altında, yani sınırlı bir sahada, çevresi ile ilişkisi kopmuş bir halde yukarıya doğru sivrilmiştir. Batılı ise, dünyanın genişliğini ve sınırsızlığını duyarak, bu sınırsız alanı dolduramamanın özlemi içinde

68) Doğan Özlem, a.g.e., s. 146; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 141.

69) Doğan Özlem, a.g.e., s. 146-147.

yanmaktadır. Tarihte, doğudaki minare duygusu, Batıdaki bu cihan duygusu birbirine zıt bir durum teşkil etmektedir (70).

Oswald Spengler'in yolunda tarihi yorumlamaya çalışan Arnold J. Toynbee'de, tarihi, yasa bilimleri ile şiir arasında konumlandırır. Spengler'de, sekiz adet olan kültür çevresini, Toynbee, 21 tür kültür olarak ifade ederken, bunların hepsinin dinamik, şeyler olduğunu belirtir. Bu kültürlerle dinamizmi veren şey ise yaratıcı kişilerdir. Toynbee'de de, kültürlerin, yükselme, gelişme ve çöküş dönemlerini yaşadığı anlayışı egemendir. O, yalnız daha sonraki dönemlerinde tarih anlayışında değişiklik yaparak, yüksek kültürlerle yüksek dinlerin özdeşliğinden bahseder. Bu durumda, kültürlerin ve dinlerin amaçlarını içlerinden taşıdıklarını, bu özelliğin de, kültür ve dinlerin çöküşünü önlediğini savunur (71).

Arnold J. Toynbee, İbn Haldun'un düşündüğü gibi uygarlıkların yükseliş ve çöküşünde süreklilik olayını görmekte, kişi ile toplumun biyolojik bünye birliğine inanmaktadır. Ancak büyük uygarlıkların kuruluşunda kabilelerin örgütcü ve itici bir rol oynadığını da ifade etmekten geri kalmamaktadır (72).

VIII. Hümanist Tarih Anlayışı.

Bu tarih telakkisi Kant'ın çağdaşı olan Leo Herder tarafından kuramlaştırılmış, XX. yüzyılın ortalarında da Hermann Lotze tarafından geliştirilerek desteklenmiştir. Leo Herder, 1774 yılında yayınladığı "İnsanlık Kültür Tarihi'nin Felsefesi" adlı yazısında, Hümanist Tarih Anlayışı'nın ilkelerini anlatmıştır. Herder, meseleye bir doğal evrim teorisi geliştirerek girer. Ona göre, Tanrı evrene belli ilkeler koymuştur. Evren Tanrı'nın koyduğu bu ilkelere göre belli bir evrim süreci içinde gelişir. Herder, bu düşünceden hareketle doğada olduğu gibi, tarihte de, canlı ve sürekli bir

70) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 141.

71) Arnold J. Toynbee, Tarih Bilimi (İstanbul 1974), s. 148-240; Doğan Özlem, a.g.e., s. 147-148; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 142.

72) Zeki Velidi Togan, a.g.e., Göst. Yer.

oluşma ve çeşitli organizmaların birbirine karşı kesintisiz mücadelesi vardır. Doğa ve tarih durmadan dönüşen, yeni biçimlere bürünen sürekli oluş halinde bulunanlardır. Herder, bütün bu gelişmelerde Tanrının etkisinin varlığını görmek mümkündür der. O, tarihsel olayları, doğanın ürünü olduğunu ve tarihin, mutlak varlığın uyumlu bir evrimi olduğunu ifade eder (73).

Leo Herder'in Hümanist **Tarih Anlayışı** kuramında, tarihsel olayların, doğal olaylar gibi kesin bir yasallık ve nedensellik taşımadığını, bundan dolayı da tarihe doğadakinden farklı bir düzen olarak bakılması gerektiğini vurgular. Herder'e göre, tarihe şekil veren en önemli şey, onun genelliği değil, bireyselliğidir. Çünkü tarihsel olay tekrarlanması mümkün olmayan olaylardır ve bundan dolayı da "bir defalık gerçekler" olarak kabul edilmelidir. Tarihe doğal olgulardaki süreklilik ve tekrarı göstererek oluşturulmuş yasalar ve kategorilerle yönelinemeyeceğini ifade eden Herder, tarihsel olaylarda, onlara süreklilik ve tekrarı kazandırabilecek sabit fikirlerin bulunmadığını, insan ve toplumların bağlandıkları bu fikirlerin her çağ ve her dönemde değiştiğini belirtir (74).

Hümanist **Tarih Anlayışında**, insan doğa üzerinde hakim olmak için yaratılmıştır. Kişiler, milletler ve ırkların üzerinde hâkim olan bir insanlık mevcuttur. Doğa ile karşı karşıya bulunan ve bir kül halinde olan bu insanlıktır. Kùltürler, ne kadar çeşitli olurlarsa olsunlar, bunlar üzerinde bilinçli tek bir hâkim bulunmaktadır, o da insandır. İnsanlığın hayatı, ayrı ülkelerin tarihi, ayrı kavim ve devletlerin tarihi olarak öğrenildiği halde, bütün bunlar ancak tek bir insanın davranışı düşünceleri, fiilleri telâkki olunmalı ve onlarda tek bir insan uygarlığı, fikri aranmalıdır. Kişilerin, milletlerin, ayrı toplumların isteklerinin çok çeşitli ve farklı olması, ancak o fikrin büyüklüğünü ve azametini gösterir, o ölçüde de, o ortak büyük fikir, öteki büyük fikirlere üstün olur. İşte Herder, yüzyıl kadar sonra da Hermann Lotze, tarih biliminde, edebiyatta ve sanatta ve düşüncelerine bir yöntem sistemi kazandırarak, Humanist anlayışı kuramlaştırmışlardır (75).

73) Doğan Özlem, a.g.e., s. 35-36; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s.142.

74) Doğan Özlem, a.g.e., s. 36-37; Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s. 229.

75) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 142.

Herder'in izleyicisi olan Hermann Lotze, humanite kuramını sadelikten kurtararak, tarih felsefeleri kuramlarını üstünde bir telakki haline getirmiştir. Ona göre kavimler hayatının çeşitlilik arzeden tezahürlerinde bütün insanlar, genel bir ideale doğru yürümektedirler. Hümanitecilik, Rönesans'ın umdesi olan, hümanizm, yahud insanlığa aşılması istenen cihan-şümûl ahlâk ve fikir sistemi olan hümanizm anlamına gelmez. Tarihte humanitecilik, insanın eğilimleri, biri diğerine sürekli değişen karşılıklı etkilerde bulunurken, yalnızca kendisini kuşatan doğayla değil, yine her zaman var olan uygar ilişkilerle birlikte gelişen bir görüştür. Doğanın ve uygarlığı yaşatan toplumun, dışarıdan meydana getirdiği etkiler gibi insanın içinden gelen güdüler de, tarihsel olaylar üzerinde, iç ve serbest tesirlerdir. Hümanist tarihçiler, tek taraflı olan idealist veyahut marksist tarihçilere göre daha geniş düşünce ve eseslara dayanmaktadırlar. Buna göre doğa kanunlarının mekanizması, varlıkların iç etkili kuvvetlerinin fiziksel, kimyasal ve biyolojik türlerden çeşitli ve sürekli etkileşmelerle yarattıkları karşılıklı büyük etkiler sisteminin meydana gelmesi biçiminden ibarettir. İnsanlık tarihinde, iktisadi etmenlerle açıklanamayan pek çok olaylar, genel insanlığı doğal ve uygar etkenlere paralel etki yapan iç etkili kuvvetlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Böylece, kesin tarih görüşlerinin ve sivrilmiş felsefe sistemlerinin hiçbirisini etkisinde kalmayarak, olaylar karşısında tarafsız kalmak isteyen tarihçiler, daha çok kabule şayan olan geniş ve kapsamlı bir tarih telakkisi kabul edilen Hümaniteci tarih telakkisini daha çok benimsemektedirler. Nitekim büyük tarih yöntemcileri de, bu düşünceyi benimsemektedirler (76).

76) Zeki Velidi Togen, a.g.e., s.143-144.

IX. Romantik Tarih Anlayışı.

Alman idealizminden doğan Romantik Tarih Anlayışı Fichte'nin "Ben" inden etkilenmiş bir akımdır. Estetik Tarih Anlayışı olarak da nitelenen bu akıma göre, tarihsel bilgi, insanın yaratıcı bir eylemle kendini farketmesi sonucu oluşur. Bu akımın yandaşlarından Novalis, gerçek tarihin, insanın kendini tarih içinde göstermesi ile kavranılabilen bir bütün haline gelebileceğini ifade eder. A. Müller ise, tarihi "yüce bir sözcük" olarak niteleyerek, doğa bilimlerini olduğu kadar, hatta matematiğe de birer alt alan, birer yaratma olarak içeren evrensel bir felsefe olarak tanımlar. Friedrich Von Schlegel'e göre ise tarih gerçek bir bilimdir. Çünkü tarih, bütün bilimleri, yani insan örneğine göre yaratılmış olan şeyleri kavramayı sağlayan, en evrensel, en genel, en yüksek ve en yüce bir bilimdir. Tarihçiyi "geri dönmüş bir peygamber olarak" niteleyen Friedrich Von Schlegel, tarihin, bir açılım süreci tanrısal gücün kendini gösterdiği manevi bir alan şeklinde ifade eder. Romantizm, tarihin doğa ile analogi kurularak anlamlandırılmayacağını, onun mitoslar, fabiller, destanlar incelenerek ortaya çıkarılabileceğini kabul eder (??).

Milletlerin uyanışında önemli bir rol oynayan romantizm, vatan ve tarih bilincinin, gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Çünkü bu anlayışa göre hiç bir millet kendi kültürünü, uygarlıktan ayrı olarak yaratmamaktadır. Hiç bir tarih bilinci de uygarlığa bir şey katmaksızın yalnızca özel bir perspektif olarak kalmamaktadır. Her kültür yaratışı, uygarlık kavramına katılmış yeni bir öğedir. Bu anlayışta ise, çok yönlü etkiler sonucu, milletler birbirinin eğitimciliği ile yetişirler (78).

Romantik Tarih Anlayışına göre, tarihi ve insanlığı ideal bir kalıp içine sokamayız. Çünkü geçmiş, olgusal olarak hiç bir zaman tam olarak ortaya çıkarılamaz. Bu yüzden onu incelerken, genel bir bakış açısı yakalamak gerektir. Bu bağlamda romantiklerin tarih anlayışı, sistematik ve felsefi

77) Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 82-83.

78) Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 228-231.

temellere dayanmaktan çok tarihe yönetilmiş, estetik bir coşkunun ifadesini taşımaktadır (79).

X. Araştırmacı (Génétiqve) Tarih Anlayışı

XIX. yüzyılda tarihçilik alanında görülen ciddi ilerlemeler, nihayet tarihçiliğin bir bilim olarak kabul edilmesi gibi bir gelişme kendini gösterdi. Bu yüzyılda fizik, kimya, biyoloji ve astronomi gibi pozitif bilimlerin kanunlarının tesbit edilmesi hususunda atılan geniş adımlar, tarihin de bir takım kanunlara bağlanması yolunda gerekli şartların araştırılmasına vesile teşkil etti. Tarihte böyle temel kuralların egemen olabileceğini sezme ve buna dayanarak tarih incelemelerinde araştırmacı gelişimci yöntemi düşünür Leibnitz açmış, ancak bu anlayışın bir bilim konusu olarak ele alınması XIX. yüzyılda kesinlik kazanmıştır (80).

Tek Allah'a inanılan dinlerde, o dine mensup insanlar eşit görülürken, artık hangi dine bağlı olurlarsa olsunlar, bütün insanların birbirlerine eşit olduğu görüşünden hareket edilmiş ve böylece bütün insanların bir kültüre sahip oldukları ve tarihin meydana gelişinde katkıda buldukları kabul edilmiştir (81).

İnsanların yaptıkları üzerinde yapılan karakter incelemeleri sonucunda;

a. İnsanlar varlık ve yapı itibari ile aynıdırlar. Yalnız yapıları bir olan şeyler birbirine bağlı gelişme olanaklarına sahip olduklarına göre, insanların gelişmesi de birbirleriyle uyum halindedir.

b. İnsanların her türlü hal ve davranışlarında karşılıklı etkiler bulunmaktadır.

c. Bütün beşeri olaylarda sürekli bir değişme vardır. Tarihsel olaylar birbirine benzemeyen şartlar altında meydana gelir. Bundan dolayı da her

79) Doğan Özlem, a.g.e., s. 83.

80) İbrahim Kafesoğlu, Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik, s. 3.

81) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 8.

olay, kendine mahsus zaman, çevre ve etmenler açısından değerlendirilmelidir.

Bu ilkeler tarih araştırmalarında yeni bir dönem açmış, tarihi ruhsuz bilgi yığını olmaktan veya bazı siyasal amaçlar uğruna istismar etmekten kurtararak, tarihin bilim haline gelmesini sağlamış, bunun sonucunda da, Araştırıcı (Génétiq) Tarih Anlayışı doğmuştur (82).

Burada bütün insanların yapı bakımından bir ve dolayısıyla gelişmelerinin de, diğeriyle ilişkili bulunduğunu kabul etmekle, insanlığa yepyeni bir bakış açısı getirilmiş oluyordu. Böylece eski çağlardan XX. yüzyıl başlarına kadar egemen olan çeşitli bölgelerdeki topluluklar arasında, bir takım indî ölçüler çerçevesinde, ayrımlar yapmak dönemi kapanmış, onun yerine bütün insanları tüm olarak mütalea eden, toplayıcı ve kucaklayıcı bir anlayış ortaya çıkmıştır. Tarihin, insanlığın ortak ürünü olduğunun göz önünde tutulması ve ortaklaşa bir insan kültürünün varlığının benimsenmesi anlamına geliyordu. Antik çağın ünlü tarih yazarları böyle bir ana-görüşten yoksun idiler. Bunlara göre yalnızca Grekler ve Romalılar uygar ve kültürlü kişiler idiler. Bunların dışında olanlar ise, yabancı, cahil ve barbar idiler. İşte bu yanlış ve dar çerçevesi, görüşlerin aksine, bütün insanların aynı nitelikte insanlık vasfı ile donanmış buldukları düşüncesinin egemen bir şekilde yerleşebilmesi için çok uzun yüzyılların geçmesi gerekmiştir. Yüzyılımızın ortalarına doğru, artık bir genelleşme boyutu kazanan bu düşünce bilimsel ve siyasal alanda pek çok yansımaları görülmüştür. Nitekim Arnold Toynbee'nin, "her insan topluluğunun beşeriyetin gidişi üzerinde tesirler bıraktığı, bundan dolayı ne zaman yaşarsa yaşasın ve hangi coğrafi bölgede olursa olsun, her milletin tarihinin incelenmeye layık olduğu" düşünceyi bütün dünyada geniş bir kabul görmüş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika katılarında bir çok topluluk siyasal özgürlüklerine kavuşmuştur (83).

Bu ilke ve görüş, Türk tarihi için de olumlu gelişmeler sağlamıştır. Çünkü, Türklerin genel tarihi için bir bütünlük olgusu yaratmıştır. Vaktiyle, pek çok batılı tarihçi, Türkleri, "Asyalı bir kavim" "Sarı ırka mensup ve

82) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 3.

83) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 3-5.

cemaati" gibi dar çerçeveli olarak temelsiz ve yanlış bir biçimde tanımlamaya çalışarak, araştırmaya değer bulmuyorlardı. Ayrıca Batı Hunlarını ve Osmanlıları da, Türk ana grubundan ayırarak, kendilerine olan yakınlığı ve sıkı temasları dolayısıyla, Hind-Avrupa ırkına bağlamak zorunluluğunu duyuyorlardı. Çünkü onların anlayışına göre imparatorluk kurmak ve geniş ülkeleri idare etmek maharet ve meziyetlerinin türklerde bulunmayacağına inanıyorlardı. Ancak son dönemlerde, bu düşünceler değişmiş, Génétique Tarih Anlayışı ile yazılan tarafsız pek çok tarihi eserde, milli tarihimizin zengin ve parlak sahifeleri ortaya konulmuştur (84).

Yukarıda söz konusu edilen ilkelerin ikincisinde, insanların yaptıklarında daima karşılıklı etkileşim bulunduğu görüşü, tarihi yalnızca bir olaylar zinciri olmaktan çıkarmakta, onu beşeri bilimler arasına sokmaktadır. Böylece tarih, kültür ve uygarlığın başlıca konusu olmaktadır. Karşılıklı etki ve bağlantıların varlığını dikkate almalı, olayların tek başlarına değil, sosyal, ekonomik, dini v.b. alanlarda hareket ve değişmelerle birlikte, bir bütün halinde meydana geldiği, bundan dolayı da, tarihi olayları soyut olarak ele almanın imkânsızlığı, ancak tarihi olaylarla, sosyal olaylarla aynı zamanda ve eşit değerde incelenmesi gerekliliği kabul edilmiştir. Böylece bu düşünce, "bütüncülük" fikri ile tarih araştırmalarında büyük bir devrim meydana getirmiştir. Nitekim, bugün dünyada çağdaş tarihçilikten bu anlaşılmaktadır. Öte yandan beşeri olaylardaki sürekli değişimin var olduğu düşüncesi, "tarih tekerrürden ibarettir" tekerlemesini yıkmış, onun yerine, her olaya kendi açısından bakmak, onu özel inceleme konusu yapmak esasını koymuştur. Çünkü tarihi, insanların yaptığı ne kadar kesin bir gerçek ise, aynı insanların zamanla değiştiği, geliştiği, maddi manevi alanda yeni değerler kazanarak başkalaştığı, buna göre yaşayış tarzı, dünya görüşü, moral bakımlardan sürekli gelişen insan kitlelerinin yarattıkları olayların birbirinden farklı bulunması, son derecede tabii olacaktır. Bunlar arasında görülen benzerlikler, yüzeysel düşünen bir takım tarihçileri tekerrür anlayışına sürükleyebilir. Ancak, gerçekte hiç bir zaman olaylar arasında bir aynılık,

84) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 5.

söz konusu değildir. Yalnızca sebep sonuç ilişkisi vardır. Tarih, olayların oluşu bakımından tekerrür değil, izleme olayından dolayı bilimsel olmaktadır. Bununla birlikte tarihte bir olayın diğerine sebep teşkil etmesi kendisinin bir önceki olayın sonucu bulunması durumu, her olayın bağımsız hüviyetine bir zarar vermez. Gerçi olaylar arasındaki sebep-netice bağlantısı öteden beri tarihçilerin dikkatini çekmekte, araştırmalar sırasında az-çok buna dikkat edilmekte idi. Bu ilke, olayların özel zaman, çevre ve etmenler aracı ile değerlendirilmesini şart koşmakta idi. Nitekim az yukarıda açıklanan ikinci ilke ile bağdaşan bu ilke ile, her tarihsel olayın siyasal ekonomik, sosyal ve kültürel cepheleriyle bir kompleks olduğu esas alınarak, insanların gerçeklerini, eksiksiz, ihmal tehlikesinden korunmuş, tam olarak aksettirebilmek için her tarihi olay kompleksinin ayrı ayrı incelenebileceği gerekmektedir. Bu tarz bir inceleme, tarih açısından hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü, bu yolda yapılacak incelemeler, milli yönden belirli toplumların, insanlık yönünden ise bütün insanların gelişme çizgilerini tesbit etmeye imkân verecektir. Böylece toplumların ve insanlığın nereden gelip, nereye gittiklerini, nasıl bir gelişme gösterdiklerini, daha önemlisi de, gelecekte tutacakları istikâmet hakkında sağlıklı tahminlerde bulunulmasını sağlayacaktır (85).

Araştırmacı (Génétiqve) Tarih Anlayışının bu temel-ilkeleri, tarihi, ruhsuz bilgi yığını olmaktan kurtarıp, yararlı ve anlamlı bir bilim seviyesine çıkarmıştır. Nitekim modern tarihçilik, yatay bir çalışma tarzı olan eski yöntemi terk ederek, dikey araştırmalara, yani derinleşme yöntemine girmiştir. Böylece sınırlı çalışmadan kapsamlı bir sisteme geçmiştir. Gerçekten de büyük değişmeler toplumun cemiyet olarak, içten-içe hissettiği ihtiyaç ve zaruretlere neticesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Türk tarihçiliğinde, yıllardan beri süre gelen kısmen nakilci, kısmen de Öğretici (Pragmatik) Tarih Anlayışı, vak'acılıktan öteye geçememiştir. Aslında bu durum, bütünlük anlayışı gereğince kaplayamamanın bir sonucudur. Bu da tarihçiliğimizin doğal bir zayıflığıdır. Ayrıca, henüz daha tarihimize sorunlar bakımından bir yaklaşım gerçekleştirememişizdir.

85) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 5-6; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 8-9.

Gerek siyasal olayların gerekse toplumsal davaların etmenlerini, dar bir çerçeveden kurtarıp, bütünlük anlayışına sahip tarihçilerimizin yetişmesi zorunludur. Tarih felsefecileri bu konuyu yeteri kadar inceleyip, belli yöntemleri vazetmek mecburiyetindedirler (86). Bu mecburiyet, her tarihi olayın, kendi devrinde hakim olan genel görüşünün, hayat felsefesinin bir tezahürü ve unsurlarının tamamının bu felsefe ile bağlantı halinde olduğunu ortaya çıkaracaktır. Yine her tarihçi, kendi döneminde topluma hakim olan dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin etkisi altında kaldığını ve onun konuları seçişinde ve işleyişinde kişisel duygularından sıyrılmaya çalışarak çalışmalıdır. Böylece genel anlayışa zıt düşünceleri ile göz önünde tutacak olan tarihçi, araştırmalarına gerektiğinde kısa dönemleri, ya da daha uzun dönemleri esas almak zorundadır. Tarih, bir bakıma bugünün açıklanması olduğuna göre, bu açıklamanın mükemmel olabilmesinin sağlanması bakımından, aslında kısa dönem çerçevesinde ele alınmaması gerekir. Fernand Braudel bu düşüncededir. Gerçekten bazı bu türdeki araştırmalarda konuyu uzun dönemde mütalea etmenin büyük yararı vardır. Böylece uzun dönem, tarihi seyrin daha iyi müşahade edilmesini sağlar. Ancak kısa dönem veya bireysel olaylar ile ilgili ayrıntılı çalışmalara da ihtiyaç vardır. Belki de kısa dönem ile ilgili derinlemesine ayrıntılı çalışmalar yoğunlaştığı zaman, uzun döneme ait araştırma ve mütalealar, bütünlük sağlayarak, daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır (87).

86) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 7-14.

87) Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e., s. 9-10; İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 13-15.

Müesses İbn İshak Abid bin Şerye'nin, Abdülmelik bin Hısam da, Vehb bin Münebbih'in nakilçisi oldu. (45) Tarihçi İbn Haldun, Taberi tefsirinde bile yer alan bunun gibi İslâm öncesi rivayet ve hikâyeleri, baki olarak anlatılmalarına işaret ederken, kendi tarihi görüşlerinde, bunları kullanmalarını da çekinmemiştir. Böylece bu efsaneler, bütün Arap tarihçileri boyunca, eleştirel anlamda gelişmeye ve eski tarihin anlaşılmasına adeta engel teşkil eden bir unsur olmuştur. (87)

Araplarda her kabile bir çok hallerde, kabile boyutunu aşarak ortak nesnel anlayışlarını içeren kendilerine özgü bir geleceği yaptılar. Kabile anlayışını

4. İSLAMDA TARİH ANLAYIŞI

(Günler) artık aksettirmektedir. Ancak tarih bir peki olmuş olan İslâm Arap hikâyelerinde, bir tarih anlayışını

1. İslâm Öncesi Tarih Anlayışı

İslâm öncesi tarih anlayışı, Batı dünyasında eski Grekler ve Romalılar döneminde ortaya

çıkan tarih anlayışları, Doğu'da, özellikle İslâm dininin ortaya çıkmasından itibaren ciddi bir gelenek halini almıştır. Bu arada, İslâm öncesi devrede de tarih anlayışı ve geleneği, batıdakine nisbetle zayıf olsa da mevcuttur. (88)

Ancak, İslâm öncesi Araplardaki tarihçiliğin kökeni sorunu bugün tam olarak aydınlığa kavuşturulmuş değildir. Çünkü Arabistan'ın İslâm öncesi halk ve efsanevi gelenekleri ile Hicri II. yüzyılda görülen nisbeten bilimsel ve doğru vekayinamelerin arasında derin bir uçurum bulunmaktadır. İslâmiyetten önce, özellikle Yemen'de Mina, Seb'a ve Himyeri Kitabelerinde az-çok muhafaza edilmiş bir çeşit yazılı tarihi gelenek mevcut idi. Bu yazılı kitabeler şifahi bir geleneğin damgasını taşımaktadır. Birkaç kiral ismi, uzak maziye ait müphem ve abartmalı hikâyeler, İslâmiyetten yüzyıl kadar öncesinin hatıraları olarak, kaynaklara geçmiş bulunmaktadır. Bu sözlü gelenek, Vehb bin Münebbih ile Abid bin Şerye'nin eski Arabistan tarihine dair naklettikleri geniş hikâyeler bütününe oluşturmaktadır. Bu iki tarihçinin eserlerinde eski Araplar arasında, hatta hemen hemen çağdaş olaylardan bahsedildiği zaman bile tarih anlayışı ve kapsam yokluğunu gösteren pek çok delil bulunmaktadır. (89)

İslâm öncesi tarih anlayışı ile ilgili muhayyile ürünü hikâyeler, daha sonraki dönemlerde, tarihçiler tarafından kabul edilerek, eserlerine alındı.

88) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 145.

89) H.A.R. Gibb, Tarih, İslâm Ansiklopedisi, XI, s. 783.

Mesela İbn İshak Abid bin Şerye'nin, Abdülmelik bin Hişam da, Vehb bin Münebbih'in nakilcisi oldu. Ünlü Tarihçi İbn Haldun, Taberi tefsirinde bile yer alan bunun gibi islâm öncesi rivayet ve hikâyelerin, haklı olarak anlamsızlığına işaret ederken, kendi tarihi görüşlerinde, bunları kullanmaktan da çekinmemiştir. Böylece bu efsaneler, bütün Arap tarihçiliği boyunca, eleştirel anlamda gelişmeye ve eski tarihin anlaşılmasına adeta engel teşkil eden bir unsur olmuştur (90).

Araplarda her kabile bir çok hallerde, kabile boyutunu aşarak ortak neseb anlayışlarını içeren kendilerine özgü bir geleceği yaşatırlardı. Kabile an'anesinin durumunu Eyyâmül'Arab (Günler) açıkça aksettirmektedir. Basma kalıp bir şekil almış olan Eyyâmül'Arab hikâyelerinde, bir sınır anlaşmazlığı veya nüfuzlu bir şahsın himaye ettiği bir kişinin hakarete uğraması ile çıkan kavgalar v.b. geniş bir şekilde ele alınır. Güzel bir eski nesir ile yazılmış olan bu eyyam manzumeleri özellikle cahiliye devri tarihi için değerli kaynak görevi görmektedirler (91).

Hem mensur, hem de manzum olan eyyâmül'Arab, hikayeleri, peygamber zamanında Ashab arasında söylenir imiş. Özellikle Arap kahramanların zafer ve destanlarını nakleden bu hikâye ve efsanelerin, Emeviler devrinde bile, hasım kabileler arasında bir tür tahrik unsuru olarak kullandığı görülmüştür. İslâmi fetihler bu kabil kabile rivayetlerinin özelliklerine dokunmadan, seyir yönünü değiştirdiler. Yeni yeni ortaya çıkan rivayetler daha büyük ölçüde, aynı abartma ile nesir ve nazım biçiminde sürdürdüler (92).

II. İslâmi Dönemde Tarih Anlayışı

İslâm dininin tebliğ edilip, Mekke'nin fethinden sonra, merkezi idarenin güçlü bir şekilde kurulmasından itibaren, tarihsel olaylar yavaş yavaş kayıt ve nakledilmeye başlandığı görülür. Bu dönem tarihçiliği, önce

90) H.A.R. Gibb, a.g. mad. Göst. Yer.

91) G. Mittwoch, Eyyamül'Arab, İ.A., IV/421-422.

92) H.A.R. Gibb, a.g. mad., İ.A., XI/783; E.Mittwoch, Eyyamül'Arab, İ.A., IV/422.

H.z. Muhammed'in seferlerini konu alan ve askeri seferler anlamına gelen Magazi konusunda, Peygamberin hadislerinde dayanak buldu. H.z. Peygamber zamanında Medine tarih incelemelerinin merkezi durumuna geldi. İsnad kullanma (yazılı veya daha çok sözlü kaynağa dayandırma yöntemi) suretiyle tarihi usûl üzerinde devamlı bir iz bırakan ve hadisle adeta ortaklık tesis eden bu anlayış, Araplarda tarihi bilgilerin vasfı ve tenkidi doğruluğu hususunda muazzam bir değişme vücuda getirmiştir. Nitekim H.z. Muhammed'in Mekke ve Medine dönemlerine dair siyasal tarih, şüpheli unsurların da tartışılmalarına rağmen, oldukça sağlam bir zemine oturtulmuştur (93).

Batıda hıristiyanlık öncesinde kuramlaşmaya başladığını gördüğümüz tarih anlayışları, hıristiyanlık dininin ortaya çıkmasından sonra, teolojik bir karaktere bürünmekte gecikmemiştir. Meselâ Bizans'ta tarih biliminde dinin etkileri görülen teolojinin temelinde tarihsel olayın oluşumuna hakim olan temel unsur Allah ve kader idi. İslâm teolojisi ise bundan çok farklı idi. İslâma göre, tarihsel olaylar, "İstedğini yapan bir hükümdar" şeklinde tanımlanan Allah'ın istek ve iradesi doğrultusunda "sebepe ve sebeplenme" formülüne uygun olarak tecelli etmekte idi. İslâmiyetin hâkim mezheplerine göre, her şey Allah'ın iradesi ile meydana geliyor ve Allah, her şeyi muayyen bir kanuna göre yapmak geleneğini icad etmiştir. Bu, onun kendi iradesinin neticesidir. Kur'an'da "Bu Allah'ın yoludur; sizden önce de böyle olmuştur ve Allah'ın yolu hiç değişmez" denilmektedir (94).

Bazı islâm düşünürleri Allah'ın böyle kendi iradesini meşrutiyetçi bir hükümdar gibi kanuna tabi kılmasını idealist Alman Filozofu Hegel'in, insan cemiyetinin kendi hürriyetini tahdit ederek refah temin ettiğine dair felsefesine benzer şekilde açıklamışlardır. İslâm dininin bu öğretisinin, doğa bilimcilerine olduğu gibi tarihçilere de, "Allah'ın sünneti" ni, yani sebepe ve müsebbebe bağıllığı kanunlarını arama hususunda imkânlar tanımıştır. Allah'ın bu yasa koyuculuğuna rağmen, bilimsel çalışmalarda, daha serbest bir yorum ortamına giren müslüman bilginler, tıp, felsefe, riyaziyyat, coğrafya ve astronomi v.b. bilim dallarında batıda daha önce

93) G. Levic Della Vida, Sure İ.A., X/699-703; H.A.R. Gibb, Tarih, İ.A. XI/754.

94) Kur'an, XLIII, 23.

yazılmış eserleri Arapça'ya çevirerek, bunlara bir çok ilaveler yapmak suretiyle büyük ilerlemeler ortaya koymuşlardır. Ancak, doğal bilimlerdeki bu faaliyet, tarih alanında görülmez. Yani, eski dönemlerin kuramcı tarihçilerinden meselâ Thukydides, Polybios ve Tacitus gibi tarihçilerin eserleri Arapça'ya çevrilmemiş, eski Yunan ve Roma tarihleri için, daha sonraki dönemlere Ptolemeus ile bir kısım Bizanslı ve süryani tarihçilerin eserlerinden az nisbette de olsa yararlanılmıştır (95).

Bu gelişmelerden sonra, islâmda tarih anlayışı, yukarıda kısaca değinildiği gibi cahiliye devri hikâyelerinin de etkisi ile hızla gelişmiş, özellikle islâm fetihler sırasında, fetihlere dair tarih eserlerinin telifine başlanması ve islâmî vakanüvisliğin teşekkülü ile, yeni bir rivayetçi tarih yoluna girilmiş, isnad anlayışı daha mütemmim hale getirilmiş, hadislerin mevsukiyetini tesbit etmek amacı ile tesis edilen "Usul-i Hadis" ilmi ile de rivayetleri tenkid geleneği tarih biliminde kuramsal bir boyut kazanmıştır (96).

İslâm tarihçiliğinde, monografi ve tarihi hikâyelerden elde edilen malzemenin kullanılması suretiyle ortaya çıkan tarihi telifçiliğin başlangıç devirleri IX. yüzyılda kendini göstermektedir. Bu devrede Yahya el-Belazuri, Ebu Hanife el-Dineveri, İbn Vazih el-Yakubi, İbn Kuteybe ve Carir el-Taberi, yazdıkları eserlerde bu sistemi uygulayan ünlü tarihçiler olmuşlardır. Aslında an'anevi bir tarihçi olan Taberi'nin yazdığı eserinde bu usûlün yetersizliği anlaşılmış ve o, müteakip yıllarda, daha hızlı bir gelişme devrine girmiştir. Daha çok eserler telif edildi. X. yüzyılda çağdaş vakanüvislik, genel tarihçilik anlayışında, siyasi tarafgirlikten nisbi bir kurtulma aşamasına girdi. Artık tarihçiler, üst rütbeli memurlar haline gelmeye başladı. Bu devreden itibaren, daha büyük tarihçiler, genel tarih yazma geleneğini ciddiyetle sürdürdüler (97).

Burada, yazdıkları eserlerde, kendi çağlarına ait tarih anlayışını, yazdıkları önemli eserlerinde aksettiren, ancak batıdaki gibi kuramsal bir sisteme yönelmeyen tarihçiler ile tarih anlayışlarından kısaca bahsetmek

95) Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 145-146.

96) Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 146; H.A.R. Gibb, *Tarih, İ.A.*, XI/ 785-786.

97) H.A.R. Gibb, *Tarih, İ.A.*, XI/ 787-791.

yerinde olacaktır XI. yüzyılın önemli bir bilim adamı ve tarihçisi olan Ebû Reyhan el-Beyruni, tarih araştırmalarında arkeoloji, filoloji ve iktisad bilimine de değer vermiş, tarihi bilgilere hurafelerin karışmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Ayrıca, an'anece Arap tarihçiliğinde ağır basan dini ve bilhassa kavmi hislerin etkisinden uzak bir anlayışta eserlerini kaleme almıştır. O, tarihsel olayları, çeşitli dinlere mensup şahısların, bakışlarının üstüne çıkabilen bir muhakeme usûlüyle incelenmesini öngörmüş, böylece tarihi evrensel bir bütünlük anlayışı içerisinde yorumlanmıştır. El-Beyruni, çeşitli bilimlerin insanların hayatı ihtiyaçlarından doğduğu önermesiyle, bütün bilimlerin birbirine bağlılığı iddiasını savunmuş, arzın hayatının kutsal kitapların verdiği bilgilere değil, arz tabakalarının ortaya koyduğu değişikliklerin incelenebilmesi sonucu öğrenileceğini ileri sürmüştür (98).

Yine X. yüzyıl tarihçilerinden olan Ebû Ali Ahmet İbn Miskeveyh, rasyonalist eleştiri düşüncesine sahip bir tarihçidir. Son derecede titiz bir tertip ve metoda bağlı olarak yazdığı eserinde, olayların açıklamasını yaparken dinin etkisinden uzak kalmış tecrübe ve mukayeseye dayanan eleştiri usûlünü uygulamıştır. Teceribül-ümem ve teakibül-himem adlı büyük eserini D.S. Margoliouth, J. Kračkovski, Zeki Mubarek ve İsmail Hakki İzmirli yorumlamıştır (99).

El-Beyrûni ile İbn Haldun gibi iki ünlü tarihçi arasında seçkin bir yeri olan Reşidüddin Tabib, yazdığı Cami'üt-tevarih adlı eseriyle İslâm tarihçiliğinde, resmi belgelere gereken önemi veren bir yazardır. Reşidüddin'e göre, dünya tarihine yön veren etmenler, büyük şahsiyetler ile iktisadi sebeplerdir. Kendisi bu görüş doğrultusunda İlhanlı hükümdarları ile devrin ekonomik meselelerine büyük ağırlık vermiş, Doğu ve Batı kültürleri ile bunların birbirine olan etkilerini de ele almıştır (100).

Reşidüddin Tabib'in çağdaşı olup, "tarihçiler için kaide" başlığı altında eserinde bir fasıl yazan Takiyeddin Subhi, tarihçinin, başkalarından sözler

98) Zeki Velidi Togan, Birüni, İ.A., II/ 635-645; Aynı Yaz., Tarihte Usûl, s. 147-149

Aydın Sayılı, Beyruni ve Bilim Tarihi, Beyruni'ye Armağan (Ankara 1974), s. 67-82.

99) Ahmet Ateş, İbn Miskeveyh (İkmal), İ.A., V/2, s. 775; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 154-155.

100) Zeki Velidi Togan, Resid-üd-Din Tabib, İ.A. IX/ 705-712; Aynı Yaz., Tarihte Usûl s. 155-156.

naklederken, harfiyyen nakletmeli, rivayetlerin ancak anlamını alıp, bunları kendi beğendiği ibârelerle yazmamalı, başkasından rivayetler naklederken, bunun eleştirisini yaparak, değerlendirmeli, haber ve rivayeti kimden yaparsa, onun adını muhakkak vermelidir. Ayrıca tarihçinin iyi bir yorumcu olması gerektiğini savunan el-Subhi, tarihi olayların ortaya çıkışında etmen olan sebepleri iyi kavramalıdır, demektedir (101).

XV. yüzyıl Türk-İslâm tarihçilerinden olup, Timurlu Devleti hakkında eserler kaleme olan Mirhond, Ravzatü's-safa adını taşıyan tarihinin girişinde, tarihle ilgili görüşlerini 10 madde halinde ortaya koymuştur. Bunlara göre; bir insan yalnızca kendi müşahedelerine dayanarak tarih yazamaz. Tarihi eser, zorunlu olarak başkalarının rivayetlerine dayanacaktır. Eseri yazarken, rivayetlerin doğrusu ile yalanını ayırdetmek şarttır. Tarihin faydası, insanların başından geçen halleri toptan müşahede ederek, hayat için yol bulmaktır. Mirhond'a göre, tarihe bilhassa devlet adamları muhtaçtır. Bundan dolayı tarihi yanlış şekilde yazmak, vatana ve devlete ihanet etmek olacaktır. Öyleki tarihi yazarken şu beş şarta uymak gerekir:

a) her şeyi olduğu gibi yazmak, b) fazilete önem vermek, c) hayrâtı gözetmek, d) adil olmak ve, e) çirkin ve rezil tarafları da asla gizlememek. Yine Mirhond'a göre tarihçinin saygın bir dinden olması esastır. Ona göre tarihçi ifrattan kaçınmalı, konuları açık ve güzel yazmalıdır. Her şeyi olduğu gibi yazamadığı zamanlarda ise, kinaye ve ima yolunu kullanmalıdır (102).

İslâm Tarih yazıcılığında, büyük bir tesir bırakan düşünceleri ile çığır açan tarihçi İbn Haldun olmuştur. Dağdağalı bir hayat yaşayan ve Endülüs'ten Mısır ve Hicaz'a kadar olan bölgelerin millet ve halklarını yakından tanıma fırsatı bulan İbn Haldun, tarih bilimini azizü'l-mezhep olarak kabul etmiş, realiteye sadık kalarak, rivayetçi yoldan da

101) Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl, s. 156.

102) Tahsin Yazıcı, Mirhond, İ.A., VIII/360-361; Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl, s. 156-157; M. Münir Aktepe, Şefik Mehmed, İ.A., XI/ 384-386. Mirhond'un bu düşüncesi, bazı Osmanlı tarihçileri tarafından da uygulanmıştır. Meselâ Mehmed Şefik Efendi'nin Edirne olaylarını anlatan Şefikname bu tarzda kaleme alınmıştır.

ayrılmamıştır. O, islâm tarihçiliğinde, ilk defa tarih biliminin beşer hayatının sosyal olaylardan bahsettiğini söylemiş ve tarihsel olayların birbirinin devamı olduğunu kabul etmiştir. Ona göre, tarihsel olay araştırılırken, sebepleri, oluş biçimi ve sonuçları iyi incelenmeli, olayların sosyal yönü üzerinde titizlikle durulmalıdır. Tarihi bu bakış açısı ile inceleyen İbn Haldun devletlerin yükselme duraklama ve çöküş dönemlerinin olduğunu söyleyerek, bu olayların sadece kişilerin ihtiras, irade ve kuvvetleri ile meydana gelmediğini, sosyal nedenlerin bu oluşumunda büyük rolü bulunduğunu belirtmiştir. İbn Haldun bu anlayışı ile tarihin kapsamını genişletmiş, onu insan toplumlarının bilimi haline getirmiştir (103).

Tarihsel olayların eleştirisine önem veren ve pragmatik bir tarih anlayışı sergileyen İbn Haldun, bu anlayışını eski Yunan veya batı tarihçiliğinden kapmış olmayıp, bizzat kendi içtihad ve müşâhedeleri sonucu bu kanaate varmıştır. Ona göre, tarih bilimi milletlerin ve kavimlerin, üzerinde çalışarak inkişafında rekabet ettikleri bir alandır. Çünkü tarih, zahiri görünüşünde eski zamanlara ve devletlere ait haberlerin aktarılmasından ibaret ise de, gerçek ve iç cephesiyle, insanlar için düşünme ve araştırma meydanı olmuştur. Bu bağlamda tarih, olayların meydana gelişinin sebep ve başlangıcını inceleyerek olayların oluş biçiminin nedenlerini derinliklerde arar (104).

İbn Haldun'un bu düşünceleri batıda da geniş yankı uyandırmış, Stefano Colosio, kendisini Machiavelli ile mukayese ederken: "Büyük Floransalı, bize insanları idare etmek tarzına dair mâlûmat verirken, basiretli bir siyasetçi düşünür ve bir diplomat gibi hareket etmiştir. Halbuki İbn Haldun sosyal olaylara iktisatçı ve düşünür gibi, nüfuz eylemiştir" demektedir. Ünlü tarihçi Josef von Hammer ise, İbn Haldun'un Mukaddimesini okuduktan sonra, ona "Arabın Montesquieu'su" demiştir. O, büyük kabul gören bu düşünceleri ile Tarih sosyolojisinin kurucusu kabul edilmiştir (105).

103) Abdülhak Adnan Adıvar, İbn Haldun, İ.A., V/2, s. 741-742.

104) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 157-158.

105) Abdülhak Adnan Adıvar, İbn Haldun, İ.A., V/2, s. 742.

İbn Haldun'un ortaya koyduğu, sosyolojik ağırlıklı bir tarih anlayışı, Osmanlı tarihçileri arasında da revaç bulmuştur. Meselâ Naima, Şihabeddin Mercâni, Cevdet Paşa ve Abdurrahman Şeref bunlar arasında sayılabilir (106).

Batı ile çok yakın ilişkide olmasına rağmen, batıda gelişen tarih anlayışlarına adeta gözlerini kapamış olan Osmanlı tarihçileri, islâm âleminde geçerli olan tarih anlayışları ile de pek fazla ilgilenmemişlerdir. Yalnızca bazı büyük islâm tarihçilerinin, bir kısım Osmanlı tarihçileri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan İbn Haldun başta gelmektedir.

Osmanlılarda, serbest tarihçiliğin yanında önce şehnamecilik, daha sonra vakanüvistlik mesleğinin ortaya çıkması ile resmi tarihçilik başlamıştır. Rivayetçi tarihçiliğe bağlı olan Osmanlı tarihçilerinin bazıları, az da olsa eserlerinde, eleştirel hususlara dikkat etmişler, ancak tarih yazımında, ne felsefi, ne de geleneksel bir yöntem ortaya koymamışlardır. Ancak XIX. yüzyıldan itibaren yöntemli ve az da olsa tarih felsefesinin önemine yavaş yavaş değinmeye başlayan bazı tarihçilerimiz konunun önemini ifade etmek ihtiyacını duymuşlar ve bunu açıklayıcı mukaddime ve risaleler kaleme almışlardır. Bunlar içerisinde Ahmed Cevdet Paşa ile Ahmed Vefik Paşa, Gelenbevi-zade Ahmet Tevfik Bey, ile Müşir Süleyman Paşa'nın adlarını saymak yerinde olur. Yakın dönemde ise Köprülü-zade Mehmet Fuad ile İbrahim Kafesoğlu, metodlu tarih yazarlığı konusunda önemli adlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (107).

106) Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 159.

107) Osmanlı Şehnameciliğine bir örnek olmak üzere, Şehnameci Taliki-zade Mehmet Subhi için bk. Vahit Çabuk, Taliki-zade Mehmet Subhi Efendi'nin Eğri Seferi Şehnamesi, Basılmamış Doktora Tezi (İstanbul 1986); Osmanlı Resmi Tarihçiliği için bk. Bekir Kütükoğlu, Vekayinüvis, İ.A. XIII/ 271-287; Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 160-172.

5. TARİH VE TOPLUM.

I. Tarihin İnsanlara Millî Bilinç Kazandırması.

Birinci bölümün, ikinci kısmının V. şikkında "Millî Bilinci Bütünleştirmek" başlığı ile, bu konunun genel anlamdaki özelliklerini açıklamaya çalıştık. Burada, bir milleti var eden ve ona şahsiyet kazandıran unsurlar arasında, millî tarihin insanlara kazandırdığı birleştirici hususlardan bahsedeceğiz. İnsanların, aile birimleri halinde toplulukları, onların da birleştirici unsurları bünyelerinde özümleyerek milleti meydana getirdikleri bilinmektedir. Milletın bütünlüğünü muhafaza etmesi, elbette ki, her şeyden önce fertlerin bilinçli olması ile mümkündür. İşte bu bilinci onlara kazandıran değerlerin başında da tarih gelmektedir.

Bir insan, insanlık dünyasının üyesi olmadan önce, belirli bir sosyal birimin mensubu, yani belirli bir topluluğun, belirli bir milletin ferdidir. İşte bu ferdin, bizzat içinde yaşadığı topluluğa veya millete karşı duyduğu ilgi, insanlık alemine olan ilgisinden daha samimi, daha güçlü ve daha gerçekçidir. İnsanlar, kendi ruh yapısındaki kimselere yaklaşmak, onlarla bir arada ömür sürmek bakımından sonsuz bir istek taşımaktadırlar. Böylece keder ve sevinçleri ile haşır-neşir olduğu, kendi gibi düşünen, aynı inanca bağlı ve kendisi gibi davranan insanlarla bir arada bulunmaktan büyük saadet duyarlar. Son derecede doğal olan bu eğilimleri, insanları genel dünya tarihi ve insanlık kültüründen çok, kendi millî tarihlerine yöneltmektedir. İşte millî tarihi ile bilinç kazanan insan, neticede yaşayışını, milletinin istediği biçimde düzenleyecek, tavır ve hareketlerini ona göre ayarlayacak, aksiyonlarını millî menfaatler çizgisinde geliştirecektir. Bu şekilde bilinçlenen bir insan artık ne yaşayacağını, neye hizmet edeceğini bilir. Böylece millî bir şahsiyet kıvamına erişir. O kişi için siyasette, eğitimde, ekonomide, hukuk ve güzel sanatlarda millî değerleri

bilinçli bir şekilde değerlendirmek, milletine ve devletine en uygun yolu bulmak, milletini ve devletini yüceltmek, çarelerini keşfedip uygulamak zor değildir. Tarihini öğrenmiş, onun bilincine varmış olan böyle bir kişi, karanlıktan kurtulmuş, emeli belli ve millî kültürün hazzı ile dopdolu, millî tarih ile de coşkundur. Böyle bir insanın, milletin ve devletin geleceği hakkında, çok isabetli görüşlere sahip olacağından şüphe edilmez. Aslında tarih kültürünün yararlarından biri de düşünülere geleceğe dair yerinde hükümler verme yeteneğini aşılmasıdır. Millî tarih ve millî kültür bilinci ile bezenmiş bir kişi, hangi meslekte olursa olsun, topluca yükselmek, ilerlemek ve millî kalkınmayı sağlamak yönünde belli hedeflere yönelmeyi amaçlayacaktır (108).

Tarih bilincinden yoksun olan insanların durumuna gelince, karşımıza hiç de iyi bir tablo çıkmamaktadır. Çünkü mazisinden habersiz, kendisine yüzyıllarca hayat bahşetmiş olan ahlâki değerler karşısında duygusuz, millî değerlerden yoksun olan insan ömrünü yeyip içmek, yatıp-kalkmak için bir araç sayar, iç-güdülerinin esiri olur, maddiyat düşkünlüğü içinde çırpınır ve insanlık açısından utanç verici bir durumda kalır (109).

II. Tarihin Toplumu Kaynaştırması

İnsanlar arası ilişkiler sisteminden doğan sosyoloji, toplumun sosyal süreçlerini bir yöntem içinde incelerken tarih ile iç-içe olma durumuna gelir ve sosyal tarih de genel kaynağını tarih felsefesinden alır. Burada ayrı ayrı veya sosyal gruplar halinde oluşan topluluklar, sosyal bir içerik kazanırlar. Bu durum, sosyal tarih araştırmalarında belirli dönemlerde bireysel vak'alar yerine o dönemlere ait çok sayıda benzer olaylar üzerinde araştırma ve yorumlarda bulunmayı zorunlu kılar (110).

İlkel kabilelerde bile, insanlar arasında isimler, danslar, şarkılar, efsaneler, törenler, araçlar, takılar armağanlar, silahlar ve ev eşyası gibi,

108) İbrahim Kafesoğlu, Millî Tarih Şuru, Türk Kültürü (Ankara 1978), XVI/ 514-515.

109) İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., s. 515-516.

110) Orhan Türkdoğan, Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi (Ankara 1988), s. 174-175.

kişisel mülkiyetlerde de toplumun ortak değer anlayışı mevcut bulunmaktadır. Toplumların, uygarlık, kültür ve değerler sistemi ile tarihi gelişimi, genelde birbirinden farklıdır. Bunları paradigma altında toplayıp hepsinin aynı kanuna tabi olduklarını savunmak ta mümkün değildir (111).

Pek çok yazar ve düşünür tarih ile kültürü bir mütalea ederek, toplumların kaynaşmasında, kültür ve uygarlığın en etkili bir olgu olduğunu kabul etmişlerdir. Kültürün bünyesinde mevcut bulunan dil, din, örf ve adet, hukuk, iktisat, ahlâk, sanat, edebiyat ve teknik unsurların, toplumların var olmalarında ve bir uygarlık meydana getirmelerinde, her türlü maddi ve manevi kuvveti oluşturduğu bilinmektedir. Nitekim bu olguların milleti ve milletin kültürü dolayısıyla birbirlerinin hayat kaynağı oldukları ileri sürülmüştür. Bu olguda millet, kültürü meydana getirir, yani milli ve uygarlığını ortaya çıkarır, milli tarih de, milleti yaşatır. Kültür, yani milli tarih, millet tarafından zenginleştirilir ve yükseltilir. Kültür hayatında meydana gelen değişiklikler, önemli toplum hareketlerinin başlangıcı sayılmaktadır. Derin bir milli tarih ise, büyük çaplı siyasi ve iktisadi faaliyetlere yön verir. Böylece toplum, milli tarihin verdiği istikamet doğrultusunda istikbale yönelik hedeflere hamle yapar (112).

Aslında tarih araştırmalarında, yukarıda saydığımız millî kültür (veya millî tarih) unsurlarının belirlenmesinde kültürlere karşı duyulan büyük ilgi ve metodolojik alanda görülen gelişme, toplumları veya onların temsil ettiği kültürleri ve bunların değişme ve gelişimlerini kendi bütünlükleri içinde tam olarak anlamaya zorunlu bir ihtiyaç haline getirmektedir. Nitekim, ilk ortaya çıkışlarından itibaren uzun bir süre kendi dar sınırları içinde uzmanlaşmak isteyen ve egemenliklerini ilân eden diğer sosyal bilimler de, insan veya topluma sadece bir yönden yaklaşmakla onu tam olarak anlamanın mümkün olmadığını görmüşler, dolayısıyla tarihin toplum ile olan ilgisi gerçeğiyle, fiili bir bilinçlenmeye yönelmişlerdir. Bu da tarih sosyolojisinin toplumu belirli kriterler altında inceleyerek, yapısal özelliklerindeki, farklı unsurların epistemolojik perspektif içinde kaynaşmasının ana hatlarıyla araştırılmasına zemin

111) Orhan Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 175-177.

112) İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* (İstanbul 1970), s. 61.

hazırlamıştır. Böylece canlı bir organizma olarak ele alınan toplumun bünye ahengi ve kalkınma sürecinde, kendi dinamizminin harekete geçirilmesiyle kimlik kazanmasının sağlanmasına çalışılmıştır (113).

İnsanların tarih boyunca, küçük veya büyük kütleler halinde bir arada bulunmalarını sağlayan üç ana faktörün olduğunu ileri süren sosyal tarihçiler, bunların korku, menfaat, düşünce ve his birliği olduğunu belirtmektedirler. Korku ve menfaatin, insanda tabii olarak bulunduğu bilinmektedir. Böyle toplumun daha sıkı bir şekilde kaynaşmasını sağlayan faktör ise, düşünce ve his birliğidir (114).

İnsanlara hükmeden ve onları birbirine yaklaştıran kuvvetler yalnızca maddeden ve korkudan ibaret değildir. Tam aksine insan topluluğunu bilinçli şekilde yaratan ve devam ettiren, o topluluğun tarih ve uygarlığını meydana getiren düşünce ve hislerin birleşmesidir. Yalnızca korku ve menfaat fikrine dayanan ahlâkın hakim olduğu toplumların çabuk yıkıldığı, aileye, zümreye, cemiyete ve millete yönelen menfaat düşüncesini derece derece insanları yükseltebilmesi, derece derece toplumların kaderine emir vermesi düşünce ve his birliğinin sağlanması ile mümkündür. Bu düşünce ve his birliğini de tarih ve milli bakiyeler sağlamakta, böylece toplumun dimağını bu faktörlerle sürekli uyanık ve canlı tutmaktadır (115).

Bir inanç olgusu olarak algılanan millî tarih, düşünce ve his birliğinin insan topluluklarına temel oluşunun en eski, en canlı ve en dikkate değer örnekleri dinler tarihinde görülmektedir. Ön-tarihin sitelerinden, büyük imparatorluklara kadar, hemen bütün siyaset ve cemiyet teşekküllerinde din en önemli sebep olarak gösterilmektedir. İnsanların mensup oldukları dinden aldıkları ebedilik düşünceleri, bir araya toplanmaları, bu topluluğu devam ettirmeleri, bu yüzden insanlığın uygarlık kurmasına, kültürlerin beslenmesine, yani sosyal insanların doğmasına imkân vermiştir. Yine dinler, insanları bir araya toplayarak toplumların meydana gelmesine, o toplum ile ilgili olarak iyi-kötü, doğru-egri gibi ahlâki hükümler vermek

113) Yaşar Yücel - Bahaeddin Yedi yıldız, a.g.m., s. 34-35.

114) Remzi Oğuz Arık, Tarih İnkılâbı ve Milliyetçiliğimiz (Ankara 1981), s. 140-141.

115) Remzi Oğuz Arık, a.g.e., s. 146-147.

suretiyle insanlar üzerinde sürekli bir kontrol sistemi kurmakta, o toplum için bir efkar-ı umumiye (kamuoyu) oluşturmaktadır. Bunun en açık örneklerini, Türk toplumunun yaşayışında, millî kültürün teşkilinde, iradenin beslenmesinde, nefsin terbiyesi ve ahlâkın bütünleşmesinde her zaman görmek mümkündür (116).

Toplumların bugün almış oldukları şekil ve uygarlık bilinci, eski çağlardan beri, bir gelişim halinde kazanmış oldukları sosyal değerlerin bir bütünüdür. Bu bütün içinde, bazı temel öğeler, ya hala bilinçleşmemiş veya simdiki varlığımızın potansiyeli ile sosyal bir temel bağıntısı kurmamış olabilir. Ancak, uzun tarihi süreç içerisinde özümlemiş olan tarihi ve sosyal temel, dil, din, örf, adet folklor, gelenek ve hatıralarda mevcut olan düşüncelerin ve hislerin, sosyal şartların değişmesi ve gelişim doğrultusunda milleti hazırlaması ve zaman üstü bir kuvvet haline gelmesini sağladığı inkâr edilemez. bu bakımdan tarihin, bu bağlamda, toplumu milli duygu ve düşüncelerle kaynaştırması, ana millet olma vasfı kazandırması ve istikbale yönelik hedeflerin belirlenmesinde yol gösterici bir rol oynaması ve dış tesirler altında ezilmesini önlemede etkin bir faktör olması gözden kaçmamaktadır (117).

III. Tarihin Milletleri Kaynaştırması.

Toplum içinde fertler nasıl birbirleri ile çok yönlü ilişkiler içinde bulunuyorlarsa, dünyada aynı şekilde milletler de, birbirleri ile çeşitli ilişkiler içinde bulunmaktadır. Tarihin en eski çağlarından beri yaşadıkları topraklarda çoğalan insan toplulukları, daha elverişli hayat şartlarına sahip topraklara yerleşmek için harekete geçtiklerinde başka milletlerle mücadele etmek durumunda kalmakta idiler. Böylece meydana gelen siyasal olaylar milletlerin birbirlerini tanımalarına yol açmakta idi. Bazen, doğal âfetler, kuraklık veya salgın hastalıklar, ya da üstün bir düşman istilâsına maruz kalan daha zayıf milletler ya birlikte büyük göç

116) Remzi Oğuz Arık, a.g.e., s. 147.

117) Hilmi Ziya Ülken, a.g.e., s. 234-236; İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s. 61-62.

hareketlerine girişmek, bazen de, o üstün istilâci güce karşı, ortak bir savunma savaşını sürdürmek zorunda kalıyorlardı. Böylece milletlerarası dayanışma, ortak çıkar ve birlikte yaşama olgularını ortaya çıkarıyordu.

Milletlerin kaynaşmasında ve ortak amaçlara yönelmesinde, tarih içinde, dil ve din en etkin rolleri oynamaktadır. Hıristiyanlık, özellikle Avrupa milletlerini bir din birliğine yöneltmiş, kilisenin fonksiyonları ile de latince bu milletleri birbirine daha çok yaklaştırmıştır. Genç Avrupa, uzun yıllar birbirleri ile siyasal mücadelelerde bulunmuşlar, mezhep ayrılıkları yüzünden kanlı iç savaşlar yaşamışlardır. Fakat X. yüzyıldan itibaren başlattıkları haçlı seferleri ile, müslüman ve Türklere karşı, büyük müttefik ordu ve donanmalar hazırlayarak kanlı ve uzun savaşlar yapmışlardır. İşte çeşitli Avrupa milletlerinin böyle bir ortak amaç uğruna bir araya gelmeleri, ortak bir tarih yaratmalarına, dolayısıyla uzun bir süreç içerisinde kaynaşmalarına yol açmıştır. Avrupa milletleri, Haçlı seferlerinden sonra da, özellikle Osmanlı Türklerine karşı her zaman ve kolayca müttefik ordular hazırlamışlar, bugün, artık iyice kenetlenmiş bir Avrupa birliğinin doğması, bu yaşanan ortak tarihin bir sonucudur. İletişimin, bu kaynaşmayı daha da pekiştirdiği unutulmamalıdır.

Aynı durum, islâm dininin hakim olduğu Asya ve Afrika milletleri için de söz konusudur. Türklerin islâm dinine girmesi ile, Türk ve Arap milletleri bin yıldan beri, ortak bir tarihi yaşamaktadırlar. Onlar da, istilâci Haçlı ordularına karşı birlikte bir mücadele vermişler, yüzyıllarca bir arada ortak değerleri yaşatmışlardır. Bu kaynaşma, özde karakter farklılıklarını hiç bir zaman ortadan kaldırmamaktadır. Bunun bariz örneklerini imparatorlukların bünyesinde yer alan çeşitli milletlerin, bağımsızlık amaç ve kültürlerinde görmek mümkündür. Ancak, ortak yaşama ortamında çeşitli çıkar düşünceleri, onları bir arada tutmaktadır. Bu durum, aynı dinden olan milletleri de, tarih bağları itibariyle bir arada tutmaya adeta zorlamaktadır. Osmanlı imparatorluğu idaresinde yaşayan Ermeni ve Rumların XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlıları, tercih etmeleri buna açık bir örnektir. Çünkü Balkanlarda Venedik ve Avusturya'ya karşı, Osmanlı idaresinde yaşamak istemeleri, Türklerle kaynaşmış olmalarını göstermektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren, bir yandan Osmanlı Devleti'nin

zayıflaması, öte yandan Avrupalı devletlerin de, bu azınlık milletleri tahrik ederek, düşmanlık tohumları ekmeleri, ortak tarihi değerleri tahrip etmiştir.

Amerika ile Avrupa devletleri arasındaki tarihi bağlar, bugün bu iki kıt'a ülkelerinin daha kolay anlaşmalarına vesile olmaktadır. Aynı şekilde, Türkiye ile Pakistan ülkelerinin dostluğu, tarihin etkisinin açık bir ifadesidir. 1951 yılında Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi de bu iki ülke arasındaki dostluğu pekiştiren tarihi bağların bir neticesidir.

IV. Tarihin Millet Hayatına Yön Vermesi.

Bu çalışmamızın başında tarihin tanımını yaparken, pek çok tarihçinin, tarihin geleceği hazırlaması ve geleceğe yön vermesi konularına değinmiştik. Millete şahsiyet kazandıran kültür unsurlarının tamamını bünyesinde toplayan tarih, milletlerin en güçlü hayat kaynağını teşkil etmektedir. Çünkü millet tarihini yaratır, tarih de, milli kültür halinde milleti yaşatır. Bu durumda milletleri ilerletme ve geliştirme gayretleri milli tarih ve milli kültürlerle bağlantılı olmak zorundadır (118).

Tarihsel araştırmaların seyrine bakıldığında, gelişmiş milletlerin büyük masraflar yaparak, geçmişlerini ortaya çıkarmaya, çıkan neticeleri de, kendi milletlerine öğretmeye büyük gayret sarfettikleri görülmektedir. Milletinin geçmişte yaşadığı serüvenleri, ortaya koydukları tarihi ve sanat eserlerini tetkik ederek, milli karakterlerini belirleyen milletler, bunu diğer milletlere de yaymak, maddi ve manevi etkinliklerini genişleterek dünyadaki yerlerini sağlamlaştırmaktadırlar. Milletler, tarihlerinde, başka milletlerle ne kadar derin bir kaynaşma gösterirlerse gösterebilirler milli tarihlerinde, kendilerine has bir kültür ve uygarlık ile özel gelenek ve göreneklerini, bütün dış etkilere rağmen sürdürürler. Buna açık bir örnek, yukarıda da temas edilen batı uygarlığına dahil milletlerin durumudur. Bu uygarlığa dahil milletlerin, bütün hukuki, iktisadi ve benzeri tutumları,

118) İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s. 55-61.

sanat ve edebiyatlarındaki ayrılıklar ve dış etkilerin millî tarih ve kültürlerinde köklü değişiklikler yaratmadığını göstermektedir. Bu etkiler etkili olsa idi, Avrupa'da tarih ve kültür farkları çoktan ortadan kalkar, böylece bütün Avrupalılar tek bir millet haline gelirdi. Burada, millet ve tarihi kültür gerçeklerinden asıl tayin edici, yön verici unsurun millî tarih olduğu, topluluk hayatında büyük-küçük her hadisenin millet hayatında, millî tarih ile temellendiği, bundan içerik, doğrultu ve hareket kabiliyeti kazandığı muhakkaktır. Çünkü, gelecek ile ilgili olarak her neticenin temel faktörünü millî tarih ve kültürde aramak gerekmektedir. Milletleri yeni bir görüş ve hayat tarzının içine atan gelişmeleri dışa mal etmek doğru değildir. Tarihteki dönüm noktaları, gerçek tarih olayları olarak telakki edilmelidir. Çünkü bu olaylar, o andaki durumun bir tezahürü değil, yüzyıllarca önceden süre-gelen olaylar zincirinin olgunlaşması sonucudur. Nitekim 1789 temmuzunda vuku bulan Fransız ihtilâli, o tarihten yıllarca önceki nesillerin içinde filizlenen ve 1789'a doğru doruğa ulaşan hürriyet düşünceleridir. Bu düşünceler ise, kaynağını Fransa halkının millî tarihinden almış bulunmaktadır (119).

Tarihte hemen bütün milletlerin hayatında onlara yön veren tarihi olaylar bulunmaktadır. Konuyu fazla uzatmamak için, Türk tarihinden de bir örnek vererek, konuyu kapatalım. Millî tarihimizde Batılılaşma hareketi; önemli bir tarihsel olay olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Batılılaşma hareketinin, Türk toplumunda yarattığı olumlu-olumsuz tepkiler bir bakıma sosyal, bir bakıma ekonomik, bir bakıma dinsel bir nitelik taşırsa da, gerçekte genel çizgisi ile Türk milletinin bugünkü durumunu belirten ve gelecekte yapacağı kültür anlaşmalarında, siyasi, askeri ittifaklarda dost ve düşmanı seçmekte, yol gösterecek millî ve tarihi bir olgudur. Böyle bir sorunun gelecekte milletin hayatına yön verici unsurların belirlenmesi için, tarihçiye büyük görev düşmektedir. Tarihçi, burada sorunu oluşturan sosyal oluşumların karşısına, milletin maddî gücünü, manevi değerlerini değer hükümlerini, hayat anlayış tarzını, ahlâki niteliklerini, düşünce sistemini ortaya koyacak, karşılaştırmalar yapacak,

119) İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s. 62-63.

hangi hususlarda uyum içinde bulunduğunu, nerelerde aykırılıklar olduğunu belirtecek, uzlaşma yolları bulacak ve çareler teklif edecektir. İşte Batılılaşma ve sorununun öncesine doğru gidildiğinde, Türk milletinin bu konuda aksiyon ve reaksiyonlarını ortaya koyan, zincirleme olaylar görülür. Atalarımızın gerçekleştirdiği ve tanıdığı olduğu bu olaylar Türk toplumunun birer ürünüdür. Bunlar XVII. yüzyılda İstanbul'da büyük medreseli hocalarla halkı temsil eden tarikat mensupları arasında gerçekleşmiştir. Bu olaylarda rol oynayan ana düşüncenin ise, Anadolu Selçuklu, hatta Büyük Selçuklu imparatorluğuna kadar uzandığı ileri sürülmektedir. Batılılaşma meselesinde, çarpışan fikirlerin daha önce yaşanan benzeri hadiselerin ışığı altında yorumlanıp, bugün Cumhuriyet döneminde bile süren tartışmalara, tarihi bir perspektiften bakmanın gereği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısı iyi incelenirse, millet hayatında yönlendirici tarihi bilgiye ulaşılmış olur (120).

120) İbrahim Kafesoğlu, Tarih İlimi ve Bizde Tarihçilik, s. 10-13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK VE TARİH

6. ATATÜRK'ÜN TARİHE DUYDUĞU İLGİ VE OKUDUĞU KİTAPLAR

1. Manastır Askeri İdadisi'nde

Osmanlı İmparatorluğunun XIX. yüzyılda medreselerin yanısıra, açılan çağdaş eğitim kurumları ile, eskiye nazaran daha iyi öğrenci yetiştirildiği bir dönemde öğrenim gören Atatürk, mahalle mektebine ısınamayarak dönemine göre çağdaş sayılan okullarda okumuş ve gerçekçi bir devlet adamı olarak yetişmiştir. Ancak fen bilimlerinde batının çağdaş eğitim sisteminin uygulanmasına karşılık okullarda, klasik tarih anlayışı ile dersler yapılmakta, Osmanlı ve İslâm tarihinin dışında Türk tarihine yer verilmemekte idi. Bu yüzden Atatürk'ün Rüşdiye ve İdadideki tarih derslerinden fazla bir şey aldığı söylenemez (121).

Bu devirde, okullardaki tarih anlayışını ve uygulamalarını, ünlü romancı Halid Ziya Uşaklıgil'in şu satırları çok daha iyi anlatmaktadır. "En ziyade korkulan ders tarihi: Fikrin asıl intibakına hizmet edecek, ibret sahasında, bir aydınlık yaratabilecek olan bu tarih belası, idarenin huzurunu selbeden bir kâbustu. Ve her gün bir çılgın el avucunda tarihten koparılmış bir küme yaprakla yıldıza gider, memleketin tarihinde isyan, ihtilâi, hal', suikast namına ne varsa, idare mesavisine, irtikap ve irtişaya, bu idarenin ahvalini hatıra getirebilecek mahiyetde ne bulunursa, bunlar (tarih kitaplarından) kaldırılır ortada manasız, cansız bir kadiç şeklinde olan Türk tarihi, yalnız padişahların satvet ve şevketine, harplerin ve fetihlerin daima Hanedan-ı Al-i Osman şerefine taallük eden menkibelerden ibaret kalırdı. Hele tarih-i umumi, perdesinin ucu kaldırılmayacak, yalnız bir deliğinden karanlıkta temâşe edilebilecek bir sahneydi. Ve arada cemiyetleri sarsmış, milletleri uyandırmış dünyaya

121) Falih Rifki Atay, Cankaya (İstanbul 1969), s. 467.

meskenet ve esaret hayatından çıkararak hürriyet ve necat mihveri üzerine çevirmek için vücuda gelmiş ve inkılâplar varsa, onlar o mer'i sahnenin arkasına muzlim köşelere tıkmıştı. Meselâ, cihanı sarta-ser değiştirecek yeni esaslar, başka görüşler getiren Fransa Büyük İhtilâli, değil mektep kitaplarında, Türk'ün hiç bir yazısında henüz vücuda gelmiş bir hadise değildir" (122).

Mustafa Kemal Atatürk, okuduğu okullarda tarih eğitimi bu düzeyde olmasına rağmen, zamanla kendini yetiştirecek, birinci elden kaynakları okuyarak, fevkalade bir tarih bilgisine sahip olacaktır. O, Manastır Askeri İdadisi'ne geldiğinde, sosyal etkinliklere yeni yeni girmeye başlamış, ikinci sınıfta, yavaş yavaş şiir ve edebiyat ile meşgul olmuştu. İdadi'nin 1. sınıfında Ömer Naci, kendisine şiir ve edebiyat merakı aşlamış, Namık Kemal'in eserlerini okumuş, hattâ Celaleddin Harzemşah'i gizlice kopya etmiştir (123).

Daha sonraki sınıflarda Süleyman Hüsnü Paşa'nın tarih anlayışına göre yetişmiş olan Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bey, o zamanın dar Osmanlı tarihçiliği görüşünden ayrı ve Türk tarihini bütün genişliği ve eskiliği ile kavramış, verdiği tarih derslerini de, bütün öğrencilerine sevdirmiş idi. Bütün arkadaşları gibi, Atatürk de, bu hocasından iyi bir tarih kültürü almıştır. Nitekim, Cumhuriyet döneminde, hayatının son yıllarında, Atatürk bu hocasını milletvekili adayı göstererek meclise girmesini sağlamıştır. Ankara'da yapılan tarih öğretmenleri toplantısında da, kendisinin elinden tutarak kürsüye çıkarmış: "Manastır İdadisi'nde kendisinden feyzaldığım hocam" diye takdim etmiştir (124).

Atatürk'ün İdadi'deki yakın arkadaşlarından pek çoğu, okul kitaplarının dışında en çok tarih okunduğunu söylemektedirler (125).

122) Faik Reşit Unat, Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştigi Devrin Millî Eğitim Sistemi, Belleteri (Ankara 1963), XXVII/105, s.605.

123) Ömer Sami Coşar, Atatürk Ansiklopedisi (İstanbul, 1973), I/ 191-192.

124) Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 615; Ömer Sami Coşar, Aynı Ansiklopedi, s. 210-211.

125) Cemal Kutay, Atatürk'ün Son Günleri (İstanbul 1981), s. 143.

II. Harbiye Yıllarında

Atatürk, Harbiye öğrenimi sırasında, mesleki eğitime daha çok önem vermiş, tarihle ilgilenmek fırsatını bulamamıştır. Bunda, Harbiye öğretiminde doğrudan tarih dersinin ağırlıklı olarak yer almamasının da payı bulunmaktadır. Harbiye'nin ikinci sınıfında, Atatürk'ün gördüğü dersler ve aldığı notların dökümü şöyledir:

1- Akaid-i Diniye	45
2- Dahiliye Kanunnamesi	45
3- Fûrusiyet Nazariyatı	45
4- Talim Nazariyatı	43
5- İlm-i Ahlâk	43
6- Hidemat-ı Seferiye	38
7- Fenn-i Mimari	43
8- Fransızca	42
9- Almanca	41
10- Mâlûmat ve Terbiye-i Askeriye	31
11- Ceza Kanûnnâmesi	44
12- Talim Ameliyatı	20
13- Kılıç Talimi	12
14- Harita Tersimi	18
15- Askeri İstikşafat	14

Görüldüğü gibi bu dersler arasında tarih dersi bulunmamaktadır (126).

Öğretim programında tarih dersi bulunmamakla birlikte ve Atatürk'ün de mesleki derslere ağırlık vermesine rağmen, siyasal bilincini geliştirecek eserleri elde edip gizlice okumaktan çekinmediği görülmektedir. Bu devrede, bir yandan hitabetini geliştirmek için arkadaşları ile özel çalışmalar yapan Atatürk, okuldaki siyasal etkinliklerini de şöyle anlatmaktadır:

"Harbiye senelerinde siyaset fikirleri başgösterdi, vaziyet hakkında henüz nafi bir nazar hasıl edemiyorduk. Sultan Hamid devri idi. Namık Kemal Bey'in kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak koğuştta, yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işlerin içinde bir berbatlık bulunduğunu ihsas ediyordu. Fakat bunun mahiyeti, gözlerimiz önünde tamamiyle tebellür etmiyordu"⁽¹²⁷⁾.

Atatürk, Harbiye'de bu gibi etkinlikleri sebebiyle, idari soruşturmalar da geçirir. Ancak, okuldan uzaklaştırılmaz. Fakat kazanmış olduğu siyasal olgunluk, arkadaşları ile birlikte kendisini, okulda gizli bir gazete çıkarmaya sevkeder. Bu işe girişmesi de kendi ifadesine göre şöyle olmuştur.

"Mutad olan derslere iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peydah olmuştu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık. Binlerce kişiden ibaret olan Mekteb-i Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Mektep talebesi arasında okunmak üzere, mektepte el yazısı ile bir gazete tesis ettik"⁽¹²⁸⁾.

Atatürk, Harbiye'den sonra Erkan-ı Harp sınıflarında da oldukça aktif bir öğrenci olarak kendini gösterir. Bu devrede siyasal sorunlarla daha çok ilgilenmekte, özellikle Fransız basınına yakından takip etmekte ve edindiği bilgileri de gizliden gizliye arkadaşlarına aktarmaktadır. Yine siyasal örgütlenme hususunda da bilgisini arttırmakta, bu gibi örgütlenme etkinlikleri ile yakından ilgilenmektedir⁽¹²⁹⁾.

¹²⁷⁾ Ali Fuad Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk (İstanbul 1967), s. 30-32.

¹²⁸⁾ Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi (İstanbul 1982), s. 105.

¹²⁹⁾ Ömer Sami Coşar, a.g. Ansiklopedi, I/ 289-290, 303.

III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde.

Mustafa Kemal Atatürk, 1904'de mezun olduktan sonra, Şam'a sürgün edilirse de, örgütlenme çalışmalarına ara vermez. Şam'dan nakledildiği Selânik'te İttihat ve Terakki Partisi (fırkası) içinde, ordunun, politikanın dışında kalmasını savunur ve bu yüzden İttihat ve Terakki'deki arkadaşları ile anlaşmazlığa düşer. Bundan sonra Trablusgarb Savaşı, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda yoğun bir askeri hayat geçiren Atatürk, savaştan sonra da, 1919'da Samsun'a çıkar ve Erzurum ile Sivas Kongrelerinden sonra, 23 Nisan 1923'ta Ankara'da TBMM'sini kurar. Bu çok hareketli geçen on beş yıl zarfında, Atatürk tarihten uzak kalmamış, cephede bile fırsat buldukça okumasını sürdürmüştür. İleride de söz konusu edileceği gibi, Doğu Anadolu'daki görevi sırasında 6 kitap okuduğu bilinmektedir (130).

Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nde, cumhurbaşkanı seçilinceye kadar, fiilen tarihle ilgilenme fırsatını bulamamıştır. Ancak, meclis müzakerelerinde, ele alınan sorunların açıklanmasında geniş tarih bilgisi ile meclis üyelerini ikna etme hususunda her zaman büyük başarı göstermiştir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü, yani 24 Nisan 1923'te en yaşlı üye Sinop milletvekili Şerif Bey'in geçici başkanlığında, saat 16.05 te açılan meclis oturumunda yaptığı açık konuşmasında, iç durum hakkında, tarihi, coğrafi, jeografi. ve jeopolitik konularında, dikkat çekici bir konuşma yapar. Aynı konuşmada, Osmanlı Devleti'nin son yıllarını, bu devrede, İngiltere, Fransa, Rusya ve Yunan politikalarını çok açık bir şekilde dile getirir. Keza Arapların durumunu, bu bölgelerdeki, İngiliz ve Fransız politikaları ve bu politikalar sonucu, yakın

130) Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 106-107; Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri (Ankara 1972), s. 72-73.

zamanda buralarda meydana gelebilecek siyasal değişiklikler ve gelişmeler hakkında isabetli ve detaylı tarihi bilgiler vermiştir (131).

IV. Cumhurbaşkanlığı Döneminde.

Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılında Cumhurbaşkanı seçilmiş ve bunu ölüm tarihi olan 1938 yılına kadar, 15 yıl aralıksız sürdürmüştür. İşte Atatürk'ün en yoğun bir şekilde tarihle ilgilenmesi ve sosyal bilimlerle arasında tarihi birinci plâna çıkarması onun cumhurbaşkanlığı döneminde olmuştur. Gerçekten de, Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı dönemi incelendiğinde, onun 1930'lu yıllara kadar inkılapları gerçekleştirdiği, 1930'dan 1938'e kadar ise kültürel etkinliklere ağırlık verdiği görülmektedir.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, devletin, çağdaş ve demokratik bir çehre kazanması için, öncelikle, askerî, idarî, malî, hukukî, ekonomik ve sosyal konulara ağırlık verdi. Bu devrede, gerçekten de yepyeni bir devlet olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün organları ile tam oluşabilmesi için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Daha Lozan Antlaşması imzalanmadan Atatürk 17 Şubat 1923 günü İzmir İktisat Kongresini toplamış ve ülkenin ekonomik sorunlarına çözüm aramıştır. 24 Temmuz 1923'te Lozan Konferansının bir antlaşma ile tamamlanmasından sonra, 29 Ekim 1923 günü, meclis kendisini cumhurbaşkanı seçmiştir. 3 Mart 1924'te Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ve halifelik kaldırılarak, lâik devlete doğru ilk önemli adımlar atılmaya başlanmış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe konularak, eğitimde birlik sistemine geçilmiştir. Nihayet 20 Nisan 1924 günü Yine Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) kabul edilmiş, 27 Kasım 1925'te şapka kanunu çıkarılarak kılık ve kıyafete bir düzen

131) Atatürk'ün Meclis'teki konuşmaları ve bu konuşmalarındaki tarihi bilgisi ve bunu kullanması hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Raşit Metel, Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumlarında Sorunlar ve Görüşler (İstanbul 1990) bk. İçindekiler. Onun TBMM'inde tarihle ilgilenmesinden çok onun tarihten yararlanması mevzuu, bu çalışmamızın, III. bölümünde 9. kısmının 1. şıkında da daha geniş biçimde ele alınacaktır.

verilmiş, aynı şekilde Tekke ve zaviyeler kapatılarak din görevlilerinin kıyafetleri bir karar altına alınmıştır. Cumhuriyet yönetimi 26 Aralık 1925 günü, milletlerarası saat ve takvimi kabul etmiş, 17 Şubat 1926'da da, Medeni Kanunu kabul ederek, kadınlara bazı haklar tanımış ve hukuk düzeni çağdaştırılmıştır. 10 Nisan 1928'de ise, devletin laik olduğu ilân edilmiş, 24 Mayıs 1928 günü de milletler arası rakamların kullanılması, 1 Kasım 1928 günü ise Lâtin Alfabesi'nin kullanılması kanunla kabul edilmiştir. 3 Nisan 1930'da da Belediye seçimlerine Türk kadınlarının katılması kabul edilmiştir. Nihayet 12 Ağustos 1930'da Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası (partisi) kurularak cumhuriyet rejiminde çok partili hayata geçilmiş, ancak bu uzun sürmemiş ve 17 Kasım 1930 günü Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini feshetmiştir (132).

Yukarıda saydığımız kanun ve kararlar, devletin temelini kuran örgütlenmeler idi. Bu aşamada kendini kabul ettirmeye çalışan genç cumhuriyetin başında Atatürk, elbette tarihle ilgilenmeye fazla zaman bulamazdı. Ancak, onun 1930 yılından itibaren sosyal içeriği ağır basan, yenilik hareketlerine hız verdiği görülmektedir.

Atatürk'ün 1930-1938 yılları arasında üzerinde durduğu sorunların ana başlıklarına gelince, bunlar şunlardır:

12 Nisan 1931 Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)'nun kuruluşu, 19 Şubat 1932 halkevlerinin açılması, 12 Temmuz 1932 Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu)'nun kurulması, 31 Mayıs 1933 İstanbul Darülfünununun ilgası ve İstanbul Üniversitesi'nin kurulması, 20 Haziran 1933 Üniversitede İnkılâp Enstitüsü'nün kurulması, 21 Haziran 1934 Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesi, 5 Aralık 1934 Türk Kadınlara Milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi, 8 Haziran 1936 İş Kanunu'nun kabulü, 20 Temmuz 1936 Montreux Boğazlar sözleşmesinin kabul edilmesi, 14 Ocak 1938 Türkiye-İrak-İran-Afganistan arasında akdedilen Sâdâbâd Paktı'nın T.B.M.Meclisi tarafından onaylanması, 19 Mayıs 1938, hasta olduğu halde Hatay sorunu ile ilgili olarak, Güney'e bir geziye çıkması ve nihayet 10 Kasım 1938'de ölümü (133).

132) Hamza Eroğlu, *a.g.e.*, s. 265-311.

133) Hamza Eroğlu, *a.g.e.*, s. 313-508.

İşte Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı, döneminde tarihle çok yakından ilgilenmesi bu dönemdedir. Çünkü, gelişmeleri, sebepleri ile birlikte izah eden Tarih için. "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır" demekte idi (134).

Tarihi bu şekilde gerçekçi bir şekilde yorumlayan Atatürk Cumhurbaşkanlığı'nın bundan sonraki (yani 1930'dan sonraki) döneminde, Türk tarihinin en geniş boyutları ile araştırılmasına, bu araştırmaların, devlet ve kendi olanakları ile desteklenmesine ve kurumlaşmasına çaba harcamıştır. Öyleki tarih, Atatürk'ün bu gayret ve katkıları ile kültür hayatımızın bir numaralı sorunu haline gelmiştir. Çevresinden bilim adamları ve tarihçileri hiç eksik etmeyen Atatürk, Çankaya'da olsun, Dolmabahçe'de olsun, hemen her akşam bilim ve tarih sohbeti içinde kalmış, sorunlar uzun uzun tartışılmış, Kurum çalışmaları gündemden hiç düşmemiş, tarih kurultayları siyasal kurultayları bile gölgede bırakmıştır.

Atatürk'ün başlattığı bu tarih çalışmaları ve onun en üst düzeyde gösterdiği ilgi Türk Tarih anlayışında somut değişimler de meydana getirmiştir. Çünkü uzun Osmanlı İmparatorluğu devresinde yazılan tarihler, yalnızca Osmanlı hanedanı ile sınırlı kalıyor, eserin yazıldığı dönemde hangi padişah iktidarda ise, onun hayatı, savaşları ve icraatı anlatılıyordu. Osmanlı tarihçileri, bu anlayış içinde, tarihlerini genelde Osman Beyle başlatıyorlar. Pek azı da, İslâm tarihi ile yalnızca kısaca Selçukluları işliyor, bunun dışında Türk tarihinden hemen hiç bahsetmiyorlardı. İşte bu eksikliği gören Atatürk, Türk tarihinin çok eskilere dayandığını, bunun için, çalışmaların, Osmanlı ve Selçuklular ile sınırlandırılmayacağını ileri sürerek hem Orta Asya, hemde Ön Asya'daki Türk varlığının tarihinin M.Ö. binli yıllara kadar uzanarak araştırılmasını sağlamış oldu (135).

134) Utken Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri* (Ankara 1984), s. 136;

A. Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* (Ankara 1968), s. 280.

135) Hasan Cemil Çambel, *Atatürk ve Tarih, Belleten* (Ankara 1939), III/10, s. 270-271; Enver Ziya Kural, *Atatürk'ün Tarih Tezi, Atatürk'çülük 2. Kitap* (İstanbul 1984), s. 157-163.

Onun bu konudaki kişisel çalışmaları ve Türk Tarih Kurumu'nun etkinlikleri, ileride ayrı ayrı ele alınacağı için, o bahislerde Atatürk'ün bu çalışmalarına daha geniş değinilecektir.

V. Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar.

Atatürk, çok okuyan, bundan dolayı da geniş kültürü olan bir insandı. Onun okuma alışkanlığı daha okul çağlarında pekişmiş, Harbiye yıllarında ise, kişiliği ile adeta özdeşleşmişti. Onun hem öğrenim döneminde hem de Cumhurbaşkanlığı zamanında okuduğu kitaplar, son derece ciddi, kültür ve siyaset için temel olan eserlerdi. Atatürk, bilgi hazinesini dolduran bu kitapları, ikinci veya üçüncü elden kaynaklarla ve başkalarının anlattığı nakli bilgilerle değil, doğrudan birinci derecede kaynak sayılabilecek eserlerden seçmiştir. Keza dikkatli bir okuyucu olan Atatürk, okuduğu eserlerde ilgisini çeken satırların altını çizer, kendi düşüncelerini, satır kenarlarına not eder ve dikkat çekerdi (136).

Atatürk'ün sürekli okuduğu zengin bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphaneye seçme kitaplar konulurdu. Bazı yabancı dilde yayınlanmış kitapların tercümesi yapılır ve elyazısı halinde kendisine takdim edilirdi. Atatürk, Ankara'dan İstanbul'a geldiğinde veya İstanbul'dan Ankara'ya döndüğünde, okuyacağı kitapları cephaneye sandıklarına koydurarak birlikte götürürdü (137).

Atatürk'ün okuduğu ve özel olarak işaret koyduğu kitapları incelendiğimizde, onun kişiliğinde üç ana noktanın ağır bastığını görürüz.

- a- Askerlik (askeri tarih)
- b- İdarecilik (kanun ve örgütlenme)
- c- Tarih, kültür ve uygarlık

Atatürk'ün okuduğu kitaplar hakkında bir derleme yapmış olan Gürbüz D. Tüfekçi, 115 kadar kitaptaki, onun bizzat işaret koyduğu altını çizdiği ve dikkat çekilmesi gereken yerleri tesbit etmiştir. Bu paragraflar ve

136) A. Dilaçar, Kemalizmin Dil ve Tarih Tezi, Atatürk Devrimleri, I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973), İstanbul 1975, s. 467.

137) A. Dilaçar, a.g.m., Göst. yer.

işaretleli yerlerdeki satırların bilgi ve anlam içeriği, Atatürk'ün kültür ve bilgi hazinesi hakkında olağanüstü aydınlatıcı bilgi vermektedir.

Ünlü islâm tarih-coğrafyacısı Makdisi'nin Kalaidu'l-ikyan faza'il-i Al-i Osman adlı eserinin, Osmanlıların kökeninden ve ilk Osmanlı padişahların askerlik meziyetlerinden söz edilen 24. sayfasındaki: "Çünkü, Allah'ın buyruğuyla, çoğunlukla zafer, vazifeli, askerlerin komutanlarına besledikleri sevgi ile kazanılır" ifadesini okuduktan sonra, metnin kenarına: "bu mesele ciddi mihimdir, hem de öyledir" kaydını düşen Atatürk'ün, Türk askerinin kendisine gösterdiği sevgi ve onun da Türk askeri hakkındaki tavır ve takdiri, bunu çok açık bir şekilde göstermektedir (138).

Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında idare ve siyasi örgüt ile ilgili kitaplar daha çok yer tutmaktadır. Cumhuriyet yönetimin anayasal biçim kazanmasında Atatürk'ün kanun vaz edici ve örgüt yasalarına yönlendirici bir rol oynamasında, okuduğu bu kitapların çok büyük etkisi olmuştur.

Mesela Bodrumlu Avram Galanti'nin 1341 (1925) yılında yayımladığı Hamurabi Kanunu adlı eserini okuyan Atatürk, eserin 7. sayfasında yer alan ve Hamurabi'nin adaletli yönetimi ile ülkesinin kalkınmasını anlatan bölümü dikkatle tetkik için, verilen bilgilerin öneminden dolayı, sayfa üzerine notlar düşmüştür. 9. sayfada yer alan "Sümer Aile Kanunu"na da ayrıca önem göstermiştir (139).

Atatürk, Anadolu'da kurmayı düşündüğü cumhuriyet yönetiminin demokratik yapısı için, eski Yunan ve Roma tarihlerini incelediği gibi, yine eski Türk ve İslâm tarihlerini de okumuş, onlardan önemli sonuçlar çıkarmıştır.

Mesela Alfred Feuillet'nin yazdığı ve Mustafa Rahmi'nin Türkçe'ye tercüme ettiği M.Ö. 1923'te yayımladığı Avrupa Milletleri Ruhiyatı adlı eseri büyük bir dikkatle inceleyen Atatürk, geçmişteki milletlerin yükseliş ve çöküş hadiselerine, ciddi bir alâka göstermiştir. Bu eserin 8. sayfasında yer alan Eski Yunan, iç savaşlar ve ihtilaller ile, yahut esirleri efendi olmakla mahvolup gitmiştir..... Bugünkü Yunan milletinin de iradesi zayıftır. Hafif meşreptir" ifadesinin altına çizmiş, devamında yer alan, "...Büyük ve

138) Gürbüz D. Tüfekçi, Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar (Ankara 1983), s. 354.

139) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 215-216.

sürekli çalışma ve mücadeleyi sevmez. İşten çok gürültü koparan bir farfaracıdır. Bilek gücünden çok dalavere düşüncesini çalıştırmayı seven" ifadesinin karşısına da büyük bir dikkat işareti koymuştur. Nitekim Kurtuluş savaşında ölüm-kalım mücadelesine giriştiği Yunan ordusunun manevi durumunu bu satırlarda bulan Atatürk, kendisinden ve milletinden emin bir şekilde mücadeleyi kazanmıştır (140).

Eski Romalıların karakterlerini de tahlil eden Atatürk, onların uğradıkları karakter değişikliklerini, barbar istilâsı, katoliklik ve ihtilâllerin değiştirdiğini, yabancı istilalar nedeniyle Roma karakterinin derin bir başkalaşıma uğradığını ifade eden aynı eserin 16. sayfasındaki satırların yanına "Seciyenin Tadili", "Türklük", "Din" gibi sözcükler yazmıştır. Mensup olduğu Türk milletinin karakterini tahlil ve tesbit hususundaki dirayeti; onun okuduğu bu satırlardaki dikkatinde apaçık görülmektedir (141).

Yine Alfret Feuillet'nin satırları arasında yer alan ve Atatürk'ün millet idealindeki anlayışı ile paralellik gösteren "Millî ruh, bir ideale sahip olmakla doğar,Milletler asla unutmamalıdır ki, millî büyüklüğün tek şartı, yüksek bir ideale ve buna ulaşmak için de sağlam bir ahlâk karakterine sahip olmak lâzımdır. Millet gücünü kullanırken hataya düşmekten sakınmalıdır". ifadesi ile onun kurtuluş savaşında milleti ile bütünleşerek, nasıl bir millî ideali gerçekleştirdiği daha iyi anlaşılmaktadır (142).

Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında eski Anadolu tarihi ile ilgili olanlar daha çok dikkati çekmektedir. O, Eski Yunan tarihinden daha çok, Hitit, Lidya, Frigya, Suriye, Filistin ve Mezopotamya tarihlerine önem vermiş, okuduğu kitaplarda, bu devletlerin yönetim biçimleri ile köken sorunlarına ve kaynaklarına ayrı bir dikkat göstermiştir.

Onun genel Türk Tarihi ve Türk hükümdarları hakkında, okuduğu kitaplarda yer alan bilgileri titizlikle incelediği görülmektedir. Ahmet Refik Altınay'ın "Büyük Tarih-i Umumi" adlı eserinin 1. cildinin 20. sayfasında yer

140) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 23.

141) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 26.

142) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 29.

alan Atilla'nın Anadolu'daki yağma seferine dikkati çekmiş ve bunun doğruluğunu şüphe ile karşılamıştır (143).

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda Türk tarihinin yanı sıra, demokrasi, halkın siyasi yönetimleri ve dini konulara da ağırlık verdiği görülmektedir. İsmail Şükrü'nün 1923'te yayınlanan Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi adlı eserini okurken, 22. sayfasında yer alan: "Bir hükûmete ait ve türlü işler varsa tamamının yerine getirilmesi hilafet makamına aittir. Çünkü en büyük imamlık olan Hilafet aynen hükümet demektir". Yine aynı eserin 23. sayfasında yer alan: "bir şeyi kabul etmek, onun levazımını da kabul etmek demek olduğuna göre, hilafetin gereği olan hukuk ve şeriat vazifeleri de kabul edilmiştir" ibareleri ile buna benzer eserdeki pek çok yerler işaretlenmiş, sayfa kenarlarına özel işaretler konulmuştur. Buradan, Hilafetin kaldırılması hususunda Atatürk'ün kararlılığını sağlayan bilgilerle yeteri kadar dolu olduğu açıkça anlaşılmaktadır (144).

Yine Atatürk'ün, siyasi özgürlükten önce, okuduğu kitaplardan düşünce özgürlüğüne dair bilgi ve ilkeleri edinmiş olduğunu görmekteyiz. Onun Türk halkının demokrasi ile tanışması ve bu alanda halkın demokrasiye kısa sürede uyum sağlaması için verdiği çabalarda başarıya ulaşmasında okuduğu kitapların elbette büyük bir payı bulunmaktadır. Mesela Babanzade İsmail Hakkı'nın 1913'te yayımlanmış olan Hukuk-ı Esasiye adlı eserini dikkatle okuyan ve kendi düşünce yapısına olduğu kadar, cumhuriyet döneminde uyguladığı demokratik hamlelere ışık tutan satırların altını dikkatle çizmiş, notlar düşmüş ve üzerinde özenle

143) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 60.

144) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 217-222.

durmıştır (145).

Atatürk'ün okuduğu bu kitapta, daha buna benzer pek çok satır ve paragraf işaretlenmiştir. Bu titizlik ve dikkat, yepyeni bir devlet kurma ve onu demokrasi kurallarına göre yönetme arzusunu duyan idealist bir lider için düşünce yapısını belirleyen, besleyen düşüncelerdir. Bu bilgiler düşüncelere, bir de onun dehası eklenince, bir imparatorluk yıkıntısından, yepyeni bir cumhuriyet yönetimine geçmek güç olmamıştır.

VI. Atatürk'ün Takdir Ettiği Tarihçiler.

Atatürk, cumhuriyet idaresinin kurulmasından sonra, kültürel faaliyetler arasında, en çok dil ve tarih üzerinde durmuş, bu konudaki çalışmaların kurumsallaşması hususunda büyük çabalar harcamıştır. Bu

145) Gürbüz D. Tüfekçi, *a.g.e.*, s. 222-234, 239, 258-259, 270.

Bu kitapların bazı sayfaları ilgi çekicidir. Şöyle ki: "Bir milletin her an değişen ve gelişen umumi hayatı, değişmeyen bazı ilkeleri ve sözcükleriyle tutsaklık zincirine vurulamaz" (s.34); Devlet tanımına değinen cümle de onun dikkatini çekmiştir. "Devlet insanlığın halka, toprağa ve hükümete sahip tam bir topluma ve bağımsızlığına denir" (s.53); "Hakimiyet ve vekalet etmek ve millet adına yetkileri kullanmaktır, bir vasilik değildir" (s. 63); "Millî Hakimiyet kanunu, çoğunluğun kanunudur" (s. 65); Babanzade İsmail Hakkı'nın aynı eserinde yer alan: "....Eski çağ düşünürlerinin yalnız küçük bir kısmının görüşleri, eski hükümet şekillerini etkilemişse de, gerek Atina'nın, gerek Roma'nın her zaman filozofların izledikleri yüce amaçlar doğrultusunda yönetmediklerini söylemeye gerek yoktur" ibaresinin kenarına, Mustafa Kemal Atatürk: "Hükemanın tanzimat-ı ilmiyesi eşkali hükümet üzerinde icra-i tesir edemez" kaydını düşmüştür. Bu da gösteriyor ki, Atatürk, filozofların kuramlarında, idari tatbikat için geçerliliği olmayan yöntemlere itibar etmemektedir (s. 69); "Üzgürlük sınırları ne kadar geniş tutulursa, hükümet o ölçüde sağlam olur" (s. 109); "Cumhuriyet ve demokrasileri yaşatan genel kural, siyasi erdemdir" (s. 119); "....millet-vekilleri, milleti değil milletin gücünü de temsil ederek, millete katılmış bir temsil gücü teşkil ederler. Öyleyse onların gücü, milletin gücüne denktir" (s. 259); "Anayasa, yasa olma niteliği yönünden öteki yasalardan farklı değildir. Yalnız devletin yapısına ilişkisi dolayısıyla özel bir önem taşır" (s.293); Yine aynı eserin 486. sayfasında yer alan şu ibare Atatürk tarafından dikkatle çizilmiştir. "Siyasette bir de uygulamamanın, tarihin eski göreneklerin tümünün etkileri vardır. Yalnız insani eylemlerde değil, siyasetin ruhunda ve dilinde bile bazan gelenek ve göreneklerin güçlü parmağı işe karışıyor".

çalışmaları yaparken de, konunun uzmanı olan bilim adamları, tarihçi ve edebiyatçılarla yakın işbirliği halinde olmuştur. Tarihle ilgili çalışmalarında, sürekli yanında bulunan pek çok ünlü tarihçimiz vardır. Bunlar, hem kurumsal çalışmaları, hem de yazdıkları eserlerle, Atatürk'ün övgülerine erişmiştir.

Atatürk de onların çalışmalarını yakından takip etmiş, sevdiği eserleri bazan bir gecede okumuş (146). Bazı çalışmaları da çok takdir etmiştir (147). Bir kısım tarihçi ve çevirmenlere bazı önemli eserlerin Türkçe'ye tercümesini de emreden Atatürk, bunları dosyalar halinde yanında bulundururdu.

Onun tarih çalışmaları sırasında çevresinde bulunan tarihçiler arasında Yusuf Akçura, Şemseddin Günaltay, Yusuf Hikmet Bayur, Afet İnan, Fuad Köprülü, Tevfik Bıyıkoğlu, Hasan Cemil Çambel, Halil Edhem Eldem, Uluğ İğdemir, Şevket Aziz Kansu, Enver Ziya Karal, Ahmet Refik Altınay gibi tarihçileri sayılabilir. Bu sayıyı daha geniş tutmak mümkündür.

Atatürk bu tarihçileri sürekli desteklemiştir. Bir çoğunu, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan aday göstererek, milletvekili yaptırmış, böylece onlarla Mecliste, Çankaya'da ve Ankara'daki sohbetli gece toplantılarında sık sık beraber olmuştur. Bunlardan Fuad Köprülü, 1935'te Atatürk'ün direktifi ile Kars milletvekili olarak meclise girmiş ve onun çevresinde bulunmuştur (148). Ayrıca Fuad Köprülü tarafından telif edilmiş olan "Türkiye Tarihi" adlı eserini bir hafta içinde okuyan Atatürk, çok takdir ettiği bu eser dolayısıyla Fuad Köprülü'ye gönderdiği mektupla şöyle kutlamaktadır:

146) Alfred Feuillet'nin Avrupa Milletleri Ruhiyatı, adlı eserini, Mustafa Rahmi Balaban'ın çevirisini (101 sayfa) bir gecede okuduğunu ve "çok enteresandır, tekrar dikkatli okunacak bazı noktalar vardır" diye not düştüğü görülmektedir. Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s.40.

147) Mesela, 18 Ekim 1926 gecesi, Ruşeni'nin el yazısı ile yazılmış olup, bir dosya halinde kendisine sunulan 247 sayfalık eseri dikkatle okuduktan sonra; sayfa dışına "Aferin, Aferin, Birey isterse ölümsüz olur. Birey ister istemez ölümlüdür. Ama millet isterse ölümsüz olur" kaydını düşmüştür. Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 170-173.

148) Orhan F. Köprülü, Fuad Köprülü (Ankara 1987), s. 5-6; Mektubun üzerindeki tarihin 1939 olmayıp, 1339 olması lâzım gelir. Çünkü metinde 1339 tarihi geçmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti

Ankara

Hususi

6 Kanunıevvel 1939

6

141

Darülfünun "Türk Edebiyatı Tarihi" Müderrisi
Köprülüzade Mehmet Fuad Beyefendiye

"Türkiye Tarihi"nizin, gönderilen, birinci kitabını büyük zevk ve istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir, Bunu vücade getirmek için sarfettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasınızın tecelli edecek eserleri millete, Cümhuriyete ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır.

İlim feyzine teşne olanlarla beraber müteakip kitaplarınızın intişarına intizar ederim efendim.

Türkiye Reiscümhuru

Gazi M. Kemal

Atatürk, Fuad Köprülü'yü kutlamakla kalmıyor ve zamanın Maarif Vekili Necati Bey'e de talimat vererek, Türkiye Tarihi'nin müteakip ciltlerinin bir an önce çıkarılması için, yazarına her türlü olanağın verilmesini emrediyordu (149). Keza aynı şekilde, takdir ettiği bir tarihçi olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'yı da Balıkesir milletvekili olarak meclise soktuktan sonra onun, ilmi çalışmalarını daha iyi şartlarda sürdürebilmesi için pek çok kolaylıklar göstermiştir (150).

Atatürk'ün takdir ettiği tarihçilerden birisi de Ahmet Refik Altınay'dır. Onun hakkında, özellikle Büyükada'da cereyan ettiği ileri sürülen ve nahoş olarak aksettirilen olayın gerçek dışı olduğu, Ahmet Refik Altınay hakkında büyük eser yazan Muzaffer Gökman tarafından açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Burada durumu Ahmed Refik Altınay'a hasım

149) M. Fuad Köprülü, Bir Hatıra Bellekten (Ankara 1939), III/10, s. 277-279.

150) İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kısa Haltercümesi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan (Ankara 1988), XVIII

olanların basına aksettirilmiş biçimden ziyade Büyük Ada Yat Kulübü'nde, Ahmet Refik Altınay'la birlikte bulunan onun ve Mustafa Kemal Atatürk'le görüşmesine bizzat şahid olan Reşat Ekrem Koçu'nun anlattığı biçimde ele alalım.

"Adaya çağırmıştı beni. Oradan Yat Kulübü'ne uzandık. Birden Kulüpte bir telaş. Gazi Paşa geliyor..... dediler. Maiyetiyle beraber geldi. Hoca, biraz çekinerek gitti masasına. Oturduğum yerden rahatlıkla, her ikisini de görebiliyordum. Paşa, hararetle, Hoca'ya bir şeyler anlatıyordu. El işaretleri konunun heyecanlı olduğunu gösteriyordu. Bir süre sonra garson, Ahmet Refik Hoca'nın önüne de servis getirdi. Karşılıklı içki aldıklarını bugün gibi hatırlarım.

Biraz sonra Hoca döndü. Çok heyecanlıydı. Esasında Hoca hassas bir yapıya sahipti. Anlattı Gazi'nin söylediklerini: Özetlemek gerekirse, Mustafa Kemal ona şunu söylemişti. Diğer bir deyimle rica etmişti.

-Yeni bir devlet kurduk. Bir filiz..... ama gelişen bir filiz. Yeni bir tarih anlayışı da getirdik. Dünyaya, uygarlığın Orta Asya'dan, Mezopotamya'dan, Anadolu'dan yayıldığını ispatlamaya çalışıyoruz. Kalemim bizimle olmasa bile, ters düşmesin (151).

Aradan epeyce bir zaman geçer. Ancak bu zaman zarfında, üniversitede kendisine görev verilmeyen Ahmet Refik'in hasımları, onun aleyhinde tatsız bir hava yaratırlar. Bu tatsız dedikodular Atatürk'ü de üzer. Çünkü Atatürk, Ahmet Refik Altınay'ı çok iyi tanımakta, onun yazdığı Büyük Tarih-i Umumi adlı altı ciltlik eserini tamamiyle okumuş, işaretlemiş, notlar almış ve değerlendirmelerde bulunmuştur (152).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Atatürk, bu eserleri o derece dikkatle okumuş ki, Ahmet Refik Altınay'ın, "Atilla'nın Bakû çevresinden Kafkasya'yı geçerek Anadolu'ya bir akın yapıp yağmalarda bulunduğu" iddiasına pek inanmamış ve hayret etmiştir (153).

151) Muzaffer Gökman, Tarihi Sevdiren Adam Ahmet Refik Altınay (İstanbul 1978), s. 121-122.

152) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 53-64.

153) Gürbüz D. Tüfekçi, a.g.e., s. 60.

Ahmet Refik'in Atilla'nın liderliğinde gerçekleştirildiğini ileri sürdüğü Hunların Anadolu akını, aslında Roma imparatoru Theodosios'un ölüm yılı olan 395'te gerçekleşmiştir. Çünkü bu tarihte Hunlar, bir yandan Balkanlar üzerinden Trakya'ya ilerlerken, daha büyük bir ordu ile de Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girdiler. Batı Hun Devleti'nin Don Nehri Bölgesinde bulunan "Şark Kanadı" tarafından tertiplenen Anadolu akını Basık ve Kursık adlı iki başbuğun idaresinde yapılmıştır. Romalıları olduğu kadar Sasanileri de büyük telaşa düşüren bu akın ile, Erzurum bölgesinden itibaren Fırat havaisi, Malatya, Çukurova, Antalya, Suriye ve dönüş yolundan itibaren de Orta Anadolu Kappadokya ve Galatya'yı (Ankara civarı) dolandıktan sonra Azerbeycan üzerinden geri dönmüşlerdir. Oysa bu tarihte belkide daha Atilla dünyaya gelmemiştir. Kaynaklar onun, 30-40 yaşlarında ve Rua'nın 434'te ölümünden sonra Hunların başına geçtiğini kaydetmektedirler. Burada Atatürk'ün tarihi bilgisinin isabetliliğini açıkca görmek mümkündür (154).

İşte, yukarıda söz edilmiş olan görüşmenin çarpıtılmasından sonra, Atatürk ile Ahmet Refik Altınay 1936 yılında, yine Büyükkada Yat Kulübü'nde karşılaşma fırsatı bulurlar. Kulüpte verilen bu baloya gelen Atatürk, vakit geç olmasına rağmen, senelerdir görmediği Ahmet Refik'i hatırlar ve davet eder. Bu sırada hasta ve tarih bilimine verdiği emeklerin takdir görmemesinden de üzgün olan Ahmet Refik, yatağından kaldırılır. Ancak Atatürk'ün huzuruna çıkacak vaziyette değildir. Traş olmaya bile vakit bulamaz. Atatürk'ün huzuruna geldiği zaman, çevresindeki alışılmış kişilerden başka, aralarında Türk Tarih Kurumu'nun ünlü simaları da bulunmaktadır. Sohbetin konusu yine Türk Tarihi'dir.

Ahmet Refik, daha önceki olaylardan dolayı üzgün ve ürkek durmaktadır. Bu sırada, Atatürk'ün çocukluk arkadaşı ve çok yakını olan Nuri Conker, belki de geçmişin tekrarlanmaması kaygısı ve dikkatleri üzerine çekmek için, herkesin duyacağı kadar yüksek bir sesle

-Okumaktan traş olmaya bile vakit bulamamış

.....Şu kitap ehline bakın der.

154) İbrahim Kafesoğlu, Türkler, İslâm Ansiklopedisi XII/2, 155; Aynı yaz. Türk Millî Kültürü (Ankara, 1976), s. 51-56.

Bu anda hemen yerinden kalkan Atatürk, Ahmet Refik'e doğru ilerler, elinden tutar ve sağ tarafındaki Nuri Conker'in yerine oturtarak şunları söyler:

-Üstad,, Siz Nuri'ye bakmayın. O bazan insanın derisindeki kılları görür de kafasının içindeki eşsiz cevheri göremez

Sonra da kadehini kaldırarak,

- Değerli konuğumun şerefine, der.

Böylece, Atatürk ile Ahmet Refik arasında, sun'i olarak yaratılmış olan tatsızlık son bulur (155).

VII. Atatürk'ün Yazdığı Kitaplar.

Atatürk'ün iyi bir okuyucu olduğuna, hatta bir gecede bir kitap okuduğuna yukarıda değinmiştik. Okumayı doğal bir alışkanlık haline getiren okuduğu kitaplardan notlar çıkaran Atatürk, bu alışkanlığını okul hayatında iken elde etmişti. Daha sonra cephede bile yanında kitap bulunduran Atatürk, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'da XVI. Kolordu Komutanı iken 49 günde, biri Fransızca olmak üzere 6 kitap okuduğu ileri sürülmektedir (156).

Atatürk, subayların mesleki bilgilerinin geliştirilmesi için, Alman generallerinden olan Litzmann'ın bir eserini "Takımın Muharebe Talimi" adı ile Türkçe'ye tercüme etmiş ve bunu 1909 yılında bastırmıştır. Bu tercüme Atatürk'ün ilk çalışmasıdır. Bunun devamını ise 1913 yılında yayınlamak fırsatını bulur. Bu eserin birinci kısmı Selanik'te, ikincisi ise İstanbul'da basılmıştır (157).

155) Muzaffer Gökman, a.g.e., s. 117-118.

156) Şükrü Tezer, a.g.e., s. 72-73.

157) İslâm Ansiklopedisi, mad. Atatürk, 1/721-722. Bu kitap, Şişli Atatürk Müze'sinde sergilenmektedir.

Mustafa Kemal'in bu iki eseri mesleki kitaplardır. Ancak onun kaleme aldığı ve 1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kurultay'ında okuduğu nutku, Türkiye Cumhuriyeti, tarihi için olağanüstü önemli bir eserdir. Nutuk'un yazılışı ve okunması, büyük bir cesaret olarak telakki edilmiştir. Çünkü bir çok devlet adamı, yazdıkları hatıralarında bizzat tanık oldukları, hatta icracısı buldukları olayları dile getirirken, bir seyirci durumunda kalmayı tercih ederler ve böyle bir durumda kendilerinin tarafsızlığa uymadıklarının düşünülmesinden korkarlar. Kendileri tarafından bizzat yapılmış işlerden dolayı, sorumluluğu üzerlerine almaktan çekinirler. Oysa Mustafa Kemal, yaptığı her türlü işlerin, askeri, idari ve sosyal etkinliklerin bütün sorumluluğunu ve şerefini kendi üzerine almaktan çekinmemiştir (158).

Nutuk, yazıldıktan sonra, Cumhuriyet Halk Partisi'nin II. Kurultay'ında, bizzat Atatürk tarafından 15 Ekim 1927 günü okunmaya başladı ve 20 Ekim 1927 günü okunması tamamlandı. 36 saat 33 dakikada okunması tamamlanmış olan bu Nutuk'da, 19 Mayıs 1919'dan itibaren, önce Osmanlı Devleti'nin o tarihteki mevcut durumu izah edilerek, vatanın işgaldan kurtarılması için yapılması gereken çalışmaların ana hatları belirtilir. Daha sonra, Amasya kararları, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Ali Galip olayı ve İstanbul hükümeti ile cereyan eden görüşmeler ve ortaya çıkan olaylar, Misak-ı Milli'nin hazırlanması, İstanbul'un işgali, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve çalışmaları, Anadolu'da çıkan isyanlar, Kurtuluş Savaşları, Kendisinin başkumandanlığı, Ankara, Mudanya ve Lozan Anlaşmaları, Cumhuriyet'in ilânı, halifelik ve saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulması, Terakki-perver Cumhuriyet Fırkasının faaliyete geçmesi, İzmir Suikası, Takrir-i Sükûn kanunu gibi konular, en detaylı bir şekilde belge ve görgü şahitlerine dayanılarak işlenmiştir. En sonunda ise, Atatürk'ün gençliğe hitabesi yer almaktadır (159).

158) Suat Sinanoğlu, Atatürk'ün Nutku'nun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi, VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 1967), s. 569.

159) Meydan Larousse, med. Nutuk, IX/ 436-437.

Nutuk, İstiklâl Savaşının, Cumhuriyetin ilânının ve Cumhuriyet hükûmetinin 1927'ye kadar elde ettiği başarıların gerçek ve değerli bir tarihidir. Bu eser, bugün bile anlaşılması son derece zor, gelecek nesiller için ise, büsbütün bir mucize halini alacak bir olayın, dünya tarihinde benzeri olmayan bir istiklâlin doğuşunu ve oluşunu gayet açık bir şekilde anlatmaktadır. Nutuk bu devir, hakkında yazılan eserlerin hiç birinin başaramadığı kadar açık bir şekilde gerçeği ortaya koymaktadır. Millî mücadelenin en çetin safhası muharebe meydanlarında değil, telgraf makinalarının başında cereyan etmiştir. En tehlikeli savaşların, dış düşmana karşı değil, dahildeki isyancı güçlere ve bilhassa İstanbul hükûmetine karşı verildiği Nutuk'da Atatürk tarafından çok güzel bir şekilde yazıya geçirilmiştir. Bazı yazarlar, Nutkun içeriğinden, İstiklâl Savaşı'nın bir silâh harbinden çok bir düşünce savaşı olduğunu ileri sürerler. Nitekim bu düşünce savaşının başkomutanı da Mustafa Kemal Atatürk'tür (160).

Nutkunda Atatürk, önce geçmiş olayların bir değerlendirmesini yaparak, milletin muhasebesini ortaya koymakta, bu hesaplamaı adeta görev olarak kabul etmektedir. Nitekim bir demecinde, bu geçmiş değerlendirmenin, gelecekte yapılacak işler için de cesaret kaynağı saymaktadır. "Gelecek için yapılacak işlerin, yurt yararına kararlara bağlanırken, cumhuriyet ve halkçılık yönetiminde, millete mutluluklar ve yeni şerefler kazandıracığından eminim.Geleceğe yönelen tedbirler hakkında fikirlerimizi söylemeden önce, geçmişe ait olan olaylar hakkında bilgi vermek ve yıllardan beri süregelen davranış ve yönetimimizin, milletimize hesabını vermek ödevim olduğuna inanıyorum" diyen Atatürk, Nutuk'da bu görevini başarı ile yerine getirmiştir (161).

Atatürk, Nutuk'u hazırlarken bütün belgeleri tek tek incelemiş, olayların tanığı, gözlemcisi olan kişilerden bilgi almış, onların görüşlerine tek tek müracaat etmiştir. Nutuk yazıldıktan sonra, müsveddeleri ile öteki bütün belgeler Atatürk'ün ölümünden sonra, Ziraat Bankası kasalarında muhafaza edilmiştir. Daha sonra bu müsveddeler ile her türlü belge ve

160) Suat Sinenoğlu, a.g.m., s. 570.

161) A. Afetinan, Atatürk, ve Tarih, Atatürk'çülük (İstanbul 1984), 2. Kitap, s. 156.

döküman, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Arşivi'ne konulmuştur (162).

İtalyan tarihçi Benedetto Croce; "bir tarih olayını iyi anlamak, ona gerçek bir şekilde nüfuz edebilmek için, o olayı doğuşu esnasında ve gelişmesi boyunca tetkik etmek ve tanımak lâzımdır. Bunu yapabilmek içinde devrin, maddi ve manevi muhitin umumi şartlarını, olayların kahramanlarının psikolojik ve entellektüel durumlarını etraflı olarak tanımak gereklidir" der. Bu tanımlama doğrultusunda, Atatürk'ün Nutku, bir tarih eserinde aranması gereken şartların hepsini, en üst derecede haiz bulunmaktadır. Çünkü, Mustafa Kemal Atatürk, Büyük Nutkun'da ele aldığı olayların en yakın ve bilinçli bir şekilde tanığı ve bizzat icracısıdır. Büyük bir kısmında bizzat kendisinin yaratıcısı olduğu olayları hiç çekinmeden ve ayrıntılarını kaybettirmeden kaydetmiştir. O sorunları bazen tek taraflı görmüş olabilir. Ancak bu durum eserin gerçek değerini hiç bir şekilde azaltmaz. Düvel-i Muazzamaya karşı verilen uzun bir mücadeleden sonra, yıkılan bir imparatorluğun yerine, gayet zor şartlar altında yeni bir devletin ve demokratik sistemle doğuşu, işte bu eserle güzel bir şekilde ortaya koymuştur (163).

VIII. Atatürk'e Fahri Doktorluk ve Profesörlük Ünvanının Verilmesi.

İstiklâl Savaşı kazanılıp, Lozan Andlaşmasının imzalanması ile, dünyanın bağımsız devletleri arasında şerefle yerini alan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'e dünyanın her yanından kutlamalarda bulunulmakta idi. Yurt içinden ilk teşebbüs, o zaman İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi'nden geldi. Bu medresenin müderrislerinden olan Yahya Kemal bey, Müderrisler Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya fahri müderrislik verilmesi için bir teklifte bulundu (13 Eylül 1923) Yahya Kemal Bey (Beyatlı)'in bu teklifi, müderrisler

162) A. Afetinen, a.g.e., s. 155.

163) Suat Sinanoğlu, a.g.m., s. 570-574.

meclisinde kabul edildi ve keyfiyet Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafla bildirildi:

"İstanbul Dârülfünunu, Edebiyat Medresesi, müderrisini 19 Eylül'de akteylediği celsede zat-ı mün-ci-i kumandanilerini fahrî müderrisliğe müttefikân intihap etmekle kesb-i fahr eyler."

Bu telgraf, kendisine arz edildiğinde, o sırada Büyük Millet Meclisi ve Başkumandan olan Atatürk şu telgrafla Edebiyat fakültesi müderrisler meclisine muhakabelede bulunmuştur".

"Türk harsı (kültürü)'nin mihrakı olan fakülteniz fahrî müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki millî istiklâlimizi ilim sahasında fakülteniz ikmâl edecektir. Bu şerefli tekamülün husulünü deruhde eden heyetiniz arasında bulunmak bence bais-i iftihar'dır."

Atatürk'ün bu cevabı alındıktan sonra, Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi, fahrî müderrislik beratını hazırlayarak, bunun takdimi için müderris Necip Asım, müderris İzmirli İsmail Hakkı ve müderris Şemseddin Günaltay memur edildiler. Hey'et, Ankara'da o sıralarda Mustafa Kemal'in çalışma yeri olan istasyon binasında kabul olundu. Berat kendisine takdim olunduğunda, Atatürk heyete ve müderrisler meclisine teşekkür ederek, hazır bulunanlara ve bilhassa Şemseddin Günaltay'a hitaben: "....Mektep sıralarından beri çok sevdiği tarihle dâima meşgul olduğunu, bu itibarla fahrî müderrisliğinin, edebiyattan ziyade tarihe ait olmasının daha münasip olacağını" söyledikten sonra, heyetin edebiyat Medresesi'nin edebiyat, tarih, felsefe, içtimaiyat ve coğrafya şubelerinden mürekkep bulunduğu cevabı verilince de, bunu tebessümle karşılayan Atatürk, "tarihçilerle çok konuşacağız" yolunda hey'etteki hocalara iltifatta bulunmuştur (164).

163) Tarih Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İkinci Mecruvata Dönemi

164) Şemseddin Günaltay, Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra, Belleten (Ankara 1939), 111/10, s.273-274.

7. ATATÜRK VE TARİH ARAŞTIRMALARININ KURUMLAŞMASI.

I. Türk Ocakları.

II. Meşrutiyetin ilânından sonra Osmanlı ülkesinde siyasal örgütlenmenin yanısıra, dernek etkinlikleri büyük bir hız kazanmıştı. Yakın tarihimizde önemli bir kilometre taşı olan Türk Ocağı, Meşrutiyet ortamının hürriyetlerinden yararlanan azınlıklar ile diğer bazı grupların çeşitli adlar altında dernek ve parti kurmalarına karşılık bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu ocak faaliyetleri ile Osmanlı kozmopolit iklimi içerisinde Türk milliyetçiliğinin bilinçlenmesini gerçekleştiren bir hizmet görmüştür. Çağın gerçeklerine uygun olarak meydana gelen ihtiyaçtan doğan Türk Ocağı, zamanın yüksek öğrenim gençliğinin isteği ve gayretleri ile kurulmuştur. Politika ile uğraşmamaya büyük özen gösteren Türk Ocağı, önce fiilî bir dönemden geçmiş, daha sonra da resmî bir kuruluş haline gelmiştir. Bir süre sonra da, ocağın ideolojisini benimseyen İttihat ve Terakki ile birleşmiştir (165).

1908'de kurulan Türk Derneği'nin 1912'de kendisini feshetmesi ve üyelerinin Türk Ocağı'na katılması ile iyice güçlenmiştir. İlk etkinlikleri, kurucular listesinde adları yer alan Askerî Tıbbiye 4. sınıf öğrencilerinden Mahmud, Refet, Edhem, Haşım, Celâl, Behçet, 3. sınıftan Hüseyin Fikret, Hüseyin Ragıb (Baydur), Muhsin, Neşet, Lütfi, Süleyman, 2. sınıftan ise Habib Efendiler ile öteki üyeler Remzi, Osman, Hüseyin Bâki, Tevfik Fikret

165) Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (İstanbul, 1984), 1, s.432-433.

ve Osman Senâî Beylerin çalışmaları ile başlayan Türk Ocağı, iktidarda bulunan partiye de destek olmaktadır. 1911 yılı içerisinde Ziya Gökalp, Selânik'te yayınlanan, Genç Kalemler Dergisi'nde, Türk Ocağını ve etkinliklerini destekleyen yazılar yazmaktadır. Ocağın kurulmasını sağlayan Tıbbiyeli Gençlere göre, Ziya Gökalp'çi bir çizgide hedefe varmak için, "her türlü fırka ihtilâflarının fevkinde, her türlü siyaset dağdağalarının haricinde, yeni bir cereyan doğmalıdır. Çünkü siyasi partilerin Türkcülüğü, İttihat ve Terakki başta olmak üzere, Osmanlılık ve İslâmcılık içinde kaybolmaktadır. Bu yeni akım, yalnızca fikri plânında kalmamalıdır. Bunun için teşkilâtlanmalıdır. Donanma cemiyeti kadar geniş olması gereken, bu ocağın amacı, yalnızca, millî ve içtimâî olmalıdır. Bütün ülkede Rumeli'de, Anadolu'da şubeler açılmalı, yurt dışında kolları bulunmalıdır." Türk Ocağı'nın amacını bu şekilde açıklayan 100 Tıbbiyeli: "Böyle bir cemiyetin temel taşlarını âli mekteplere müdavim Türk gençlerinin maddi ve manevî fedakarlıkları ile atacağız" diyerek ilk bildirimlerini yayımlamışlardı (166).

Tıbbiyeli gençlerin bu teşebbüsleri, sonunda semeresini verdi ve bir çok aydının katılımı ile kuruluş bildirisi 25 Mart 1912 günü Resmi makamlara sunuldu. Bu arada Türk Yurdu Cemiyeti ve dergisi de, Türk Ocağı ile birleşti. Ziya Gökalp'in Selânik'ten döndükten sonra, Türk Ocağına girmesi, hem ocağı güçlendirdi, hem de İttihat ve Terakki ile Türk Ocağı'nın bağları daha sıkı hale geldi. Türk Ocağı bundan sonra, hızlı bir şekilde sosyal etkinliklere başladı. Ocak'ta, temsiller oynanırken, kooperatifçilik, millî iktisat ve yerli malı sevgisini aşılama çalışmaları yapıldı. Ocağın yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde güncel ve kültürel konuları işleyen yazılar yazılmaya başlandı (167).

Türk Ocağı, bu tür etkinlikleri sergilerken, öte yandan İstanbul dışında şubeler açmaya başladı. İmparatorluğun önemli kültür merkezlerinde 28 kadar şube açan Türk Ocağı, 18 Mayıs 1913 tarihinde ilk kongresini toplamış, ilk yönetim kurulunda, Ahmet Ferid (Reis), Akçuraoğlu Yusuf (ikinci Reis), Mehmet Ali Tevfik (umumi kâtip), Dr. Fuat Sabit Bey (veznedar), görev almışlardı. Balkan Savaşından sonra ise, Hamdullah Subhi

166) Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 433-434.

167) Hamdullah Subhi, Değ Yol (İstanbul 1928), s. 22-25.

(Tanrıöver, reis), Akçuraoğlu Yusuf (İkinci Reis), Halis Turgut (umumi kâtip), Dr. Akil Muhtar (Özden) ve Dr.Hüseyin Ertuğrul Beyler yönetim kurulu üyeliklerine getirilmişlerdir. 1918 yılında teşkil edilen "Hars ve İlim Heyeti", Ocağın yayını etkinliklerine büyük katkıda bulunmuşlardır. Bu heyette, Halide Edip Hanım (Adıvar), Hamdullah Subhi (Tanrıöver), Şair Mehmed Emin (Yurdakul), Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gökalp, Köprülüzade Mehmet Fuad ve Hüseyin Ali Beyler görev almışlardır (168).

1918'de yapılan ikinci Kongre'den sonra, ocak bünyesinde altı encümen (komisyon) oluşturulmuştur. Bunlar "Türkçülük ve Matbuat", "Türk Gücü", "Köy teşkilâtı", "Bakım", "Nesriyat" ve "Sanayi" komisyonlarından meydana gelmekte idi (169).

Türk Ocağı'nın Meşrutiyet Siyasi hayatı içinde doğuşu, büyük bir olay olmuştur. Arap, Arnavut ve azınlık derneklerinin etkinliklerine bir tepki olarak kurulan Türk Ocağı, büyük bir kütle tarafından destek görmüş, hızla gelişerek, ünlü yazar ve profesörleri bünyesine alarak, konferans yayın ve sohbet toplantıları ile Türk siyasal ve kültür hayatına büyük bir canlılık kazandırmıştır. 1913-1918 yıllarında iktidarı tek başına elinde tutan İttihat ve Terakki zamanında bir çok dernek kapandığı halde, Türk Ocağı, etkinliklerini aralıksız sürdürmüştür. Ocak, politik bir nitelik taşımadığını ve siyasetle uğraşmayacağını, tüzüğünde açıkça belirtmişti. Ancak, İttihat ve Terakki'nin hemen bütün üyeleri Türk Ocağı'nın merkez ve taşra örgütünde üye bulunmakta idiler. Ancak Türk Ocağı, kültürel etkinlikler açısından İttihat ve Terakki Fırkasına (partisine) nazaran daha başarılı olmuştur.

Türk Ocakları, İttihat ve Terakki ile olan ilişkisine benzer şekilde, Millî Meşrutiyet Fırkası ile de ilişkiler kurmuş, ancak Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile anlaşamamıştır. Zaten Türk Ocakları, Osmanlılık ve İslâmcılık etkisinden kurtulamayan partileri ve dernekleri ağır biçimde eleştirmiştir. Diğer taraftan, İttihat ve Terakki Fırkası ile bütünleştirilerek ağır bir dille eleştirilmiştir. Ayasofya Kürsüsü'nden Vaiz Hafız İsmail Hakkı Efendi'nin "Arapsız ve Acemsiz" ortada ne kalacağını sorduktan sonra "Ocakçılık,

168) Tarık Zafer Tunaya a.g.e., 1, s. 432.

169) Tarık Zafer Tunaya a.g.e., 1, s. 435.

İttihatçılık ve Yeniçerilik" arasında bir farklılık olmadığını ifade etmesi bu bakımdan ilginç bir eleştiridir (170).

Aleyhindeki ağır eleştiriler sonucu, Türk Ocağı'nı İstanbul'daki genel merkezi 1920 yılında iki defa baskına uğrar. Bu yüzden genel merkez üç defa yer değiştirmek zorunda kalır. Hatta yapılan bu baskılar sonucu, yönetim kurulu toptan istifa eder ve yerini yedek üyelere bırakır. Hamdullah Subhi bu durumdan Ankara'da, bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar eder ve: "İşgal kuvvetlerinin millî müesseseler aleyhine tevcih ettikleri bu darbe" karşılığında Ocakların nasıl bir davranış içinde bulunmaları gerektiğini sorar. Atatürk, buna: "Sefaretler nezdinde durumu protesto ediniz, icabederse mitingler tertip eyleyiniz" şeklinde cevap verir. Bunun üzerine, Türk Ocakları, işgal altında bulunan İstanbul'da hareketli bir etkinlik dönemine girer ve işgalleri şiddetle protesto ederek, düzenlenen mitinglerde etkileyici konuşmalar yapılır (171).

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ve İstanbul'un işgali sırasında Türk Ocaklarının etkinlikleri göze batmış ve ocağın siyasal bir partiye dönüşeceği haberi verilmiştir. Türk Ocağı'nın idare heyeti, bu haberleri kesinlikle yalanlamış olmasına rağmen, üzerindeki siyasal baskılar giderek daha çok arttığından, etkinliklerini tatil etmek zorunda kalmıştır. Ocağa üye bulunan bütün ünlü üyeler, İstiklâl harekâtına katılmak üzere Ankara'ya geçmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından sonra ise yeniden, örgütlenen Türk Ocakları, 1931 yılına kadar etkinlikleri devam etmiş, bu tarihte yerini Halkevlerine bırakmış (1932), 1949 yılında ise yeniden açılmıştır (172).

170) Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., 1, s.436-438.

171) Taha Toros, Türk Hatipleri (Ankara 1950), s. 53-58; Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., 1, s.438.

172) Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., 1, s.438 (Ocağın Tüzük Metni s. 439-444)

II. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Kurulması

Cumhuriyetin ilânından sonra da, Türk Ocakları, kültürel etkinliklerine aralıksız devam etmekte idi. Ocağın düşünce ve yayın ağırlıklı bu çalışmaları ile Atatürk'te yakından ilgilenmekte idi. 1930 yılına doğru, Atatürk'ün tarih ile olan ilgisinde gözle görülür bir ağırlık görülmeye başlandı. Bu çalışmalarına, 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi'nin de büyük payı vardır. Harf devriminden sonra, Atatürk, 1928/1929 ders yılında İstanbul Üniversitesi'nde okutulan tarih notlarını incelemiş ve üzerinde çalışmalar yapmıştı. Aynı tarihlerde H.C. Wells'in "Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları" adlı eserini Türkçe'ye tercüme ettiren Atatürk, bu eserin aynı zamanda basılmasını da sağlamıştır. Yine bu sıralarda yayımlanmış olan bir coğrafya kitabında, Türklerin Secondeire, yani ikinci derecede bir ırka mensup sayılması, Atatürk'ün haklı, yerinde tepkisini çekmiştir. E. Pittard'ın: "Irklar ve Tarih (Le Races et d'histoire, Paris, 1924)" adlı eserinde yer alan bilgilerin, söz konusu coğrafya kitabındaki bilgilerle ters düşmesi Atatürk'e bildirildiğinde, daha çok araştırmaya merak sarmış ilgililerden, Türk Tarihi ile ilgili daha çok kitap sağlanmasını istemiştir (173).

Atatürk, yaptığı bu çalışmalarda ve araştırmalarda, "Türk'lerin cihan tarihinde hakiki yeri ve medeniyet alemindeki rolleri ne olmuştur?" sorununun açıkca ortaya çıkmasını arzulamakta idi. Atatürk, işte bu suretle yoğun bir tarih çalışması içinde bulunduğu ve pek çok tarihçiyi aynı konuda çalışmaya teşvik ettiği bir sırada, Ankara'da 23 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocaklarının VI. Kurultayı gerçekleştirilmekte idi. Kurultay sırasında, Türk tarihine ait pek çok mevzuu okuyan Atatürk, bazı konularda da tarihçilere çeşitli görevler vermekte idi. Bir toplantıdan çıkılıp, Orman Çiftliğinde Marmara Köşkü'nde, Afet İnan ile görüşen Atatürk, ona kendisinin bu kongrede bir şey yapıp yapmayacağını sormuş. Afet İnan da; "Türk Ocaklarında kadın üyelerin daha ziyade çoğalması ve faaliyeti için teşebbüste bulunmak ve kadın hakları meselesini bu muhitte yaymak" istediğini söylemiş. Bu kurultaya Aksaray delegesi olarak katılan

173) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 191-192;

Fahri Çoker, Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları (Ankara 1983), s. 1.

ve Ankara Musiki Muallim mektebi'nde tarih dersi okutan Afet İnan'dan Türk Ocaklarının tüzüğünü isteyen Atatürk, söz konusu tüzüğün ikinci ve üçüncü maddelerini göstererek, bunlardan ne anladığını ve ne yapılması gerektiğini sormuştur. İşte bu konuşmalar, Türk tarihinin eskiliğini gündeme getirmiş ve hızlı bir tempoda çalışmalara geçilmiştir (174).

Tarih çalışmalarının hız kazanmasına dayanak teşkil eden Türk Ocakları Tüzüğü'nün ikinci ve üçüncü maddeleri şöyle idi:

2. madde: Türk Ocağı'nın amacı, millî bilincin kuvvetlenmesi, çağdaş ve sağlıklı gelişim ve milli iktisadın ilerlemesidir.

3. madde: Cumhuriyet, milliyet, çağdaş uygarlık ve halkçılık ideallerini izleyen Türk Ocağı, bu idealleri gerçekleştirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile Devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı, bu idealleri yayma ve işleme için bilim, hars ve toplum bilimi alanında savaşım verir, gayret gösterir (175).

Bu iki maddeyi okuyan Atatürk, Afet İnan'a hitaben: "bunları tahlil edecek ve tatbikatını kurultaydan isteyeceksin" diye talimat verir. O sırada henüz bir yıllık öğretmen olan ve bu konularda tecrübesiz bulunduğunu itiraf eden Afet İnan'a, Atatürk sorunu açık bir şekilde izah ettikten sonra, bu doğrultuda konuşmasını hazırlamasını emreder (176).

Afet İnan'ın ifadesine göre zaman çok dardır ve kurultay sona ermek üzeredir. Hızlı olarak konuşmasını yazmaya ve tamamlamaya çalışan Afet İnan, Atatürk tarafından bazı Kurultay üyeleri ile birlikte Çankaya Köşkü'ne davet edilir. Burada kurultay salonu haline getirilmiş olan yemek salonu'nda Afet İnan, hazırladığı konuşmayı okur. Hazır bulunanlar da düşüncelerini beyan ederler. Öneriler uygun bulunur. Kurultayın son günü Afet İnan ile birlikte, Sadri Maksudi Arsal ve Dr.Reşid Galip'in birer konuşma yapması kararlaştırılır (177).

174) Afet İnan, a.g.e., s.194.

175) Afet İnan, a.g.e., s.194.

176) Afet İnan, a.g.e., s.195.

177) Fahri Çoker, a.g.e., s.2.

Afet İnan, ertesi günü, yani 28 Nisan 1930'da Atatürk'ün de hazır bulunduğu toplantıda söz alarak konuşmasını yapar. Kürsü'den inerken de, hazırlanmış olan tavriri kongre başkanlığına sunar. İki kısımdan oluşan bu tavriri:

- a- Türk Ocakları tüzüğünün ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanmasını ister ve
- b- Yeni yayına göre uygarlığın kökeninde Türklerin yeri nedir ve ne olmaktadır? der.

Bu tarihte tüzüğün ikinci ve üçüncü maddeleri Afet İnan tarafından şöyle açıklanmaktadır:

"Türk Ocağının maksadı; millî şuurun kuvvetlenmesi vesaire benim, hata etmiyorsam bundan anladığım şudur: Türk'ün, Türklüğün ne olduğunu anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmeğe çalışmaktır. Bence bu gayenin aydınlatılması için en nurlu güneş, Türk'ün menşeiini, medeniyetini; azametini tanıtan tarihtir. Bunu bilip ve cihana bildiriştir. Dünden gafil olan bir insan bugününü bilmez ve yarına intikal eyliyemez. Aslını bilmeyen bir mevcudiyet, içinde yaşadığı cihana yeniden kendini tanıtacak hayat eserleri gösterinceye kadar, meçhul varlık halinde kalmaya mahkumdur. Ben, acizane tarih hocalığı yaptığım için hissediyorum ki, Türk milletinin yüksek tarihi hakkındaki bilgi noksandır. Bize, hepimize geçmişin mekteplerinde bu hususta öğretilmiş şeyler hem noksandır, hem de yanlışdır. Yazık ki, bu yanlış yol bugüne kadar önümüzdeki nesli yetiştiren bilgi ocaklarında da takip olunmuştur. Geçmişten miras kalan bu sisli yolu aydınlatmak, Türk milletini, Türk çocuklarını yeni bir nurlu tarih yolunda yürüterek, âtinin parlak ufuklarına eriştirmek mühimdir. İlim ve sanat heyetinin raporunda bu maksadı temine matuf üçüncü ve altıncı maddelerindeki düşünüş tefekküre şayandır. Ancak yüksek kurultayın buna daha çok ehemmiyet vermesi, muvafık olur. Bunun için Profesör Sadri Maksudi Bey'in dünkü teklifine iştirak ederim. Hakikaten Türk Tarihini bilmek ve bildirmek için Kurultayca, mahsus surette radikal tedbirler bulunmasını ve tesbit edilmesini teklif ederim."

III. maddede Türk Ocağı'nın "Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkurelerin" takip ettiği yazılıdır. "Türk Ocağı bu

mefkureleri neşir ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele ve mücahede eder" sözleri de vardır. Bu maksadın temini için, Türk'ün doğru tarihini bilmek şarttır. Bu bilgiden uzak kalındıkça kime ve ne esasa dayanarak mücahede edebilir. Şunu da arzetmeliyim ki, maddede yazılı olan "muasır medeniyet"i anlayabilmek, kavrayabilmek, kadim medeniyeti dünya yüzünde bütün beşeriyete ilk medeniyetleri doğru tanıyabilmekle mümkündür (178).

Konuşmanın ikinci kısmın açıklanması ise şöyle idi:

"Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, Vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türklendir. Türk medeniyettir. Türk Tarihtir" (179).

Türk Tarih Kurumu'nun teşkilinde hareket noktası olan bu konuşmadan sonra, söz alan Prof.Sadri Maksudi, Afet İnan'ın fikirlerine iştirak ettiğini belirttikten sonra:

"Kadim medeniyetlerin menşeleri arandığı zaman bir çok medeniyetlerin ucunda Türk olduğu tahmin olunan bir kavim görüyoruz. Eski medeni kavimlerden, en eski medeniyetlerden misal alalım. En eski medeniyet Mezopotamya'da teessüs eden medeniyettir. Bu medeniyetin müessisleri kimlerdir? Efendiler bu medeniyetin müessisleri Sümerlerdir. İkinci misali alalım. Lâtin medeniyetinin müessisleri kimlerdir? Bu medeniyetin unsurlarını İtalya'ya getiren halk Etrüsklerdir! Eski Anadolu'da da kablemilât binlerce sene evvel yüksek medeniyet tesis eden kimlerdi? Hititlerdi. Bütün bu halkların Türk olduklarına dair olan fikrin Avrupa âlimleri arasında taraftarları vardır. Bu suretle kadim medeniyetlerden bir çoğunun müessisleri, banileri Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor..... Türkler nerede müsait şerait bulmuşlarsa, orada mutlaka müstakil bir medeniyet tesis etmişlerdir" (180).

Sadri Maksudi'den sonra, kürsüye gelen Dr.Reşit Galip'de heyecanlı bir hitabede bulunmuştur:

178) Türk Tarihi Hakkında Mütealelar, Türk Ocakları Yayını (İstanbul 1930), s. 4-5.

179) Afet İnan, Türk Tarih Kurumunun Kuruluşuna Dair, Belleten (Ankara 1947), XI/42, s. 176.

180) Türk Tarihi Hakkında Mütealelar, s. 12-13.

"Türk milleti kendisini bir kaç asır geri bıraktıran eski hurafelerin tesiri altında mıdır? O, tazyik çenberini ilâhi, kuvvetli bilekleri ile paralar, karanlıkları inkılâp güneşinin ışıktan elleriyle sıyrır, açar. Türk Tarihi, inkâr mı olunuyor? O, kum tepelerinin altında asırlarca örtülü kalmış medeniyetleri çıkararak mütebahhir arkeologlar gibi, derin denizlerin yosun ormanları içinde inci arıyan geniş nefesli efsanevî dalgıçlar gibi, büyük Türk tarihinin yüksek hakikatlerini meydana çıkarır. Dehasının kuvvetli ışıklarıyla aydınlatarak dünyayı gösterir.

Muhterem arkadaşlar, büyük rehberin Türk milletine ilhamıyla gösterdiğini arkadaşların teklifleriyle formül haline koymak ve o esas üzerine çalışmak Türk Ocağı'nın mukaddes bir vazifesi olacaktır. Bu vazife mukaddes olduğu kadar şerefli'dir" (181).

Bu konuşmalardan sonra bu üç kişi, kongre başkanlığına şu öneriyi verirler:

"Türk tarih ve medeniyetinin ilmi bir surette tetkik için, hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek selâhiyetinin merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz" (182).

Kurultay, Afet İnan, Sadri Maksudi ve Dr.Reşit Galip'in imzalarını taşıyan bu öneriyi, Yasa Encümeni'ne havale eder. Aynı gün, Yasa Encümeni'nin raporu Kurultay'a sunulur. Kurultay, Yasa Encümeni'nin raporunu görüşerek Türk Ocakları Yasası'na, 84. madde olarak şu metni ilâve eder:

84. madde: "merkez heyeti, Türk Tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesi ile mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder" (183).

Türk Ocaklarının Yasasına 84. madde olarak eklenen metne göre, yapılan çalışmalar sonucu, Türk Tarihi Tetkik Heyetinin 16 kişiden oluşması kararlaştırıldı. Bu heyet ilk toplantısını, 4 Haziran 1930 günü, Türk Ocakları Merkezi'nde yaptı. Heyet başkanlığına Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri

181) Türk Tarihi Hakkında Mütalealar, s. 23-24; Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 197-198.

182) Afet İnan, Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair, XI/42, 178.

183) Afet İnan, Gezi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu (Ankara 1953), s. 2.

Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey, Başkanvekilliklerine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Siyasi Türk Profesörü ve İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura, Çanakkale Milletvekili Samih Rifat seçildiler. Genel sekreterliğe ise Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip tayin edildi.

Türk Ocakları merkez heyeti ayrıca aşağıda isimleri yazılı oniki kişiyi de tetkik heyeti üyeliğine seçti.

- 1- Afet (İnan), Ankara Musiki Muallim Mektebi-Tarih Öğretmeni
- 2- İsmail Hakkı, (Uzunçarşılı), Balıkesir Milletvekili
- 3- Hamit Zübeyir (Koşay), Ankara Etnografya Müzesi Müdürü
- 4- Halil Edhem (Eldem), İstanbul Müzeleri Genel Müdürü
- 5- Ragıp Hulusi (Özden), Dil Encümeni Üyesi
- 6- Reşit Safvet (Atabinen), Kocaeli Milletvekili
- 7- Zahir Kadiri, Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti Üyesi
- 8- Sadri Maksudi (Arsal), Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör
- 9- Mesaroş, Ankara Etnografya Müzesi Uzmanı
- 10- Mükrimin Halil (Yınanç), Tarih Öğretmeni
- 11- Vasıf Çınar, Maarif Eski Vekili, İzmir Milletvekili
- 12- Yusuf Ziya (Özer), İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Profesör (184).

4 Haziran 1930'da yapılan bu ilk toplantıda, seçimlerin tamamlanmasından sonra da, başkanlığa getirilen Tevfik Bıyıklıoğlu, Şu konuşmayı yapmıştır.

"Riyasete intihap etmekle âcizlerini hem minnettar hem de mahcup ettiniz. Yüksek intihabınıza teşekkür ederim. Bu ağır vazifeyi kıymetli yardımlarınızla gücüm yettiği kadar yapmaya çalışacağım.

Efendiler, ben bu bütünü başta ve kendine layık bir şekilde bütün

Meşgul olacağımız mesele, Millî Türk Tarihidir. Bir Millî Türk Tarihinin yazılması, tesbiti, lüzumu hakkında yüksek huzurunuzda söz söylemeyi fazla görürüm. Türk Millî Tarihi, dünya yüzündeki bütün diğer milletlerin tarihleriyle kıyas edilemeyecek kadar yalnız Őanlı, Şerefli tarih vesikalarıyla değil, fakat aynı zamanda bugünkü beşeriyetin saadet ve refahını temin eden esaslı medeniyet vasıtalarını ilk olarak bulmuş,

184) Fahri Çoker, a.g.e., s. 3.

kullanmış ve neşrû tamim etmiş olmakla temeyyüz etmiştir. Bu kadar feyizli ve şerefli bir tarihi ihmal etmek bilhassa Cumhuriyet Devrinde büyük günah olurdu.

Vatanı düşman istilâsından eski zaman mucizelerini hakikaten gölgede bırakacak bir surette kurtardıktan sonra milletimizi esaslı bir inkilâbın siyasi, içtimai, iktisadi prensipleriyle techiz eden millî kahraman Büyük Gazi'nin millî tarihimize bizzat meşgul olması ve heyetinizi yüksek himayelerine almaları Türk milletinin yüksek tarihine, tezimizin ve davamızın doğru olduğuna parlak bir delil, aynı zamanda bir teminattır.

Muhterem Efendiler,

Muallim Afet Hanımefendi arkadaşımızın Kurultay'daki pek kıymetli izahları ve teklifleri üzerine millî tarihimize iştigal edecek heyetimizi, bizleri milli müessesemiz Türk Ocağı'nın sinesine alması, şüphesiz kendince pek aziz olan bu fikri, bu davayı benimsemesi de pek tabiidir. Kurulduğu zamandan beri millî şuurun uyanmasına, millî harsın inkişafına cümlemizi minnettar bırakacak bu tarzda çalışmış olan Ocağımız, Kurultay'ın teşkiline karar verdiği bu yeni heyetle doğrudan doğruya millî tarih gibi medeni milletlerin kendi varlıkları için en büyük istinâtgah tanıdıkları menbaa elini uzatmış oluyor. Bize mesaimiz için kıymetli ve orijinal etüdler hazırlamış olan Afet Hanımefendi'ye burada bir kere teşekkürü vazife bilirim.

Muhterem Arkadaşlar,

Büyük Gazi'nin himaye ve irşadları ve sizler gibi pek kıymetli ve vatanperver bir ilim âşığı zevatın mesaisiyle millî tarihimizin şimdiye kadar olduğundan büsbütün başka ve kendine layık bir şekilde bütün berraklığı ile meydana çıkarılacağına eminim" (185).

Bu şekilde teşkil edilen Türk Tarihi Tetkik Heyeti, hemen çalışmalara başladı. 29 Mart 1931'de Türk Ocaklarının VII. Kurultay'ı toplanmıştı. Bu tarihe kadar, heyet sekiz resmi toplantı yapmış, bu süre içinde toplantılara bizzat Atatürk'de katılmış ve belirlenen tarihsel konular tartışılmıştır. Bu dönemde kurul bilimsel toplantılarını Cumhurbaşkanlığı özel Kaleminin

185) Fahri Çoker, a.g.e., s. 3-4.

görev yaptığı Ankara İstasyon binasında (şimdiki Atatürk Müzesi) gerçekleştirmiştir. Türk Ocaklarının VII. Kurultay'ında, Ocağın Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesine karar verildiğinden Türk Tarih Heyeti, Atatürk'ün direktifi ile müstakil bir kuruluş haline gelmiş ve adı da "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" olmuştur (186).

Türk Ocaklarının kapatılıp, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin resmi bir hüviyet kazanmasından sonra, heyet 12 Mart 1931 günü ilk toplantısını yapmış ve aşağıdaki içtima zaptını tutmuştur.

"Türk Tarihi Tetkik Heyeti, 12 Mart 1931'de saat 3.30'daki toplantısının ikinci celsesinde, Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası'na intikal etmeleri üzerine, Türk Ocakları Türk Tarih Heyeti ismini taşıyan ve 1930 senesi 23 Nisan kurultayı kararı ile teşkil edilen heyetimizin hukuki vaziyeti kalmadığından, yeni bir isimle müstakil bir cemiyet halinde yeniden teşekkülü için bir nizamname tertibi ile hükümete müracaat edilmesi. Bundan sonra ise, hami reis Gazi hazretlerinin tasvipleri alındıktan sonra, resmi müsaadenin alınması kararı geliyor" (187).

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin bu şekilde kurulma çalışmaları resmi kanaldan sürerken, cemiyet 15 ve 29 Mart 1931 günlerinde, yine Atatürk'ün iştiraki ile iki ilmi toplantı daha gerçekleştirmiştir. Nihayet cemiyet resmi bir hüviyet kazandıktan sonra, ilk toplantısını 26 Nisan 1931 tarihinde yapmıştır. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun başkanlığında yapılan bu toplantıda tutulan zabıt şöyledir:

"Muallim Afet Hanım Efendi tarafından Türk Tarihi'nin Ana Hatları kitabındaki tez silsilesi esas tutulmak ve mektep programlarına göre Türk Tarihi derslerini teşkil etmek üzere hazırlanan kısımlardan, Çin, Hind, Asya'da Türk İmparatorluğu, Avrupa'da Hun İmparatorluğu, Milâttan sonra XIII. asrı takip eden devrelerde Orta Asya'da teşekkül eden ve oradan yayılan Türk Devletleri; Selçuklulara müteallik formalar mütalâa beyan edilmek üzere azaya dağıtıldı.

186) Afet İnan, Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu, s.3; Fahri Çoker, a.g.e., s.4.

187) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s.199.

Azadan İsmail Hakkı Bey'in Selçuklularla Osmanlılar arasındaki feodalite devrine ait mesaisinin hitam bulduğuna dair mektubu okundu; hazırlanan mesainin merkeze gönderilmesi hakkında arkadaşımıza mektup yazılması kararlaştırıldı.

Harp Akademisi Kumandanı Ferik Fuad Paşa'nın kendisine gönderilen kitap hakkındaki mütalâaları okundu. Esas itibariyle tezi tasvip eden mütalâalardan sonra:

- a- Harita ilâvesi (Heyetçe daha evvel derpiş edilmiş ve bir atlas tertip olunmuştu).
- b- Timur'un siyaseti'nin kâfi şiddetle tenkid edilmemiş olması,
- c- Osmanlı tarihinin siyasi bir tenkidinin ilâvesi
- d- Bugünkü Türk Dünyası'nın siyasi vaziyeti hakkında eserin sonuna bir hülâsa ilavesi.
- e- Eserin hey'et-i umumiyesinin vasat derecede bir kariin anlayabilmesi mümkün olacak şekilde tedvini
- f- Eserin muhtelif bahislerinde lisan ve istilâh vahdetinin tesisi

Besim Atalay Bey'den gelen mütalâanâme okundu. Sahife 76'da Karangu kelimesi, sahife 122'de Marko Polo Hatıratı'nda kağıt paralara eski Türkçede çav denildiği, sahife 129'da minsap kelimesi, sahife 145. Maveraünnehir kelimesi, sahife 324 hal kelimesi; üslûb'un sadeleştirilmesi, 461. sahifede İran hükümdarlarının Türklere iltica vesaire gibi hususlarda bazı tashihler ve bazı ilâveler teklif ediliyordu. Bunların ayrı ayrı tetkiki için, bahisleri yeniden tedvine çalışsan alâkadar âzaya bildirilmesi kararlaştı.

Avram Galanti Bey'in kitap hakkındaki mütalânamesiyle eserin muhtelif kısımları etrafındaki nokta-i nazarları okundu. Muhtelif kısımlarının alâkadar zevata gönderilmesi kararlaştı.

Bundan sonra Maarif Vekaleti Kütüphaneler müdürü Fehmi Bey'in mütalânamesi okundu ve aynı suretle muhtelif notların teksiri ile alâkadar rüfekaya tevzii kararlaştı" (188).

Türk Tarihi Tetkik Heyeti, cemiyetin kuruluşuna kadar geçen süre içerisinde, Atatürk'ün telkinleri ile belirginleşen Türk Tarih Tezi'nin

188) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 200-201.

anlatıldığı 606 sayfalık, "Türk Tarihi'nin Ana Hatları" adlı eseri hazırladı. Bu baskı 1930'da İstanbul Devlet Matbaası'nda basıldı. Bundan bir yıl sonra da, "Türk Tarihi'nin Ana Hatları-Medhal Kısmı" adı altında 87 sayfalık bir kitaptan 30.000 nüsha basıldı.

Bu kitabın önsözünde:

"Bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktır" (189). Aynı eserde Atatürk'e izafe edilen sözler ise şunlardır:

"Ey Türk milleti; sen yalnız kahramanlık ve cengaverlikte değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şefisin..... Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında lâıyk olduğun mevkiî sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu senin için hem bir hak, hem de bir vazifedir" (190).

1931 yılında yapılan tüzük değişikliği ve yeni hazırlanan cemiyet tüzüğünün 4. maddesi şu şekilde ifade olunmuştu:

"Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti; maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

- a- Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak.
- b- Türk tarihinin menbalarını araştırıp bastırmak.
- c- Türk Tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için icab eden yerlere taharri ve keşif heyetleri göndermek.
- d- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mesaisinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak" (191).

Türk Tarihi Tetkik Heyeti'ne ilk seçilenlerden Zâhir Kadirî ile Mesaroş bir süre sonra, bu heyetten ayrılmışlardı. Bunların yerine 12 Nisan 1931 tarihinde Hasan Cemil Çambel ile Şemsettin Günaltay getirildiler. Yine 16 kişiden oluşan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, eski yönetim kurulunu aynen

189) Fahri Çoker, a.g.e., s. 5.

190) Semavi Eyice, Atatürk'ün Büyük Tarih Yazdırma Teşebbüsü, Türk Tarihinin Ana Hatları, Belleten (Ankara 1968), XXXII/128, s.509-526.

191) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler s. 201, Aynı yazar, Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu s.3.

yerinde bırakmış, sayman üyeliğe ise Bolu milletvekili Hasan Cemil Çambel getirilmiştir (192).

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin resmen kurulması, Türk Ocaklarının da kendisini feshederek, Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesi, ilim âleminde canlı bir ortamın doğmasına sebebiyet vermişti. Öte yandan ülkede Tarih bilminin, en yüksek makamın himayesinde ve bizzat Atatürk'ün hem kendinin çalışması, hem de bu alanda bütün çalışanlarla ilgilenmesi, Türk Tarihçiliği bakımından gerçekten de dönüm noktası olmuştur. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, bu faaliyetleri ile genel Türk Tarihinin araştırılmasında büyük rol oynadı. Ülkede Sosyal bilimler arasında tarih, birinci sıraya oturdu. Uzun tartışmalar, hazırlanan eserler, sempozyum ve kongreler Türk Kültür ve bilim âlemine büyük bir canlılık kazandırdı.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin ilk etkinlikleri arasında Türklerin uygarlığa olan katkıları konusu oldukça geniş yer tutmuştur. Atatürk, 1930 yılının Ağustos ayında "Medeniyet" kelimesinin mana ve şümülünü şu şekilde tarif etmekte idi.

"Bir insan cemiyetinin a-Devlet hayatında, b-Fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, c-İktisadi hayatta, yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakafâtçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır.

Bir milletin medeniyeti dendiği zaman, hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin harsı, yani medeniyet derecesi bir olmaz. Bu farklar, devlet, fikri, iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalası üzerinde de görünür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millete kalmaz; diğer milletlere de tesirini gösterir, büyük kıt'alara şâmil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şâmil harsa

192) Fahri Çoker, a.g.e., s. 5-6.

medeniyet diyorlar" (193).

Atatürk tarafından söylenmiş olan bu sözler, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin çalışma programlarının ilk plânlarında, "Türklerin Medeniyete Hizmetleri" başlığı altında yapılacak çalışmalara esas olmuş, bahisler üyeler ile üye olmayanlar arasında iş bölümü yapılarak taksim edilmişti. Burada medeniyet için akla gelebilecek her şey konuşulabilmekte idi. Atatürk bu konuda yapılan çalışmaları okuyor, münakaşaları izliyor, mütalâasını açıklayarak, telkinlerde bulunuyordu. Cemiyet merkezinde ise, sürekli toplantılar ve müzakereler yapılıyordu. Herkes muntazaman bu toplantılarda bulunup çetin ve teferruatlı tartışmalara katılıyorlardı. Zaman zaman Atatürk, bu tartışmaları Çankaya'ya, hatta İstanbul Dolmabahçe Sarayı'na taşır, sayıları 70'i bulan heyet üyeleri burada, onun huzurunda çalışmalarına devam ederlerdi (194).

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, kendi adına ilk tarih kongresini 2-11 Temmuz 1932 tarihinde yaptı. 1. Türk Tarih Kongresi adını alan bu kongre Ankara Halkevi'nde gerçekleştirildi. Bu kongrede, yeni tarih görüşü ile bu görüş doğrultusunda hazırlanacak tarih kitaplarının okutulması ve öğretmenler ile halkın aydınlatılması meselesi geniş olarak ele alındı. Yine Atatürk'ün direktifi ile 14 Şubat 1932 tarihinde Cemiyet ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği yaparak, Tarih Öğretmenleri için, Temmuz ayında bir kurs düzenlenmiştir. "Tarih Öğretmenleri Kursu" adını alan bu kurs daha sonra 1. Türk Tarih Kongresi adını almıştır. Atatürk, gerçekleştirilen bu kurs ile, üniversitedeki tarihçilerle, lise ve ortaokul tarih öğretmenlerinin tarih anlayışlarını, yapılacak tartışmalardan sonra, aynı zemine oturtmak, ortaya çıkacak olan kuşkuları bertaraf etmeyi amaçlıyordu. Nitekim Atatürk'ün huzurunda cereyan eden bu müzakere ve tartışmalarda, onun da takdirini celbeden aydınlatıcı ve tatminkâr açıklamalar yapılmıştır (195).

193) Afet İnan, a.g.e., s. 202. Aynı yazar, Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluş Günlerinde Atatürk'ün El Yazısı ile Tashih Edilmiş Bazı Tarih Soruları ve Dikte Ettiği Cevaplardan Örnekler, Tarih Vesikaları (Ocak 1958), C.1, s. 192.

194) Afet İnan, a.g.e., s. 202-203.

195) Fahri Çoker, a.e.g., s.6.

1932 yılı Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yoğun çalışmaları ile dolu geçmiştir. Ankara'da, Halkevi'nde gerçekleştirilen Kongreden sonra, cemiyet üyeleri, Atatürk'ün yakın ilgisi ile onun çevresinde, hem İstanbul'da hem de Yalova'da çalışmalarını sürdürmüştür. Türk Tarihi'nin Anahatları serisinin VIII. bölümü "Türk Tarihinin Anahatları için Monografiler" kısmına ayrılmış ve ilk olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hazırladığı "Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri" adlı eseri yayınlanmıştır. Bu eserle Tetkik Cemiyeti'nin yayınladığı eser sayısı 31'e ulaşmıştır (196).

III. Atatürk'ün Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Olması.

Temmuz 1932'deki Türk Tarih Kongresi'nden sonra, cemiyet üyeleri hep Atatürk'ün yanında ve ortaklaşa çalışmalarını sürdürmekte idiler. Ankara, İstanbul ve Yalova'da çalışan heyet üyeleri, bu arada Türk Tarih Kurumu'nun kütüphanesinin kurulması ve geliştirilmesi ile de, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün yardım ve himayelerini görmekte idiler. Bu suretle Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin koruyucu başkanlığını da kabul eden Atatürk, cemiyetin fiilen başkanı durumuna gelmiştir. Hatta, yaz aylarında İstanbul'a ve Yalova'ya gittiği zaman, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin bürosu ile üzerinde çalışılacak müsvedde ve kitapları da beraberinde götürürdü (197).

1933 yılında, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Anadolu'daki kazı çalışmalarını Milli Eğitim Bakanlığı ile yürütmekte idi. Daha sonra, Tetkik Cemiyeti kendi başına kazılar yapmaya başladı. Atatürk, Kurum başkanlığına getirilmesinden sonra, Meclis'in açış konuşmalarında, Türk Tarih Kurumu'ndan da bahsetmeyi gelenek haline getirerek, ülkede Tarih biliminin en yüksek düzeyde devlet sorunu haline getirmiştir. Onun

196) Fahri Çoker, a.g.e., s.7.

197) Afet İnan, Gezi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu, s.3.

1934'ten 1938 yılına kadar, Meclis açış nutuklarında Türk Tarih Kurumundan söz eden ifadeleri şöyledir:

1 Kasım 1934.

"Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk Tarihini, doğru temeller üstüne kurmak, öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğumuzu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere erişeceğine şimdiden inanabiliriz" (198).

1 Kasım 1935.

"Kültür sınavımızı, yeni ve modern esaslara göre, teşkilâtlandırmaya durmadan devam ediyoruz. Türk Tarih ve Dil çalışmaları büyük inanla beklenen ışıklı verimlerini şimdiden göstermektedir."

1 Kasım 1936.

"Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun, her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yad etmek isterim. Bu iki ulusal Kurumun tarihimizin ve dilimizin karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini dünya kültüründeki analıklarını, reddolunmaz ilmi belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil fakat bütün ilim âlemi için, dikkat ve intibahı çeken kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim. Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı kazılar neticesinde meydana çıkardığı, beşbin beşyüz senelik maddi Türk Tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Bir çok Avrupalı âlimlerin iştiraki ile toplanan, son Dil kurultayı'nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal Akademiler halini almasını temenni ederim. Bunun için çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin dünya ilim alemince tanınacak orjinal eserlerini görmekte bahtiyar olmamızı dilerim."

198) Macit Gökberk, v.d. Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk - Armağan Kitabı (İstanbul 1983) s.322.

1 Kasım 1937.

"Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk milli varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim Kurumu mahiyetini aldığını görmek hepimizi sevindirici bir hâdisedir. Tarih Kurumu, yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirler, ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor."

1 Kasım 1938.

"Türk Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları, takdire lâyık hizmet ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek, yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alâka ve takdirlerini kazanmıştır."

"Dil kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tesbit etmiş ve bu suretle dilimiz, yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımı atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını, kültür hayatınız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim" (199).

Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu başkanlığı, onun ölümünden sonra da Cumhurbaşkanları tarafından benimsenmiş, İsmet İnönü ve diğer cumhurbaşkanları kurumun başkanlığı yanında yüksek himayelerini de sürdürmüşlerdir. Cumhurbaşkanları bu doğrultuda kurumun kongrelerinin açış nutkunu okumuşlardır (200).

IV. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Adının "Türk Tarih Kurumu'na Çevrilmesi ve Bundan Sonraki Çalışmalar.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti; 1935 yılında, "Türk Tarih Kurumu" adını alarak bir ad değişikliğini gerçekleştirmiştir. Bundan sonra da, yeni ve

199) Afet İnan, a.g.e., s. 5-7.

200) Fahri Çoker, a.g.e., s. 8-9.

büyük atılımlarla etkili bir devreye girmiştir. Bu yeni çalışma dönemi için Atatürk, Kurum Başkanı Hasan Cemil Çambel ile Dr.Afet İnan'a dikte ettirdiği çalışma programı ile bir tarih seferberliği başlatmıştır. Bu program tasarısı, Atatürk'ün emriyle Başkan Cemil Çambel'in 15 Temmuz 1935 tarihli bir yazısı ile Kültür Bakanı Saffet Arıkan'a gönderilmiş, partinin ve hükümetin de düşünceleri alındıktan sonra kültür bakanlığının bir programı halinde Türk Tarih Kurumu'na gönderilmesi ve kurumunun görevlendirilmesi istenmiştir (201).

Bu tasarıda tarih çalışmaları, geniş anlamda ele alınmakta, Kültür Bakanlığı, bütün bakanlıklar ve ilgili kuruluşlara gönderdiği 19 Temmuz 1935 tarihli genelgede, Türk Tarih Kurumu'nun yeni etkinliği bakımından Atatürk'ün görüp onayladığı bu ön projeye göre, bütün devlet ve ulusal kurumların Türk Tarih Kurumu'na fiili ve olumlu yardımda bulunması ve bu yardımın ulusal ve kutsal bir görev sayılması belirtilmektedir (202).

Yeni bir heyecanla ve büyük bir gayretle, gerçekleştirilmeye çalışılan bu dönemde, Türk Tarih Kurumu, üzerine düşen görevi en iyi bir şekilde gerçekleştirmiştir. Plân doğrultusunda 1935 yılında Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'si ve haritasını toplu basımı yapılarak piyasaya sürülmüştür (203). Ayrıca Türk Tarihinin kaynakları, bu kaynakların eleştirmeli baskıları, Türk Tarihine ilişkin araştırmaların çevirileri ve yurt çapında yapılan kazı raporları ile arkeolojik monografiler yayımlayarak üzerine düşen görevi hakkıyla gerçekleştirmiştir. Bu arada, 1937 yılının Eylül'ünde II. Türk Tarih Kongresi daha geniş bir katılımı ile gerçekleştirildi. Bu kongrede, kurumun kuruluşundan bu yana geçen zaman içinde Türk tarihinin açıklanması ve belgelenmesi için yapılan çalışmaların sonuçları bu kongrede ortaya konuldu. Bu kongreye, Almanya, Amerika, Avusturya, Bulgaristan,

201) Fahri Çoker, a.g.e. s.5; Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı, Belleten (Ankara 1963), XXVII/108, s. 641-642.

202) Fahri Çoker, a.g.e. s. 7-8.

203) Kitabı Bahriye'nin lüks bir baskısı, yazma nüsha metni ile metin çevirisi ve Türkçe Transkripsiyonu Dr.Vahid Çabuk, İngilizce tercümesi ise Robert Bragner tarafından gerçekleştirilen lüks baskısı Tarihî Araştırmalar Vakfınca dört cilt halinde yayınlanmıştır (1988-1991).

Çekoslavya, Fransa, İngiltere, İsveç, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan dünyaca ünlü bilim adamları ve tarihçiler, katılarak bildiriler okudular. Bu verimli çalışmalar ortamında kurum, bir de dergi çıkarmaya karar verdi. Adının bizzat Atatürk tarafından Belleten olarak belirlenen bu dergi, her yıl üç sayı halinde, kurum üyeleri ile yerli ve yabancı tarihçi ve bilim adamlarının bilimsel makalelerini yayımlamaktadır. Belleten bugün (1991) LIV cildine (210. sayı) ulaşmış bulunmaktadır (204).

Atatürk'ün vefatından sonra açılan vasiyetnamesi'nde (5 Eylül 1938 düzenlenmiştir), parasal varlığının gelirinin belli bir miktarını Kurum'a bırakmış, kurulup gelişmesinde büyük hizmet ve katkıları bulunan Türk Tarih Kurumu'nun bundan sonra da belirlenen çizgide ve amaçlar doğrultusunda çalışmasını sürdürmesine destek vermiştir (205).

Kurumun faaliyetlerine, Meclis ve Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilginin Atatürk'ün ölümünden sonra da gösterildiğini yukarda belirtmiştik. Atatürk'ün, ölümünden on gün önce, Millet Meclisi'nin açılışı nedeniyle Başbakan Celal Bayar, Tarih Kurumu'na ve gösterdiği etkinliklere şöyle değinmekte idi:

"Tarih Tezimizi reddedilmez vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek yaptığı tebliğlerle ecebi uzmanların alâka ve takdirlerini kazanmıştır" (206).

Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları ve başarıları yabancı bilim adamları tarafından da takdir edilmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapan Ord.Prof.Dr.B.Landsberger kurum ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Atatürk'ün vasiyeti karşısında genç Türk tarihçilerine huşu ile ifa edilecek muzaaf vazife düşmektedir. Anadolu tarihini en eski çağlardan itibaren kendi tarihleri telâkki etmek ve her tarih araştırmasını canlı bir surette tecelli ettirmek. Atatürk'ün tarih ilmine izafe ettiği yüksek kıymet,

204) Fahri Çoker, a.g.e., s. 8.

205) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 207. Fahri Çoker, a.g.e., s. 8.

206) Fahri Çoker, a.g.e., s. 8.

bunun bir arşiv veya müze meselesi, yahud ilmi münakaşa veya akademik tez mevzuu suretindeki telakkilerden değil, bilakis hadiselerle âmil olan kuvvetlerin doğrudan doğruya mârifetini elde ederek insanların müşterek yaşayışının esaslı şartlarına nüfûz edebileceği tarihten edinilen münferit vâkıaların sentetik bir dünya tablosu haline ifrağ edilebileceği kanaatinden doğmuştur" (207).

Atatürk'ten sonra, Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'de, Kurumun başkanlığını yapmış, onun cumhurbaşkanı olduğu dönemde 21 Ekim 1940 tarih ve 2/14556 sayılı kararname ile Türk Tarih Kurumu, Kamu yararına çalışan Dernekler arasına alınmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun Bakanlar Kurulu tarafından, kamu yararına çalışan bir dernek olarak kabul edilmesi için Danıştay Genel Kurulu'nun mütalâası ise, Türk Tarih Kurumu'nun idarî bakımından değerlendirilmesi yönünden dikkate değer. Bu karar şöyledir:

"İcra edilen tatbikat neticesinde, gayesi Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamimden ibaret bulunduğu ve bu maksadına ermek için kurulduğu günden beri mesaisini her gün biraz daha artırarak elde ettiği ilmi neticelerin dünya ilim âleminde takdirle karşılandığı ve bir taraftan azalarına ve tarihin muhtelif sahalarındaki otoritelerine Türk tarihi üzerinde tetkikler yaptırarak bunları neşrettiği ve diğer taraftan onbir yerde hafriyat yaparak en eski devirlerden bugüne kadar Türk tarihinin ve memleket tarihinin meçhul kalmış noktalarını aydınlatmaya çalıştığı anlaşılmasına binaen bu kurumun menafi-i Umumiyyeye kadim cemiyetler meyânına idhali muvafık olacaktır"(208).

Burada en üst seviyede Kurum'a verilen önemin bir belirtisi olmak üzere, cumhurbaşkanlarından Cevdet Sunay ve İsmet İnönü'nün kurum defterini imzalarlarken yazdıkları satırlar ile 15 Nisan 1981 tarihindeki 50. kuruluş kutlamaları için Ankara'da düzenlenen törene Devlet Başkanı Kenan Evren'i gönderdiği telgraf metnini de buraya alıyoruz.

207) B. Landsberger, Über den Wert Künftiger Ausgrabungen in der Türkei. Türkiye'de Müstakbel Hafriyatın Değeri, Beleten (Ankara 1939), III/10, 225.

208) Fahri Çoker, a.g.e., s. 11.

"Atamızın bir hediyesi olan Türk Tarih Kurumu'nu kendi binasına yerleşmiş görmekle sevinç duymaktayım. Şimdiye kadar olduğu gibi bize daha çok eserler vereceğine eminim. Bu uğurda çalışmaları candan tebrik ederim.

Cumhurbaşkanı

Cevdet Sunay

1967

"Türk Tarih Kurumu, Büyük Atatürk'ün her eseri gibi bir hayal gibi doğdu, göz kamaştırıcı bir âbide haline geldi. Henüz genç yaştadır. Ehliyetli ellerdedir. Olgunluk devirleri çok feyizli olacaktır. Her yetişen nesil daha hayran olacaktır".

İsmet İnönü

Sayın Ord. Prof.Dr.Enver Ziya Karal 967

Türk Tarih Kurumu Başkanı

"Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yıldönümü dolayısıyla düzenlenen törene davetiniz için teşekkür ederim. Türk Tarih Kurumu, Yüce Atatürk'ün kurduğu ve düzenle yetiştirdiği seçkin bir bilim yuvasıdır. Kurum günümüze kadar temel amaçları olan Türk Tarihi ve Türkiye Tarihinin yanlış bilgilerden arındırılarak milletimize ve dünyaya gerçek belgeleri sunma ve önemli olayları aydınlatma yolunda başarılı hizmetler gerçekleştirmiştir. Bu alanda emeği geçen değerli tarihçilerimize şükran duyguları ile doluyuz. Kurum'un her şeyimizi borçlu olduğumuz Yüce Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünde O'nun devrim ve ilkelerini yaymak ve yaşatmak konusunda kendisine düşen görevi etkin bir şekilde yerine getireceği inancı ile çalışmalarınızda başarılar diler, şahsınızda

değerli üyelerimize, toplantıya katılan sayın konuklara içten sevgiler sunarım."

Orgeneral Kenan Evren

Devlet Başkanı

1981 (209).

1983 yılında, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu teşkil edilince, Türk Tarih Kurumu, yasasında yer alan görevleri aynen yerine getirmek şartı ile bu kuruma bağlandı. Tarih kurumu, yapmış olduğu yayınlarla, Türk Tarihine gerçekten de bir hareketlilik getirmiş, yaptığı bilimsel kongrelerle de bu görevini en iyi şekilde sürdürmüştür. Bugün bu çalışmalarına devam etmektedir.

V. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kurulması.

Atatürk'ün tarih araştırmalarının daha esaslı yürütülebilmesi için yaptığı kurumsallaştırma çalışmalarından birisi de, Ankara'da bir fakültenin açılması sorunu idi. Gerçekten de, Türk Ocakları ve daha sonra etkinliğe geçen Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti; son derece olumlu çalışmalar yapmış, o sıralarda tarihçiler, yeni bir şekilde Türk Tarihinin ana hatlarını belirlemede büyük gayret göstermişlerdi. Ancak hazırlanan Türk Tarihi'nin ana hatları çerçevesinde yeni elamanların, uzman ve araştırmacıların yetiştirilmesi, öncelikle yapılması gereken bir işti. İşte bunun için, Atatürk, Ankara'da bir Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması hususunda uzun

209) Fahri Çoker, s.g.e., s. 12-13.

süreden beri yaptığı düşünce alanındaki hazırlıkları, nihayet 1935 yılında uygulamaya koydu (210).

Atatürk, 1935 yılı Mart'ının 11. günü, Çankaya'daki bir akşam toplantısında orada bulunan Maarif Vekili Abidin Özmen'e dönerek: "Not defterinizi çıkarınız ve söyleyeceklerimi lütfen yazınız" der. Bu not Ankara'da bir Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşu hakkındadır. İşte Atatürk, uzun zamandan beri düşündüğü böyle bir yüksek eğitim kurumunun teşkili için, meclisi ve Maarif vekilliğini harekete geçirmiştir. Çünkü, 1935 yılına kadar Ankara'da üniversite ve fakülte kurulmamıştı. 5 Eylül 1925'te açılan ve öğretime başlayan Hukuk Mektebi, ancak 1940'da fakülte durumuna yükseltilmiştir. Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının Ankara'da teşkil olup çalışmalara başlamasından sonra yalnızca İstanbul'da bulunan üniversitelerin Ankara'da da etkinlik göstermesi için genel bir istek doğmuştu. İşte istek ve ihtiyacın neticesi olarak Maarif Vekilliğinin teşebbüsü sonucu, 14 Haziran 1935 günü T.B.M.Meclisi'nde, zamanın Maarif Vekili Saffet Arıkan, Tarih-Coğrafya Fakültesi ile ilgili kanunun tartışması sırasında şu ifadeyi kullanmıştır.

"Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eliyle yaratılan tarih ve dil hareketi. Bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır."

Aynı tarihte kabul edilen 2795 sayılı bu kanun ile, kanunun 1. maddesi uyarınca Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması için Maarif Vekâleti'ne yetki verilmiştir (211).

Atatürk'ü, Ankara'da bir tarih fakültesi açma düşüncesine götüren olgular, daha 1. Türk Tarih Kongresi sırasında Tarih ve Coğrafya sorunu üzerinde yapılan tartışmalardır. Nitekim bu kongrede Atatürk, Türk Tarihi için şu noktaları önemli saymakta idi.

- 1- Türk Tarihi'nin ana kaynaklarını araştırmak,
- 2- Arkeoloji yolu ile yeni bilgiler sağlamak,

210) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 226-227.

211) Afet İnan, a.g.e., s. 228; E. Hırş, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi (İstanbul 1950), 1, s. 567.

3-Tarihte ve bugün irki karakterleri, antropoloji metodlarıyla tesbit ettirmek.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'de arkeoloji ve antropoloji etnoloji alanında yetişmiş eleman bulunmamakta, bu çalışmalar yabancı uzmanlar tarafından yürütülmekte idi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluş amaçları arasında, bu alanda gerekli uzmanları da yetiştirecekti. Bu arada Türk Tarih Kurumu'nun Ahlatlıbel ve Alacahöyük'te yaptığı kazılar başarılı bir şekilde geçmişti (212).

Türklerin en eski tarihlerine uzanabilmek için arkeoloji ve antropoloji alanında uzman yetiştirilmesinin zorunluluğu, böylece daha ciddi bir şekilde anlaşıldığından, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bu ihtiyacı karşılayacak biçimde teşkilatlanmasına çalışılmakta idi. Bunun için fakülte bünyesinde Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungaroloji, Latince, Arapça ve Farsça kürsülerinin açılması da planlanmakta idi (213).

Fakültenin adı bizzat Atatürk tarafından Tarih-Coğrafya olarak belirlenmişti. Coğrafya ile Tarihin sıkı iş-birliğine daima işaret eden Atatürk, bu iki bilginin birbirine paralel gitmesini, coğrafi şartların izahı yapılmadan, harita rehberliğinden mahrum bir tarihin hiç bir işe yaramayacağını kabul ederdi. Bu yüzden Türk Tarih Kurumu, kuruluşunun birinci yılında hemen bir tarih atlası bastırmıştı. Atatürk, Türklerin anayurdu olan Orta Asya'nın kuraklık olayının, ancak coğrafi ve hatta jeolojik araştırmalar sayesinde mümkün olabileceğini kabul ediyordu. Ona göre Türkiye'nin coğrafyasının da Türk coğrafyacıları tarafından araştırılmasını arzu etmekte idi. Nitekim, fakültenin kurulması aşamasında, ilk dekanı olan Muzaffer Göker'e yazdığı uzun notta: "Coğrafyanın dershaneden ziyade, arazi üzerinde hoca ve talebenin çalışmaları ve müşahadelerinin esas alınması lazım geldiği ve yeni metodlara göre tetkikten geçecek bir Türkiye coğrafyasının yazılması"ni savunmakta idi. Hatta Türk Tarih Kurumu'na benzer bir Coğrafya Kurumu'nun kurulmasını bile tasarlamakta idi. Bu arada fakülte binasının plânları ile de yakından

212) Afet İnan, a.g.e., s. 228-229.

213) Macit Gökberk, a.g.e., s.324; Afetinan, a.g.e., s.229-230.

meşgul olan Atatürk, özellikle binanın dış görünüşü ile yakından ilgilenmiş, iş bölümlerinde yer alacak, enstitü kütüphane ve konferans salonları hakkında düşüncelerini söylemiş, istediği şeyler hakkında ilgililere emirler vermiştir. Bu arada, fakültenin tüzük ve yönetmelikleri için 1934-1935 yıllarına ait dünya üniversitelerinin programlarını getirtmiş ve fakülte yönetiminde görev alacak olan kişilere bunları okutmuştur (214).

Fakülte binası yapılıncaya kadar, Evkaf binası Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine tahsis edilmişti. Yeni bina ise 1936 yılında tamamlanma seviyesine gelmişti. Dil ve Tarih Kurumu'na üye bulunan bir çok bilim adamı, bu fakültede ders vermekle görevlendirilmişti. Öğretim üyelerini atama işleri tamamlandıktan sonra, lise mezunları ile öğretmen okulu mezunlarının fakülteye kayıtlarının yapılmasına başlandı. Bunların takriben 126'sı yatılı idi. Bunların da yarısı kız, yarısı erkek öğrenci idi. Ayrıca 280 de gündüzlü öğrenci kaydedilmişti. Böylece ilk yılki öğrenci sayısı 400'e ulaşmıştı (215).

Nihayet, 9 Ocak 1936 Perşembe günü, Ankara Halkevi'nin büyük Salonunda, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yapılan bir törenle açıldı. Bu törene, başta Atatürk olmak üzere, bütün devlet erkânı, kordiplomatik, milletvekilleri, profesörler, öğretmenler ve öğrenciler katılmışlardı. O sırada Türkiye'de bulunan Afganistan Dışişleri Bakanı da, töreni Atatürk'ün locasından takip etmişti. Zamanın Maarif Vekili Saffet Arıkan, açış nutkunu bitirdikten sonra, Afetinan Hanım, "Tarihe Giriş" konusu üzerine ilk dersini verdi. Bu ders, ertesi günü gazetelerde tam metin halinde yayınlandı. Böylece Ankara'da, Ankara Üniversitesi'nin ilk fakültesi kurulmuş oldu (216).

214) Afetinan, *a.g.e.*, s. 231-232.

215) Hasen Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim* (İstanbul 1938), s. 44-45; Afetinan, *a.g.e.*, s. 232-233.

216) Nafi Atuf Kansu, *Yeni Fakültemiz, Ülke Mecmuası* (İstanbul Şubat 1936), VI/36, 401-402; Afetinan, *a.g.e.*, s. 234.

VI. Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin açılması sorunu gündeme geldiğinde, Atatürk, çevresindekilere böyle bir fakültenin açılması mı daha gerekli, yoksa Avrupa ve Amerika'ya öğrenci gönderip uzman yetiştirmek mi daha faydalıdır? diye sorduğunda, fakültenin açılması fikri ağır basmış, ancak buna paralel olarak yurt dışına öğrenci gönderilmesinin gereği üzerinde de dikkatle durulmuştur. Bu arada, Türk Tarih Kurumunca Anadolu'da kazı çalışmalarına başlanması kararlaştırıldığında da, Müzeler Genel Müdürü, Halil Edhem Bey; "bu iş için mütehassıs ekipler ister, bizde ise henüz bu sahada yetişmiş kimseler bulunmadığı için arkeolojik kazı yapmak mümkün değildir" şeklinde itirazda bulunur. Atatürk, bunun üzerine: "İcabeden yerlere taharri ve keşif heyetlerinin gönderilmesi" hususu, Türk Tarih Kurumu'nun tüzüğüne bir madde olarak geçer. Nitekim bundan sonra bazı Avrupa ülkeleri ile Amerika'ya araştırmacı ve uzman yetiştirilmek üzere öğrenciler gönderilmiştir. Nitekim bu öğrencilerin ihtisaslarını tamamlayıp yurda dönmelerinden sonra Anadolu'da arkeolojik araştırmalar büyük bir hız kazanmış ve olumlu kazı sonuçları alınmıştır (217).

Atatürk, soruna bu denli geniş boyutları ile bakmakta pek değil olarak çok hakkı idi. Çünkü, yeni cumhuriyetin sosyal inkişafı için sadece temeldenmiş eğitim ve kültür alanında bilhassa kurumların ile birlikte büyük atılımlara geçilmişti. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuş. Özet bir önem verilen tarih bilimi ülkede en üst seviyede ele alınmıştı. Ancak daha ilk başta, bu derece önem verilen tarih sahasında, elle tutulur, somut ana kaynaklar bulunmadığı gibi, bir sistem içinde çalışan ve bu konuda eser veren herhangi bir tarihçi ve yayın kurumu da yoktu. Türk tarihini en bilinenler ile sadece kulaktan dolma bilgiler gibi tekrarlendip

(217) Afetinen, a.g.e., s. 299; aynı yaz. Atatürk'ten Mektuplar (Ankara 1981), s. 24-25.

tarihçiler, bu konuları kendi kafalarına göre işlemişlerdi. İste Atatürk, bu dağınık ve birbirini de bağlantısı kopuk bilgileri, kronolojik bir sistem içinde ve en eski devirlere kadar uzanan bir perspektif içinde birleştirmeye, Türk Tarihini ana hatlarının bildirilmesi için, çalışmalarını bu yöne yoğunlaştırdı. O, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı'na yazdığı bir mektubunda şöyle diyordu:

8. ATATÜRK'E GÖRE TÜRK TARİHİ NASIL ARAŞTIRILMALI?

I. Türk Tarihinin Ana Hatları

Bundan önceki bölümlerde Atatürk'ün Türk Tarihi ile olan alakasını en geniş boyutları ile anlatmaya çalışmıştık. Burada Atatürk, gerçekten de, tarih eğitimi görmediği ve tarih metodu ile mesleki olarak meşgul olmadığı halde, Türk tarihine çok geniş bir ufuk ile bakmasını bilmiş ve bu tarihin ortaya çıkarılması için, sorunu ana hatları ile ele almaya çalışmıştır. Bu çalışmaları sonucu da, Türk tarihinin nasıl araştırılması gerektiği hakkında çok geniş bir plânı ihtiva eden "Türk Tarihinin Ana Hatları" adı altında bir tasarı eser hazırlatmış ve bunu, 1930 yılında, İstanbul Devlet Basımevi'nde 606 sayfa halinde 100 adet bastırtmıştır (218).

Atatürk, soruna bu denli geniş boyutları ile bakmakta pek doğal olarak çok haklı idi. Çünkü, yeni cumhuriyetin siyasal inkılâpları geniş ölçüde tamamlanmış, eğitim ve kültür alanında, bilhassa kurumlaşma ile birlikte büyük atılımlara geçilmişti. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuş, özel bir önem verilen tarih bilimi ülkede en üst seviyede ele alınmıştı. Ancak daha ilk başta, bu derece önem verilen tarih sahasında, elle tutulur, somut ana kaynaklar bulunmadığı gibi, bir sistem içinde çalışan ve bu konuda eser veren herhangi bir tarihçi ve yayım kurumu da yoktu. Türk tarihine ait bilinenler ise, adeta kulaktan dolma bilgiler gibi tekrarlanıp durmaktaydı. Türk tarihi ne zaman başlıyor, nasıl gelişiyor, hangi uygarlıklarla ilgisi var, bunlar darma dağınık ve bir kısmı yabancı

218) Semavi Eyice, Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü, Türk Tarihinin Ana Hatları, Belleten (Ankara 1968), XXXII/128, 309.

tarihçiler, bu konuları kendi kafalarına göre işlemişlerdi. İşte Atatürk, bu dağınık ve birbiri ile bağlantısı kopuk bilgileri, kronolojik bir sistem içinde ve en eski devirlere kadar uzanan bir perspektif içinde birleştirilerek, Türk Tarihinin ana hatlarının bildirilmesi için, çalışmaları bu yöne yoğunlaştırdı.

O, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı'na yazdığı bir mektubunda şöyle diyordu:

"Tarih yazmak için tutulan yolun mantıkî ve bilhassa ilmi olması şarttır. Bu münasebetle yüksek heyetinizin reisi bulunan zât-ı âlinize hatırlatırım ki, yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nadim olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek, âczini itiraf etmek evlâdır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin müesseselerin mezunlarına inanmaktan evlâdır" (219).

İşte soruna böyle bakan Atatürk, ayrı ayrı ve birbirinden kopuk yapılan tarih çalışmalarını bir sisteme göre sürdürülmesini istemekte idi. Bu ihtiyacı görmek amacı ile bastırılan bu kitabı, Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti azalarından Afet Hanım ile Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr.Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemseddin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler tercüme ve telif sureti ile hazırlamışlardı. Yine bu eser önsözünde, Türk Tarih Heyeti'nin başka azalarının ve mevzu ile alakalı zatların mütalaa ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız yüz nüsha basıldığı bildirilmektedir (220).

Türk Tarihi'nin Ana Hatları adını taşıyan bu eserin yüz adet basılmasının sebebi herhalde çok dar bir okuyucu topluluğunun incelemesine sunulması düşüncesinden ileri gelmekte idi. Atatürk de, bu taslak eserin fazla yayılmasına taraftar değildi. Nitekim, İsmail Habib (Sevük)'in hatıralarında anlattığına göre, bu eserin Resmi Dairelere verilmesine karşı çıkmıştır. Çünkü, 1931 yılı Şubat ayında Adana'ya yapılan bir seyahat sırasında, Afet Hanım'a hitaben: "ben kitabın İsmail Habib'e gönderilmesini tenbih etmişim, demek gönderilmemiş" dedi. Afet Hanım da: "Biz gönderilmiş biliyorduk, demek bir yanlışlık olacak" cevabını

219) Ekrem Akurgal, Tarih İlimi ve Atatürk, Belleten (Ankara 1956), XX/80, 583.

220) Semavi Eyice, a.g.m., s. 510.

vermişti: Bunun üzerine Vasıf Bey: "Türk Ocağı'na bir nüsha gönderelim de, hem İsmail Habib okusun, hem de diğer gençler istifade etsinler" deyince, Atatürk azarlar gibi: "Nasıl olur efendim, neşredilmemiş bir kitap umumi bir müesseseye gönderilir mi? Kitabı doğrudan doğruya ve yalnızca İsmail Habib'in şahsına yollayacaksınız" der. Bu konuşmadan sonra, Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi Tevfik Bey, yanındaki nüshayı İsmail Habib'e verir ve olay böylece kapanır (221).

Atatürk'ün bu kadar dikkatine rağmen, ertesi yıl, Talim ve Terbiye Dairesinin emri ile, bu büyük eserin bir özeti mâhiyetinde ve bazı değişikliklerle "Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı" adı ile 87 sahife olarak 30.000 nüsha daha basılır ve 15 kuruş fiyatla satışa sunulur. Bundan maksat, bu eserin okullarda da satılarak, her yaştaki öğrencinin okumasını sağlamaktır. Bu kitabın sonuna, 1873 yılında gerçekleştirilen 1. Orientalistler Kongresinde, tanınmış Fransız Tarihçisi David Leon Cahun'un verdiği tebliğin Ruşen Eşref Ünaydın tarafından yapılan tercümesi "Fransa'da Ari dillere takaddüm etmiş olan lehçenin Turani mensei" başlığı altında eklenmiştir. Leon Cahun'un 1856'da Paris'te basılmış olan "Introduction a l'histoire de l'Asie-Turcs et Mongols, des origines a 1405" adlı, ülkemiz kültür hayatında çok etkili olmuş ve onun 1876'da basılan "La Banniere Bleue" adındaki romanı da 1912'de Necib Asım tarafından "Gök Sancak" 1933'de de G.Bahtiyar tarafından "Gök Bayrak" adı ile iki defa Türkçe'ye çevrilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Bu ilâve ile Türk Tarihine biraz daha alâka uyandıracak telakki edilen bu Methal Kısmı'nda, Türk Tarihinin ana hatları, biraz değişik bir şekilde takdim edilmekte idi. Verilmek istenen mesaj ise şu satırlarla ifade olunuyordu:

"Bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktadır" (222).

Atatürk'ün direktifi doğrultusunda hazırlanan Türk Tarihinin Ana Hatları, kısa başlıklarla şu bölümlerden oluşmakta idi:

221) Semavi Eyice, a.g.m., s. 309-310.

222) Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı (İstanbul 1931), s. 73-74.

I. Bölüm

Beşer Tarihine Methal

A- Kâinat

B- Tarih

C- Irk

D- Fikir

II. Bölüm

Türk Tarihine Methal

A- Türklerin Ana Yurdu

B- Umumi Muhaceretler ve Medeniyetler

C- Ana Yurtlarından ayrılan Türkler

D- Göçlerden evvel ve Sonra Ana Türk Yurdu

III. Bölüm

ÇİN

A- Memleket

B- Ahali

C- Çin Medeniyeti

D- Çin'in Siyasî Tarihi

IV. Bölüm

HİNT

A- Memleket

B- Tarih

C- Hint Medeniyeti

V. Bölüm

KALDE, ELAM, AKAD

VI. Bölüm

ORTA ASYA

A- Orta Asya'da Türk Medeniyeti Tarihine Üzünü Bulacak

B- M.E. III. Asrından Sonra Orta Asya'da Kurulan ve Oradan Yayılan Türk Devletleri

1- Asya Hoşları

2- Tokyu İmparatorluğu

3- Tokyu Devletinden Sonra, Türk Devletleri

VI. BÖLÜM

MISIR

VII. Bölüm

ANADOLU

A- Eti İmparatorluğu

B- Frikya

C- Lidya

VIII. Bölüm

EGE HAVZASI

A- Yunanistan

B- Ege Medeniyeti

C- Aka Elleri ve Müstemlekeleri

D- Grek Kavminin Teşekkülü

E- Irklar ve Kavimler

F- Greklerden Evvel Yunanistan Sakinleri Hakkında Kısa
Mütalâa

X. Bölüm

İRAN

A- Umumi Malûmat

B- Metler

C- Persler

D- Partlar

E- Sasanîler ve Son Devri

XI. Bölüm

ORTA ASYA

A- Orta Asya'da Türk Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Nazar

B- M.E. III. Asırdan Sonra Orta Asya'da Kurulan ve Oradan Yayılan
Türk Devletleri

- 1- Asya Hunları
- 2- Tukyü imparatorluğu
- 3- Tukyü Devletinden Sonra, Türk Devletleri
 - a- Oğuzlar
 - b- Uygurlar
 - c- Dokuzoğuz Devleti
 - d- Çin Türkistan'ı Uygurları
 - e- Kırgızlar
 - f- Türkeşler
 - g- Karluklar
- 4- Garbî Asya ve Şarkî Avrupa'da Türk Devletleri
 - a- Hazarlar
 - b- Bulgar Devleti
 - c- Peçenekler
 - d- Kıpçaklar
- 5- Samanoğulları
- 6- Gazneliler
- 7- Karahanlar ve Kara-Hitaylar
- 8- Selçuklar
- 9- Cengiz Devri
 - a- Büyük Türk-moğol İmparatorluğu
 - b- Kıpçak (Altınordu Devleti)
 - c- Çağatay Devleti
 - d- İlhanlı Devleti
- 10- Timur Devleti
- 11- Osmanlı Tarihi
 - a- Osmanlılar
 - b- Anadolu Beylikleri
- 12- Türkiye Cumhuriyeti (223).

Türk Tarihinin Ana Hatları'ndan ilk bakışta anlaşılın, Dünya Tarihi içerisinde, Türk Tarih ve Medeniyetine bir yer arandığı ve konumunun

223) Semavi Eyice, a.g.m., s. 511-513; Mehmet Saray, Atatürk ve Türk Tarihi, Türk Kültürü (Ankara Ocak 1984), XXII/249, s. 7-8.

belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Gerçi bu yolda yapılmış ilk plân çalışması olması bakımından bazı yanlış ve eksiklikleri bulunmakta idi. Bu eksikler göz önünde tutulduğunda, Atatürk'ün arzuladığı biçimde bir çalışmanın gerçekleştirilemediği kendiliğinden ortaya çıkmakta idi.

Çünkü Atatürk:

a- Büyük bir Türk Tarihi ve Türk uygarlığı tarihinin dünya tarihindeki yeri hakkında bir eser yazılmasını istiyordu.

b- Yapılan bütün çalışma ve önerileri bir taslak olarak görüyor, bunların zamanla tamamlanacak ve düzeltileceğine inanıyor ve bunu bekliyordu.

c- Çevresini saran ve yeni akıma uyararak her biri tarihçi kesilen kişileri bir şeyler hazırlamaya mecbur etmekle onları okumaya ve araştırma yapmaya zorluyordu.

O, ana hatlar kitabının basılmasından tatmin olmamış, basılı metin üzerinde bizzat düzeltmeler yapmış. Ancak onun bu uyarı ve düzeltmeleri daha sonraki çalışmalarda da istenilen ölçüde düzeltilememiştir. Bu arada Türk Tarihinin Ana Hatları'ndan yararlanılarak 1931 yılında bastırılan 4 ciltlik tarih kitabı, orta okul ve liselerde okutulmuştur. Gayet güzel ciltlenmiş, itinalı baskısı ile, renkli resim ve haritaları öğrencileri ve okuyucuları tatmin eden bu tarih, orta okullara ağır geldiğinde 1932'den sonra liselerde okutulmasına karar verilmiş, orta okullara ayrıca, daha sade üç cild bir tarih kitabı bastırılmıştır (224).

Atatürk'ün soruna böyle ciddiyet ve kavrayışla başlamasına ve çalışmalarını sürdürmesine rağmen, yakın çevresinde, tarihten anlamayan ve bu alanda hiç bir varlık gösterememelerine rağmen, tarihçi geçinen bazı kişiler, Türk Tarihinin Ana Anahatları hususunda ortaya çıkan başarısızlığa damgalarını vurmuşlardır. Bu ilk deneme hususunda, kurumun kurucu üyelerinden olan Prof.Dr.İsmail H. Uzunçarşılı, şu satırları yazmaktan kendini alamaz:

"İşin ehemmiyet ve şümûlünü kavrayanlar, boyacı küpüne daldırıp çıkarmak kabilinden acele bir Türk Tarihinin yazılamıyacağını ileri

224) Semavi Eyice, a.g.m., s. 514-515.

sürdülse de sözlerine ehemmiyet verilmedi. Atatürk'ün bu arzusunun gelip geçici olduğunu zanneden bir grup tarihçi, kısa zamanda böyle bir tarih kitabının yazılabileceğini düşünerek işe giriştiler. 600 sahife tutan bir ciltlik "Türk Tarihinin Ana Hatları" kitabı hazırlanıp aynı sene basıldı. Atatürk, diğer bir çok kısımları da aşağı yukarı çok kısa ve yanlışlarla dolu olan Osmanlı Tarihine benzeyen bu eseri okudu ve beğenmedi. Hakikaten pek sathi olan bu eserin yanlışları da çoktu. Bilhassa son zamanlara ait hatalar pek göze batacak derecede idi. Bunun üzerine işe tekrar başlamak lüzümü hasıl oldu. Bundan sonra, Türk tarihini yazacak olanların kendi sahalarında çalışma şıkkı kabul edildi.—Çünkü ana hatlarını yazmış olan arkadaşlardan bazıları bir kaç kısmı birden alıp bilmedikleri kısımlar üzerinde de kalem yürütmüşlerdi. Bu yüzden de ilk kitap pek yanlış ve pek noksan olmuştu. Atatürk bu ilk deneyden sonra acele bir tarih yazmanın yanlış, eksik olacağını ve bir çok kitap ve belgeye başvurmak gerektiğini ve ancak bu yöntemle bilimsel şekilde bir Türk tarihi yazılabileceğini takdir ettiklerinden bu suretle Türk Tarihi yazılması yeni ve verimli bir yola girmiş oluyordu.

Bu ilk girişim arkadaşlarımız için bir ders olmuş, bundan sonra bilmediği alanda yeni bir deneye girişmekten kendilerini alıkoymuşlardır" (225).

Türk Tarihi'nin Ana Hatları'nın Atatürk'ü tatmin etmediği yukarıda belirtilmişti. Düzeltmeler de yapıldığı halde, bunlar tam anlamı ile değerlendirilememişti. Bunun üzerine Atatürk'ün direktifi ile yeni bir teşebbüse geçildi. Tarihin çeşitli sahalarında uzman olanlar arandı. Türk Tarihinin Ana Hatları'nın ayrı ayrı bölümlerinin yeniden hazırlanması, bu uzmanlardan talep edildi. Bu yeni çalışma plânı da, eski Ana Hatlar plânını esas almakta idi. Bu yeni plânda uygarlık tarihi daha çok ağırlık kazanmaktaydı (226).

225) İsmail H. Uzunçarşılı, Türk Tarihi Yazılırken, Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dair Hatıralar, Belleten (Ankara 1939), III/10, s. 349-350.

226) Semavi Eyice, a.g.m., s. 516.

Bu yeni plân şu şekilde düzenlenmekte idi:

- I. Bölüm: Umumi Türk Tarihine Giriş
- II. Bölüm: Orta Asya (beş bölümden oluşmakta idi)
- III. Bölüm: Uzak Şark; Çin, Japon, Çin Hindi, Asya'nın Şark Cenubisindeki adalar ve Amerika.
- IV. Bölüm: Orta-Şark; Hint-İran, A.Hint, B.İran.
- V. Bölüm: Yakın-Şark; A.Anadolu, B.Mezopotamya, C. Ege Havzası, D.Mısır, E.Suriye.
- VI. Bölüm: Yakın-Şark ve Şarkî Avrupa'nın Orta ve Yeni Zamanlar tarihi (Bu bölüm de on iki kısma ayrılmış, eski devirlerden beri gelen Türk devletleri incelenmiştir. Bu tasnifte Büyük Selçuklu ve Anadolu beylikleri ile Osmanlılara ayrı bahisler ayrılmış, Osmanlıların üç bahis halinde incelenmesi kararlaştırılmıştır.
- VII. Bölüm: Avrupa'da ilk medeniyetler; A. İtalya, B. Avrupa'nın diğer mintikaları.
- VIII. Bölüm: Türklerin Medeniyete Hizmetleri.

Birinci defa hazırlanan 1930'da 600 sayfa halinde basılan I. Anahatlar kitabında, bu VIII bölüm bulunmamakta idi. Bu yeni plânda, bu konuya çok geniş yer verilmiştir. Tasnifi şöyledir:

A- Devlet Hayatı

- 1- Türklerin Siyasi Terakkiye Hizmetleri
- 2- Türklerin Harp sanatına hizmetleri

B- Fikir Hayatı

- 1- Türklerin içtimai müesseselerin terakkisine hizmetleri, dil, din, hukuk, aile, örf ve âdet, terbiye, vs.
- 2- Türklerin ilimlere hizmetleri
 - a- Riyaziye ve heyet
 - b- Tabiiyat ve Tıp
 - c- Tarih ve Coğrafya
 - d- Felsefe

3- Güzel Sanatlar

a- Resim, Minyatür, Nakkaşi, Hat, Tezhip, Ciltcilik vs.

b- Mimari, tezyini sanatlar, heykeltıraşlık, çinicilik vs.

c- Edebiyat, şiir, hitabet, tiyatro vs.

d- Musiki ve raks

C- İktisadi hayat

1- Ziraat ve hayvancılık

2- Sanayi: Halıcılık, Boyacılık, Dericilik, Kâatçılık vs.

3- Ticaret

4- Maliye

5- Yollar ve kara, deniz, hava nakliye vasıtaları (227).

Bu yeni plân, tamamiyle Atatürk'ün istediği doğrultuda ortaya çıkmıştı. Bu plân doğrultusunda, yine tarihçi ve uzmanlardan görüşler istendi. Ancak Atatürk, bu konuda tarihçileri de uyarmaktan geri durmadı: "Hadiselere iyice nüfûz etmelerini, lehte ve aleyhte bütün delilleri değerlendirmelerini ve tarafsız bir yorum getirmeyi prensip edinmelerini" tavsiye eden Atatürk'ün, onlara son önerileri şunlar olmuştur: "Herşeyden önce kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkiklerde herşeyden ve herkesten evvel kendi inisiyatifinizi ve milli süzgecinizi kullanınız" (228).

Bu ikinci ana hatlar plânı doğrultusunda, tarihçiler ve uzmanlar, kendi alanlarında hemen çalışmaya başladılar. Hazırlanan metinler, derhal bastırılarak teksir ediliyor ve Çankaya'da Atatürk'ün huzurunda okunup, üzerinde tartışmalara geçiliyordu. Bu yeni plân doğrultusunda hazırlanan 66 adet yazı gelmişti. Bunların içinde çok ciddi olanların yanında beş-altı sayfalık, basit ve plânlanan çalışmalara hiçbir katkısı olmayan yazılar da bulunmakta idi. Bunlardan görevlerini hakkıyla yerine getirenler ciddi

227) Semavi Eyice, a.g.m., s. 516-517.

228) Mücteba İlgürel, Atatürk ve Osmanlı Tarihi, Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'den ayrı basım (Ankara 1985), s. 245.

sentez denemelerinde de bulunmuşlar ve büyük gayret göstermişlerdir. Böylece, Türk Tarihi'nin ana hatları için faydalı bölümler yazılmıştır (229).

Birinci Ana hatlar denemesindeki başarısızlığa rağmen, Atatürk tarih çalışmalarına ara vermedi. Bu ikinci denemeden sonra, ciddi olan çalışmaların baskısına geçildi. Bunlar daha sonra yazarları tarafından kitap haline getirildiler ve Türk Tarih Kurumu tarafından bastırıldılar. Meselâ Yusuf Akçura'nın çalışması olan "Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri" Mukrimin Halil Yınanç'ın "Anadolu'nun Fethi", Yusuf Hikmet Bayur'un "Yeni Türk Devletinin Harici Siyaseti" gibi eserler gösterilebilir (230).

Tarih Atatürk, Türk Tarihinin Ana Hatları hususunda tarihçi ve uzmanların çalışmalarının yetersizliğini gözönünde tutarak, bu konuda resmi kurum ve bakanlıkların da devreye girmesini istedi. Bu konuda 1935 yılında kurum başkanı olan Hasan Cemil Çambel'e verdiği direktifle, partinin ve hükümetin görüşlerine uygun olarak, ana hatları üzerinde çalışmalara hız verilmesini istedi. Nitekim Kültür Bakanlığının 8 Ağustos 1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu Başkanlığına yazdığı bir yazıda, Türk Tarihinin Ana Hatları Tasarısının bütün bakanlıklarla, Genel Kurmay Başkanlığına, Dinayet İşleri Başkanlığı ile İstatistik ve Vakıflar Genel Müdürlüklerine gönderilerek görüş alınmasını istedi. Bu tasarıda tarih çalışmaları daha geniş anlamda ve yurt çapında ele alınmış, devletin ve aydınların bu konudaki görüşlerinin ortak noktaları araştırılmaya çalışılmıştır (231).

AK Tarih araştırmaların bu yeni anlayış doğrultusunda ve Atatürk'ün direktifi ile yurt çapında daha geniş bir alana yayılmasını sağlamak için, Türk Tarih Kurumu bir avan-proje hazırlamıştır. Bu avan-proje, bir bakıma 1930'da hazırlanan ve 100 adet basılan Türk Tarihinin anahatları'nın bir açıklaması ve yönlendirilmesi mahiyetinde idi. Atatürk'ün tarih görüşünün nasıl gerçekleşebileceği hususuna açıklık getiren ve onun düzeltme ve ikazlarını da ihtiva eden bu avan-proje tasarısını, metin halinde buraya

229) Semavi Eyice, a.g.m., s. 517-519.

230) Semavi Eyice, a.g.m., s. 519-520.

231) Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Buyruğu ile Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı, Belleten (Ankara 1963), XXVII/108, 641-642.

aynen alıyoruz. Metinde tasarının imlâsı, yazılı olduğu gibi, hiç değiştirilmeden verilmiştir.

Türk Tarihi Araştırma Kurumu Programının Avanprojesi.

1) Türk Milletinin Büyük Müverrihi Kemal Atatürk'ün Türk tarih yazma sanatında cihanşümül bir inkılâp yapan ve milliğ kültür tarihimizin seyrinde bütün istikballere şamil bir dönüm noktası yaratan ilmiğ dehasının açtığı ulusal-insaniğ tarih ideali yolunda imam ve şuurla yürüyen, ve büyük yaratıcıdan aldığı ilhamla istikbâlin Türk tarihine ait olduğuna inanan Türk Tarihi Araştırma Kurumu, hazırlamakta olduğu "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini, modern ilimlerin ve modern ilim metodlarının bütün icap ve taleplerini tatmin edecek surette vücuda getirmek, ve bu yüksek maksada, şimdiye kadar topladığı ilmiğ tecrübelerden ve müspet semerelerden de istifade ederek, en kestirme ve emin yollardan biran evvel varabilmek için, Büyük Üstadı Atatürk'ten yeni işaretler ve direktifler almıştır.

2) Bu işaret ve direktifler Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ilmiğ faaliyetini daha ziyade derinleştirip genişletmesini emretmekte, ve Kurum'a bu ilmiğ hız ve hamleyi kazandırmak için, rasyonel bir iş ve ihtisas bölümü içinde vahdetli ve ahenkli bir çalışmayı temin eden geniş bir teşkilât plâni vermektedir.

3) Bu plâna göre, bütün devlet ve millet müesseseleri, Fakülteler, Akademiler, Yüksek Mektepler, Müzeler, Lise Tarih Öğretmenleri, bütün mutahassis ve münevver unsurlar, hattâ geniş halk tabakaları, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na fiiliğ, müspet yardım ve hizmette bulunacaklar, bunu vataniğ, milliğ vazife bilecekler, ve bununla mükellef tutulacaklar.

4) Böylece memlekette umumiğ ve canlı bir tarih seferberliği ve büyük ölçüde bir tarih faaliyeti açılacak ve Türk Tarihi Araştırma Kurumu, bir taraftan, Türk milletinin Büyük Müverrihinden ışık alarak, ve bütün ilim unsurlarından yardım görerek, "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini, Türk jenesinin ve milliğ kültür iradesinin müşterek mahsulü olmak üzere vücuda getirirken, diğer taraftan da, bununla müvazi olarak, vatan topraklarındaki milliğ tarih mallarının muhafazasına, tarihiğ vesikaların toplanmasına, milliğ tarihe tealluk eden bütün işlerin ve teşebbüslerin

yapılmasına, ve memlekette şuurlu, canlı ve sürekli bir tarih inşa devrinin açılmasına çalışacaktır.

5) Büyük Şef'in gösterdiği harb kahramanlığı yolunda temiz kanını akıtarak siyasi istiklâlini ebedileştiren Türk milleti, kültür kahramanlığı alanında da, kendi asıl zekâsını, Büyük üstadı Kemal Atatürk'ün güneş dehasında büeyerek ve onun bütün kapalı imkân kapılarını açan çelik azminden ve iradesinden kuvvet ve hız olarak, kendi kültür ve tarih binasını kendi kuracaktır.

6) Bu ulusal ilmiğ tarih faaliyeti iki esas hedef üzerinde tekâsüf edecektir:

A- Her türlü tarih vesika, malzeme ve âbidelerini bulmak, toplamak, muhaaza ve restore etmek;

B- Bunların tenkidig ve tahlilig metodlarla mütalea ve mukayesesinden ve izahından çıkan ilmiğ esaslara dayanarak "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserini terkip ve inşa etmek.

7) A kısmında başlıca şu işler başarılacaktır.

I- Milliğ tarih tezimizin ilmiğ zaferini temine yarayacak tarihiğ delilleri ihtiva eden, şurada, burada ve "Hazinei Evrak" denilen emniyetsiz, tehlikeli ve rutubetli yerlerde dağınık ve yığın halinde duran bütün vesikaları ve bütün el yazmalarını, kitabeleri, vakfiyeleri, mahkeme sicillerini, devlet merkezinde vücuda getirilecek modern, geniş bir binada toplamak ve en yeni teknik metotlarla tasnif ve tanzim ederek, tarih yazarların bu vesikalardan daima ve kolayca istifade edebilmelerini ve ilmiğ tetkiklerini bilhassa bu milliğ vesikalara istinat ettirmelerini temin etmek, (bu mühim iş As Başkan Halil Edhem'in riyaset ve nezaretinde takip olunacak ve bu maksatla Bakanlıklar murahhaslarından mürekkep olarak Ankara'da teşekkül etmiş olan komisyonun teşebbüslerinin biran evvel filig netice almasına çalışılacaktır).

II- Böylece tanzim ve tasnif olunacak vesikalar, mutahassıslar tarafından tetkik olunduktan sonra, tarihiğ kıymet ve ehemmiyetlerine göre, külliyyat halinde ve Türk tarihi malzemeleri serisi şeklinde sıra ile neşredilmek; (bu neşriyatı idare edecek ilmiğ heyetler zamanı gelince teşkil olunacak ve faaliyete geçeceklerdir).

III- Memleket içinde ve dağınık bir halde açıkta duran tarihi eserleri, tarhip olunmak, çalınmak, satılmak, ziyaa uğramak ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmak için, hükümetçe bütün tedbirler alınmak; (müzeler Umum Müdürü Hâmit Zübeyr'in riyasetinde teşekkül edecek bir komisyon bu hususta icap eden projeyi hazırlayacak, bunun icra ve takibini takip edecektir).

IV- Hükümet otoritelerinin ve Belediyelerin yakın alâka, takip ve mesuliyetleri altında, Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevlerine ve Parti Organlarına açtıracağı sürekli ve usanmaz bir propaganda faaliyetile ve Matbuat Umum Müdürlüğünün nezaret ve takibi altında günlük gazete ve mecmualarda yaptırılacak sürekli, tesirli popüler neşriyatla, bu milli tarih mallarını asıl sahibi olan Türk Halkına muhafaza ettirmek; (bu işler Türk Tarihi Araştırma Kurumu üyelerinden Profesör Şemsettin Günaltay tarafından takip edilecektir).

V- Kudatkubilik, Babürname vesaire gibi, Türk tarihine kaynak olacak eski eserleri ve nadir metinleri (bilhassa Arapça ve Farsça olanları) tercüme ve neşretmek; (bunların isimlerini, tercüme ve neşir sırasını gösteren bir liste Profesör Şemsettin, Köprülü, Mükrimin Halil tarafından tertip edilecek, tercüme ve neşir işi hakkında da bir proje hazırlanacaktır).

VI- Gerek içerde ve gerek dışardaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyelerinden kolleksiyonlar vücuda getirmek; (Halil Edhem, İhsan, Reşit Saffet, Hâmit Zübeyr).

VII- Milli ruh en iyi ifade eden Türk mimarisini yeniden canlandırmak ve Türk nesillerinin, mekteplerde ve mektepler dışında estetik terbiyesinde bu milli sanat ve kültür mallarımızı faydalı kılmak için, Türk mimariği âbidelerinin sanatkâr fotografi ile kopyalarını ucuz fiatla çıkartmak ve geniş halk tabakalarına yaymak; (Kültür Bakanlığı).

VIII- Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne'de muayyen devirlere ve kültürlere ait eserleri tophyarak, bu şehirleri büyük üslûpta birer "eski eserler ve âbideler merkezi" haline koymak; (bunlara ait projeler, Türk Tarihi Araştırma Kurumu as Başkanları Bayan Afet'le Bay Halil Eldem'in riyaset ve nezaretleri altında mutahassis heyetler tarafından hazırlanacaktır).

IX- Ecnebi tarih ekspedisyon'larının büyük sermayelerle başardıkları hafirleri, ilerde malî kudretimizin vüsatlı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak; Müzeler Umum Müdürlüğünün Reisliğinde bir mütehassıs komisyon buna ait teklif projesini hazırlıyacaktır. (Profesör Şevket Aziz dahil).

X- Memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşif yerlerine seyahatler tartip ederek, bulunan tarihi eserler ve âbideler üzerinde ilmiğ tetkikler yapmak; (As Başkan Bayan Afet bu husustaki programı hazırlıyacaktır).

8) Türk Tarihi Araştırma Kurumu IV üncü maddede zikredilen vazifelerden hükümete teallük eden ve hükümet vasıtası ile başarılması mümkün olan teşebbüsleri neticelendirmek için alâkadar Bakanlıklar ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğile doğrudan temasa girecek ve kendi mutahassıs koları tarafından hazırlanacak işleri yine o kollar vasıtasile takip ve intaç edecektir.

9) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun doğrudan doğruya tarih yazma işine teallük eden ve 6 ıncı maddenin B işaretli fıkrasında zikredilen esas vazifesi şu suretle tanzim edilecektir:

Şimdiye kadar takip edilen çalışma programı ve iş bölümü bundan böyle de muhafaza edilecek, fakat mutahassıslardan mürekkep yeni kolların ve teşekküllerin ayrıca tanzim ve tesbit edilecek programlar dahilindeki çalışma ve yardımları ile ikmal safhasına girecektir.

10) Bu yeni yardımcı kolların başında ilmiğ selâhiyet ve otoritesile Türk Dili Araştırma Kurumu gelir.

Lengüistik ve filoloji ilimleri modern tarih yazma sanatının asliğ unsurlarından biridir. Bu yardımcı ilimler sahasında yapılacak araştırmalardan, tahlillerden, mukayeselerden çıkan neticeleri Arkeoloji, Antropoloji ve Etnoloji gibi tarihin diğer yardımcı ilimlerinin vereceği neticelerle mukayese etmek ve birbirini nefy ve ispat eden delillerden bir sentez yapmak suretiledir ki prehistorik tarihiğ binasını sıhhatle kurmak ve tamamlamak mümkün olur.

Bu sebeple Türk Dili Araştırma Kurumu kendi sinesinde vücuda getireceği bu teşekküle tarih noktai nazarından dil tetkikleri yaptırarak ve Türk Tarihi Ana Hatları eserinin dil kısmını bir sentez halinde yazdıracaktır.

Garp âlim ve müverrihleri tarihiğ âlemin mütaleasında ve izahında umumiyetle Endo-Öropeen dil bakımını hâkim kıldıkları için, ya yanlış hükümlere varmakta veyahut çıkmaza saplanmaktadırlar. İnşa ettiklerini zannettikleri bina da tarihin hakikiğ ve sadık binası değildir.

Türk diliyle Endo-Öropeen diller arasında akrabalık bulunduğunu garp lengüistleri kabul ediyorsa da, şimdilik bunun daha ötesine geçemiyorlar. Buna mukabil Atatürk'ün derin ilmiğ tetkikleri arasındaki münasebetin yalnız bir akrabalıktan ibaret kalmadığını, o bilâkis Türk dilinin Endo-Öropeen dillere ve bütün dünya dillerine ana ve kaynak olduğunu ispat etmektedir. Büyük Türk âlimi tarihin mütaleasında Endo-Öropeen dil prensiplerinin değil, bilâkis Türk dilinin hâkim kılınması zaruri olduğunu ve ancak bu ilmiğ yoldan gidilmek şartile tarihe sadık bir bina kurulabileceğini göstermiştir. Garp âlimlerinin şimdiye kadar tatbik etmedikleri ve Türk dilini bilmedikleri için tatbik dahi edemeyecekleri bu yeni metodun Türk âlimler ve araştırmacıları tarafından selâhiyetle kullanılması ilmiğ taharriyi bugüne kadar hiç gidilmedik yeni bir istikamete sokacak bir tarih ilminin zaferini en emin bir yoldan hazırlıyacaktır.

Atatürk'ün açtığı bu yeni taharri yolunda yürüyen Türk Tarihi Araştırma Kurum'nun dil kolu "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin dil kısmını yazarken, bu esas prensibi gözönünde tutacak, ve başlıca şu tarihiğ hakikatleri müdellel olarak ve bir sentez halinde yazacaktır.

A- Eskilliliğile, asaletile, veludiyetile ve sonsuz yaratma kabiliyetile, Türk dilinin, bütün dünya dilleri arasında işgal ettiği mümtaz mevki;

B- Bu dilin başka kavimlere nasıl milliğ dil olduğunu, yahut başka milletlerin dillerine kendi kelime haznesinden ve nahvinden, kök, kelime ve uzviyet vererek, hepsine umumiğ bir ana kaynak hizmetini gördüğünü;

C- Türk dilinin bütün dünya dillerinin inkişaf ve tekâmülünde en müessir bir âmil olduğunu;

D- Türk Dilinin, Sümerlerin, Etilerin ve diğer eski Anadolu kavimlerinin, Mısırlıların, Yunan medeniyetini doğuran Giritlilerin ve Egelilerin ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ispat ederek, bugünkü modern garp medeniyetine ana kaynak olan bu en eski yüksek medeniyetlerin, Türk kavimlerinin ırkî dehasının mahsulü olduğunu göstermek.

11) "Türk Tarihinin Ana Hatları" eserinin ikinci medeniyet kısmındaki "Türklerin harb sanatına hizmetleri" faslının ilmiğ bir heyete yazdırılması, bu bahiste en ilmiğ selâhiyeti ve otoriteyi yüksek elinde tutan Büyük Erkânı Harbiyemizden rica edilecektir. Türk Tarihi Araştırma Kurumu ile Büyük Erkânı Harbiyemizden rica edilecektir. Türk Tarihi Araştırma Kurumu ile Büyük Erkânı Harbiye arasındaki münasebetin muhafaza ve idamesine Büyük Erkânı Harbiye Reisi Mareşal tarafından bir irtibat Erkânı Harp Zabitanın memur buyrulması rica edilecektir.

12) Yine medeniyet kısmından Türklerin siyasete, ziraate, ticarete, iktisada, maliyeye, beden terbiyesine, musikiye, mimariye, halıcılığa, boyacılığa ve ilh... hizmetleri fasılları muhtelif Bakanlıklara mensup olup ta bu bahislerde ihtisasları bulunan unsurlara yazdırılacak ve Bakanlıklardan kendilerine emir verilecektir.

13) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun diğer yeni faaliyetleri şunlar olacaktır:

A- Bir mecmua veya Buleten çıkarmak; (bunun projesi Köprülü Fuad'ın riyasetinde, Reşit Saffet ve Mükrimin Halil'den mükerrep bir komite tarafından hazırlanacaktır).

B- Türk mimarisini ve bunu yaratan milliğ jeniği yeniden uyandırmak, Türk milletinin estetik terbiyesinde bu milliğ kültür mallarımızı faydalı ve müessir kılmak için şehirlerde kasabalarda, yollarda ve bütün memleketteki muhtelif tarihiğ devirlere ait Türk mimari, eserlerinin (binalar, çeşmeler, köprüler ilh...) sanatkâr fotografi ile koleksiyonlarını yapmak ve ucuz fiatla halka dağıtmak; (Reşit Saffet, Celâl Esat bunun projelerini yapacaklardır).

14) Ecnebi müesseseler ve otoritelerle ve bilhassa milliğ tezimize yaklaşan ecnebi âlimlerle münasebet tesisini bir usule bağlamak; (Köprülü Fuat, Muzaffer Göker).

15) Memleket liseleri tarih muallimleri ve ecnebi memleketler üniversitelerinde tarih tahsil eden talebeler ardasından muhabir aza seçmek; (İhsan Sungu tarafından).

16) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ve Türk Tarihinin istikbali, yarın için mütehasşis genç unsurlar yetiştirilmesindedir. Bu maksatla Kültür Bakanlığında tarih tahsili için Avrupa'ya ve Amerika'ya gönderilmekte olan talebeden her sene üç talebenin seçilmesi hak ve selâhiyetinin doğrudan doğruya Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na verilmesi Kültür Bakanlığında rica edilecektir. (Seçim hakkındaki projeyi Bay Hâmit Ongunsu hazırlayacaktır).

17) Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun bütün bu faaliyetleri Kültür Bakanlığının yüksek himayesi ve yardımı ile müsmir netice verebilir. Bunu düşünen Hami Reisimiz Atatürk, Kültür Bakanlığında, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nda dahi üye olan bir tarih mütehasşisinin idaresi altında ilmiğ bir şube açılmasını ve bu şubenin Türk Tarihi Araştırma Kurumu ile elele faaliyete geçerek, bütün tarih maksat ve gayelerimizin tahakkukuna yarayan tedbirleri almasını irade buyurmuşlardır.

18) Bütçe. Bu programın ihtiva ettiği işlerden doğrudan doğruya Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun selâhiyetine teallük edenler iki safhaya ayrılacaktır:

I- 1935 senesinde ve bu yılın bütçesile icra edilebilecek olanlar;

II- Gelecek yıllarda icra edilecekler; (önümüzdeki yıllarda bu ihtiyaçlara göre tahsisat talep olunacaktır).

19) Programın muhtelif maddelerinde izah ve tesbit olunan işler hakkındaki projeler vazifedar heyetler tarafından ikmal edildikten sonra, masarifin senelere taksimi meselesi Divanca kararlaştırılacaktır.

MÜNASİP YERE İLAVE EDİLECEK MADDELER

Türk Tarihi Ana Hatları eserinin yazılmasında başlıca milliğ vesikalar ve âbideler esas kaynak olarak alınmakla beraber, garp âlimlerinin ilmiğ neşriyatı da tenkididğ bir gözle tetkik olunmak icap eder. Bunun için Türk

Tarihi Araştırma Kurumu bir tercüme faaliyeti açarak ecnebi dillerde münteşir ve intişar edecek mühim ilmiğ eserleri Türkçeye çevirtecek ve bu maksatla bir tercüme kolu vücuda getirecektir (Başlıca Almanca, İngilizce, Rusca, İtalyanca eserler tercüme ettirilecektir. Bu işler Divanca tanzim edilecektir).

Ecnebi dillerdeki eserlerin ve mecmuaların ve umumiyele kütüphanemizi zenginleştirecek mühim eserlerin tedariki evvelden tesbit edilecek bir bibliografya'ya göre yapılacaktır. (Bu bibliografya mürekkep bir heyet tarafından tesbit edilecektir) (232).

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın çizilen çerçevede bir çok eksik ve hatalı taraflarının bulunduğu yukarıda ifade edilmişti. 1935'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar geçen zaman içinde Türk Tarihi hakkında son derecede titiz ve ayrıntılı çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Özellikle bu konuda batılı tarihçilerin ortaya koydukları değerli eserlerin yanısıra, Çin yıllıklarının kaynak olarak kullanılması, Çince en eski metinlerin bile Türk Tarihçi ve dilcilerin incelenmesi son derecede yeterli yeni bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. Bu arada Türk Tarih Kurumu ile Üniversitelerin yaptıkları arkeolojik kazı sonuçları, uygarlık kurmuş, antik devletlerin kimliklerinin teşhisinde de, olumlu sonuçlar ortaya çıkardı. İşte bu bilimsel neticeler dolayısıyla, Atatürk tarafından Türk olduğu ileri sürülen ve bir tez olarak ispatlanmaya çalışılan bazı uygarlıkların Türk olduğu fikrinden vazgeçildi. Keza, Ana Hatlar kitabında, Türk olarak kabul edilen Moğollar ile onların kurduğu devletlerin Türk Devleti olmadıkları ispatlandı (233).

Antik çağ uygarlıklarından Hititler, Sümerler ve benzerleri daha sonra, Türk uygarlıkları listesinden çıkarıldığı gibi, Moğolların yanı sıra, diğer bazı tarihi devletlerin de Türk olmadıkları kabul edildi. Mesela Ana Hatlar Kitabında, Türk Devleti olarak incelenmesi istenilen Sâmânîoğulları, Kara-Hitaylar vb. Türk olarak kabul edilmemektedirler. Ayrıca, İran, Hind ve bazı coğrafi alanlarda, hangi devletin Türk, hangisinin başka ırktan

232) Uluğ İğdemir, *a.g.m.*, s. 642-649.

233) Bu konuda en detaylı bilgiyi İbrahim Kafesoğlu'nun *Tarih Dergisi*'nin V/8. cildinde yayınlanan "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi" adlı makalesinde (s. 105-136) bulmak mümkündür.

olduğu ayrımı yapılmamıştır. Oysa, bu alanlarda, Türk olmayan bazı tarihi devletlerin yanısıra, doğrudan Türk ırkından olan pek çok Türk Devleti, siyasi hakimiyet sahibi olmuştur. Ana hatlar kitabında bu devletlerin adına rastlamak mümkün değildir (234).

Yakın zamanlarda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsuunda yer alan 16 İmparatorluğun da durumunun tartışmalara konu olması, tarihte kurulmuş bulunan Türk Devlet ve İmparatorluklarının sayısını ve bazı devletlerin Türk olup olmadıklarının sorununu gündeme getirmiş bulunmaktadır. Gerçekten de, Türklerin uzun tarihleri boyunca kurdukları imparatorluk, devlet ve beyliklerin sayısı bugün bile kesin bir şekilde tesbit edilmiş değildir. Bir dersinde hocamız Prof.Dr.Muammer Özerin; "anayasal statüye tabi olmayan küçük beylikleri de listeye katarsak, bu sayının 163'e ulaşabileceğini" söylemişti. Son yayınlanan bir listede ise, 11 imparatorluk, 38 devlet, 34 beylik, 4 atabeylik, 17 hanlık ve 4 cumhuriyet olmak üzere, 104 devletin adı yer almaktadır (235).

Ana hatlar kitabında, bugün bilinen 180'den fazla Türk Devletinden ancak 20 kadarının adı yer almaktadır. Bu arada İran ve Hindistan'da kurulmuş olan Türk devletleri, Hind ve İran tarihi içinde, bir ayırım yapılmadan mütalâa edilmiş olmalıdır. Atatürk, bu çok geniş tuttuğu Türk Tarihinin Ana Hatları, muhtemelen çok aceleye getirilmiş ve çevresinde bulunan bir kısım tarihçinin yetersiz çalışması ve biraz da tarihçi geçinen bazı kişilerin fantazileri ile teşekkül etmiş, aynı zamanda politik amaçları da bulunan bir liste durumunda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen, Atatürk'ün Ana Hatlar Kitabında ortaya konulan programı, elinden geldiğince gerçekleştirmeye ve yeni plânlamalar yaparak, programa bir çeki düzen vermeye çalıştığı görülmektedir.

Atatürk'ün tarih tezine dayanak teşkil eden ana hatlar çalışmaları aralıksız sürdü. 1936 yılında, ana hatların III. serisine ait eserlerin basılmasına devam edildi. 1937'de ise VIII. serinin bir cildi olarak, Prof.Dr.İsmail H. Uzunçarşılı'nın Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-

234) Semavi Eyice, a.g.m., s. 512-513.

235) Abdülkadir Donuk, Tarihte Kurulan Türk Devletleri, Türk Kültürü (Ankara Ocak 1984), XXII/249, s.19-25.

Karakoyunlu devletleri adlı eseri basıldı. Bundan sonra, ana hatlar programı doğrultusunda, bol referanslı hazırlanan pek çok eser kurum tarafından yayımlanmaya başlandı. Bu dönemde Yusuf Ziya Özer'in Mısır Tarihi, H. Bıyıktay'ın Timurlular Devrinde Hindistan, A. İnan'ın Aperçu general sur l'histoire economique de l'empire Ottoman, Süheyl Ünver'in Selçuk Tababeti, Fuat Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ziya Karamürsel Osmanlı Devleti Teskilatı (altı cild) ve Yusuf Hikmet Bayur'un Türk İnkılâbı Tarihi (onbir cild) adlı eserler yayınlandı. Bu arada Şemseddin Günaltay'ın 5 ciltlik Eski Yakın Şark Tarihi bu plân doğrultusunda yayınlanan bir eser olmuştur. Bu çalışmalar, Türk Tarihinin Ana Hatları'nın olumlu neticeleri olmuş ve 1937'de ilk sayısı neşredilen Belleten'de bu konuda daha ümit verici makaleler neşrolunmuştur. Nitekim adını Atatürk'ün koyduğu bu derginin önsözünde; "Türk Tarih tezinin istinat eylediği ilmi belgeleri, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı bir eserde toplayıp neşretmeyi faydalı bulunduğu" ifade edilmiştir. Atatürk'ün son günlerinde bu şekilde hazırlanan ve makale veya kitap halinde yayınlanan çalışmaların, ileride hazırlanacak Türk Tarihinin Ana Hatları'na temel olması temenni edilmişti. Nitekim yayımlanan bu çalışmalarla, Ana Hatları eseri, olumlu ve bilimsel bir yola girmiştir (236).

II- Atatürk'ün Tarih Tezi

Bir tez ortaya atmak, onu ispat etmek, bir bilimsel kurama yaklaşmak ve onu savunabilmek, fevkalâde geniş bilgi, kültür, dirayet ve zekâ isteyen iştir. Öyleki, o tez veya doktrinin evveliyatının çok iyi bilinmesi, tarihi sürecinin tesbit edilmesi ve elde edilen neticenin de, mantıklı bir yorumun yapılması gerekir. Bunun için çoğu kez, bir ömür bile kâfi gelmeyebilir.

236) Semavi Eyice, a.g.m., s. 517-521.

Atatürk, bir savaş dehası olarak, harp alanının bütününü görme, onu kontrol etme ve mevcut olanakları, bu bütünlüğün detaylarını kaçırmadan kullanma hususunda, dehasını ispat etmiş bir kumandan idi. Onun bütününü görebilme kabiliyeti, mensubu olduğu Türk milletinin millî tarihini de aynı biçimde ele alma ve dünyada hakim kılma arayışına yöneltmiştir. Atatürk'ün bu olgunluğa ve bilgi birikimine ulaşmasında, onun İttihat ve Terakki'nin fikri atmosferi ile tesirinde kaldığı milliyetçi yazar ve düşünürlerimizin büyük rolü olmuştur. Bunlar arasında Namık Kemal ile Ziya Gökalp başta gelen isimlerdir.

Okul yıllarında daha çok Namık Kemal'i okuyan Atatürk, ileri dönemlerde Ziya Gökalp'in fikirlerini benimsemeye başladı. Ziya Gökalp, artık geçerliliğini iyice yitirmiş olan Osmanlıcılığın yerine Türkçülüğün ikame edilmesini istiyor ve bunun bir zorunluluk olduğunu ileri sürüyordu. Çünkü, değişik millet ve kültürlerden teşekkül eden Osmanlı İmparatorluğunu, çağdaş bir cumhuriyete dönüştürme süreci, yeni bir kimlik arayışı ve millî bir kültür sorununu ortaya çıkarmakta idi. Osmanlı Devleti'nin bu son akımı ise Türkçülük olarak kendini gösterdi (237).

Cumhuriyet yönetimi kurulduktan sonra, başlayan kültürel hamlelerde Türk millî tarih ve kültürünün itici gücüne ihtiyaç duyuldu. Ülkenin topyekün kalkınması için, ekonomik hamlelerin yanısıra, çağdaşlaşma ve batılılaşma doğrultusunda hızlı bir gelişme ortamı zorunlu görüldü. İmparatorluktan cumhuriyete geçiş, millî mücadelenin dışında, pek çok sosyal kargaşayı da beraberinde getirmişti. Bu kargaşa ortamında Ziya Gökalp'in kavramlara getirdiği açıklık çok işe yaradı. Çünkü Ziya Gökalp medeniyet ile millî kültürü, birisi çok daha genel, öteki ise çok daha özel ve dar kapsamlı iki ayrı olgu olarak ele alıyor, medeniyet ile millî kültür arasındaki nitelik ve öz farkını vurguluyordu. Ona göre millî kültür (Hars) ile medeniyet arasında şu bariz farklar bulunmakta idi.

1- Medeniyet beynelmilel olduğu halde, hars millîdir.

237) Bernard Lewis, *Emergence of Modern Turkey* (London 1968), s. 344-345; Atatürk ile Ziya Gökalp arasında düşünce benzerlikleri ve ayrılıkları konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Erol Cihan, *Atatürk İnkılâbı ile Ziya Gökalp arasında ortak olan, ortak olmayan noktalar*. 60. ölüm yıldönümünde Ziya Gökalp (İstanbul 1986), s. 32-36.

2- Medeniyet bir millettten başka bir millete geçebilir, fakat hars geçemez.

3- Bir millet, medeniyetini değiştirebilir, fakat harsını değiştiremez.

4- Medeniyet, usûl ve akıl vasıtalarıyla yapılır. Hars, ilham ve hars vasıtalarıyla yapılır.

5- Medeniyet, iksitadî, dinî, hukukî, ahlâkî, ilh... fikirlerin mecmûdur.

6- Hars dinî, ahlâkî, bediî duyguların mecmûdur.

7- Türklerde, bir cemiyetin içtimai bünyesi birdenbire yükselebilir.

Bir kavmin içtimâî bünyesi, az zamanda, aşîret bünyesinden il bünyesine, küçük il'den orta il'e, orta il'den büyük il'e, büyük il'dende en büyük il'e kadar çıkabilir.

8- Bir kavmin siyasi bünyesi de, Tudunluktan Yabguluk'a, Yabguluktan Hakanlık'a, Hakanlık'tan İlhanlık'a yükselebilir.

9- Medeniyetini değiştiren bir millette, hars da değişirdi. Fakat bu değişme yapay bir surette olamazdı. Tabii bir tekâmülle kendi kendini bir anda en yukarıya kadar aşarak çıkardı. Kendi kendine husûle gelirdi.

10- İktisadî silsile-i merâtibi de birer birer geçirdi (238).

Ziya Gökalp, kültürle medeniyetin izlenmeleri ve gözlenmeleri açısından ortaya çıkan farklılıkların önemini belirtmektedir. Ona göre, kültürü teşkil eden duygular, derûnî ve samimî oldukları için görülmeleri ve tetkik edilmeleri pek güçtür. Medeniyet ise, hariçte, tebellür etmiş kavramlardan, kurallardan, hülasa, bir sürü müesseselerden mürekkep olduğu ve müesseseler harici bir gözle objektif bir suretle tedkik olunabildikleri için, kültür (Hars)'e nisbetle daha kolay tetkik olunabilirler (239).

1930 yılında yayınlanan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında uygarlık tarihine ve uygarlık araştırmalarına gereken önemin verilmediğini gören Atatürk, ikinci defa hazırlanan Ana Hatlar projesinde, uygarlık sorununu daha geniş olarak ele alır. Ziya Gökalp'in tesirinde kalmış

238) Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi (Ankara 1976), s. 19-20; basıdan naklen Emre Konger, Atatürk Üzerine (İstanbul 1983), s. 69-70.

239) Ziya Gökalp, a.g.e., s. 20.

olmasına rağmen, onun kültür ve uygarlık kavramlarına dair yazdıklarına yeni bir yorum getirir ki, bu Türkiye Cumhuriyeti'nin medenî yapısını da tanımlamaktadır. Atatürk'ün yorumu şöyledir:

"Hars mefhumunda, milletlerin güç ve geç değişen bazı ırkî, fıtrî hasletlerine, karakterlerine hasrederler ve buna çok kıymet ve ehemmiyet verirler. Meselâ İstanbul'un zaptı hâdiselerini mütalâa ederken diyenler vardır ki: Bizanslılar Türklerden daha medenî idiler, fakat Türklerin harsı kuvvetli olduğu için galip ve muvaffak oldular. Bu telâkki ve izah doğru değildir. Hakikatte Türkler Bizanslılardan hem daha medenî idiler, hem de ırkî karakterleri onlardan yüksekti. Medeniyet dediğimiz harsın, üç mühim unsurunu gözönünde tutarak hadiseyi mütalâa edersek fikrimiz, kolaylıkla izah edilmiş olur.

İstanbul'u zapt eden Türkler, devlet hayatında elbette Bizans İmparatorluğundan çok yüksekti. Türklerin İstanbul fethinde inşa ve icat ettikleri gemiler, toplar ve her nevi vasıtalar, gösterdikleri yüksek fen iktidarı, bilhassa koca bir donanmayı Dolmabahçe'den Haliç'e kadar karadan nakletmek dehası, daha evvel Boğaziçi'nde inşa ettikleri kaleler, aldıkları tedbirler, Bizans'ı zapt eden Türklerin fikri ve fen âleminde ne kadar ileri oldukları yüksek şahidleridir. Bizans prenslerinin Türk ordugâhlarında staj yaptıklarını, her hususta ders aldıklarını da hatırlatmak isterim. Daha Atillâ zamanında Şarkî Roma İmparatorluğunun Türklerin haraçgüzarı olacak kadar siyasette ve askerlikde dün mertebede bulunduğu malûmdur. Bizans'ı zapteden Türklerin iktisadî hayatta Bizanslıların çok ilerisinde olduğunu izaha ise hacet görülmez. Hülâsa medeniyet harstan başka bir şey değildir. Hars medlûlünü seciye diyebileceğimiz karakter mefhumuna indirmemelidir. Bu arzettiğim telakki birbirinden ayırt edilmesi güç olan, medeniyet ve harsın tarif, izah ve anlaşılmasından kolaylığı da mucib olur" (240).

Ziya Gökalp'in hars ile medeniyeti ayrı telakki etmesine karşılık, Atatürk, kültür ve medeniyetin aynı şey olduğunu ileri sürmektedir. O, "medeniyeti kültürden ayırmanın güç olduğuna işaret ederek, bir toplumun

240) Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s. 278-279; Emre Kongar a.g.e., s. 72-73.

tarihî hayatında, A) Bir insan cemiyetinin hayatında, B) Fikri hayatında, ilimde, içtimaiyatda ve güzel sanatlarda, C) İktisadi hayatta, yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalâtçılığında yapabildiği şeylerin tamamıdır" demekte idi. Bunu da şu şekilde açıklamaktaydı:

"Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin harsı, yani medeniyet derecesi bir olamaz. Bu farklar devlet, fikir, iktisadî hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalası üzerinde de görülür. Mühim olan, muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtalara şamil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil harsa medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, asrı hazır medeniyeti gibi" (241).

Atatürk ile Ziya Gökalp arasındaki bu görüş farkı, bilimsel amaçlı olmayıp, daha çok siyasete ve uygulamaya dayalı idi. Ziya Gökalp, yıkılan imparatorluğun son günlerinde iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki'nin politikasına destek vermek gayesi gütmektedir. Buna karşılık Atatürk, yeni cumhuriyeti, gerek siyasal rejim ve gerekse kültürel değerler açısından modern bir ülke olarak çağdaşlaştırmayı amaçlıyordu (242).

Ziya Gökalp'in görüşlerini bizzat kendisi de aynı atmosfer içinde yaşadığı için, gerçekçi biçimde yorumlayan Atatürk, tarih içinde doğu ve batı uygarlıklarını da, sorunun bilincine vararak mantıklı bir biçimde çözümlemesini bilmıştır. Nitekim onun hayatı, eserleri ve bunları hazırlayan sebepler araştırıldığı takdirde, onun tarihten daima ilham aldığını ve herhangi bir sorunu ele alırken onu tarihin ışığı altında mütalâa ettiğini her zaman görmek mümkündür. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti için, batı kültürünün benimsenmesi, inkilâpların hazırlanması, vatanın siyasi sınırlarının çizilmesi ve asıl konumuz olan Türk Tarih Tezi'nin ortaya konulması gibi önemli meselelerde, o tarihin iyi ve kötü örneklerinden daima ders aldığı görülmektedir (243).

241) Afetinan, a.g.e., s. 278-279.

242) Emre Konger, Atatürk Üzerine, s. 73-75.

243) Ekrem Akurgal, Tarih İlimi ve Atatürk, Belleten (Ankara 1956), XX/80, 571.

Osmanlıların son dönemi ile Cumhuriyet döneminin en önemli sorunlarından birisinin doğu ve batı uygarlıkları karşısındaki durum ve davranışımız Tanzimat'tan beri sürüp gelmektedir. Bu davranış belirsizliği, kendisinden önceki aydınlarda daha çok görülmekte idi. O inkılâpları meydana getirirken, sağlam bir tarihi dayanak aramıştır. Neticede biri doğu ve batı kültürleri karşısında sarıh ve kesin bulgu ve kanaate sahip olması ve diğeri elde ettiği bu sarsılmaz inancını radikal bir metolla gerçekleştirmesi gibi iki mühim sebebe sınıksız sarılmıştır. Bunlardan birincisi, Atatürk'ün tarih tezinin saptanmasında önemli etki bırakmıştır. Onun uygarlık bilgisi ve doğu uygarlığı ile batı uygarlığı arasındaki ilişkiler hakkındaki mütalâasını açıklık getirmek üzere doğu ve batı uygarlıklarının tarih süreci üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

Doğu ve batı arasındaki bu dünya görüşüne dair mukayeseler, XIX. yüzyılda Avrupa'da çok rağbet görmeye başlamıştır. Nihayet doğulu ve batılı kavramları, bir kısım düşünürlerin düşünce sistemlerinde de yer almış, ortaya konulan müşahade ve araştırmalara göre de yeni şekiller kazanmıştır. Özellikle Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve diğer bazı devletlerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri ve daha uzak doğu ülkeleri temasları sonucu, bu ülkelerde pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserleri yazanların da, hümanist, koyu hıristiyan, emperyalist, sosyalist, ırkçı vesaire olduklarına göre, Şarklı ve Şarklığı tarifleri de farklı olmuştur. Şarkla garp arasında ençok farkı gözeten Yunanlılar olmuştur. Helenler kendilerinin anlamadıkları dilde konuşan milletlere barbar demişlerdi. Ancak bu barbar sözü ile şarklılar, yani Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da yaşayan milletleri kastederlerdi. Fakat Yunan kolonilerinde bu söz olumlu anlamda kullanılmakta idi. Batılıların, bu şekilde ayırtetmesi tek yanlı düşüncedir. Çünkü Şark ile Garb, ayrı iki kültür olarak telakki edilse bile bu iki kültür ve uygarlığın, birbirinden üstün ve tesir edici yanları bulunmaktadır. Objektif bir karşılaştırma için, her iki uygarlığın da kuvvetli olduğu devirler üzerinde durulmalıdır. Doğunun M.Ö. IX., VIII., VII. ve VI. yüzyılları her bakımdan batıdan üstündür. Bu yüzyıllarda Yunanlılar, Mısır, Finike, Asur ve Hititlerden ders almakta, sanat alanında tecrübe sahibi olmak, bilgi ve fikir alanında yetişmek isteyen aydın

Helenler, bu ülkelere seyahata çıkıyorlardı. Böylece, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'daki kültür ve sanat merkezi olan şehirleri gezerek, öğrendiklerini ve gördüklerini Hellas'ın Gymnasionlarında ve Agoralarda genç halk kütlelerine anlatıyorlardı. Böylece şarktan Yunan şehirlerine bilgi ve efsaneler bu yolla taşınmaya başlamıştı. Meselâ Alman Tarihçi Güterbock, Hesiod'un Theoganie'sinin, yani Tanrıların meydana gelişi hakkındaki efsanenin Hititlerden alındığını Kumarbi Efsanesi (Ankara 1945) adlı kitabında ispat etmiştir. Yunan Mitolojisinin büyük bir kısmının Hititlerden naklen alındığının yanısıra, bu yüzyıllarda Helen Sanatı da Hitit sanatının tesiri altında bulunmaktadır. Bunun yanısıra, Helenlerin hesap, hendese ve gözyüzü bilgilerini de Mısır'dan aldıkları ve bu hususta Mezopotamya'dan da yararlandıkları bilinmektedir.

Şark milletleri, Yunan kültürünün ortaya çıkışına kadar 2500 yıllık bir bilgi hazinesi meydana getirmişlerdir. Ancak bütün bu zengin bilgi hazinesine rağmen, bilimsel düşünceye ve bilimsel çalışma metoduna bir türlü ulaşamadılar. Oysa, Helenler Mısır ve Mezopotamya'da öğrendiklerini, iki yüzyıl içinde işleyerek bugünkü uygarlık biliminin temellerini ve kurallarını kurmayı başardılar. İki boyutlu şark kültürünü üç boyutlu hale getirdiler. Sözelimi hendese ve hesap bilgisine pratik yoldan sahip olan Mısırlı'lar, toplama ve çıkarmayı da öğrenmiş olmalarına rağmen çarpmayı bilmemekte idiler. 12 kere 12'yi bulmak için, 12 tane 12'yi alt alta yazıp topluyorlardı. Halbuki Yunanlılar, bu günkü çarpım esaslarını kurmuşlar Euklid hendesesini, okullarında Geometri olarak okutmaktaydılar. Mısır ve Mezopotamya'da empirik yollarla hastalıklar tedavi edilirken, bu hastalıkların sebebi kötü ruhlara bağlanmakta idi. Buna karşılık Hippokrates, hastalığın kökenini, insan vücudundaki hücrelerin bozulmasına bağlamakta idi. Anadolu'daki doğa düşünürleri de, doğa olaylarının gerçek sebeplerini aradılar. Böylece hurafeden ve batıl inançlardan sıyrılmış bir serbest araştırma yolu ile pozitif bilimin temellerini kurdular. Mezopotamya'da ise gökyüzü bilgisi çok ileri idi. Fakat güneş tutulma olayını vukuundan önce ilk hesaplayan Miletli Thales oldu ve 28 Mayıs 585'teki tutulma durumunu çok önceden hesaplamayı başardı. Doğuda monolog halinde olan tiyatro, Yunanlılarda, sahnelenmeye başlandı.

Şarkın hareketsiz heykellerine de, Yunanlılar, doğallık ve canlılık kazandırdılar. Yine Şarkın iki boyutlu olan resim sanatı Helenler tarafından perspektif ile gölge ve ışığın keşfi ile üç boyutlu resim sanatının temellerini dünyaya tanıttılar.

Helenlerin bu gelişme sürecini yakalamaları, demokratik yönetim sistemine bağlanmaktadır. Şark, demokratik yönetim sistemini, bu yüzyıllarda ve daha sonraki zamanlarda tanımazken, Batı Anadolu kıyı şehirlerinde, İyonya'da 8. yüzyıldanberi demokratik yönetim sistemi bilinmekte ve uygulanmakta idi. Demokrasi, özgür düşünceye, hür harekete ve genellikle serbest çalışmaya meydan verdiği için, pozitif bilimler Batı Anadolu'nun hür şehirlerinde doğmuştur. Nitekim doğa düşünürlerinin Hellas'da değil, Batı Anadolu'da, yani demokrasinin daha önce tetkik edilmiş olduğu kesin olan bir bölgede ortaya çıkması bunun en açık açıklamasıdır. Öte yandan diktatörlükle idare edilen ülkelerde hürriyetlerin bulunmayışı, arada serbest düşünceye ve serbest çalışmaya imkân vermez. Bu yönetimlerde halkı istismar eder kiral ve Tiranlar, iktidarını sürekli kılabilmek için, en kötü yolları ve en korkunç usulleri denemekten çekinmez. Hastalıkların, afetlerin ilâhî veya şeytanî sebepten geldiğini inanmaya meyilli olan insan oğlunu, bu korkuları dolayısıyla, bir lokma bir hırka kanaatkârlığına mahkûm ederek onları ezen ve kendi durumunu kuvvetlendiren bu tür idareciler, şarkta bundan dolayı serbest düşüncenin yerleşmesine ve yaşamasına imkân ve fırsat vermemişlerdir.

Şark ile Garp arasındaki bu farklı durum ortaya çıktıktan sonra şark bir daha eski parlak dönemine geri dönemedi. Batıda demokrasi yönetimi uygulanmaya başladıktan sonra Şark, Garbı takip etmek zorunda kaldı. Abbasiler devrinde, Türklerin de hissesi olan bu ilmi hareket neticesinde felsefe ve müsbet ilimler alanında büyük başarılar sağlandı. Cebir ve kimya ilimleri hızla gelişti. Avrupa ilimleri bugün bile o zaman konulan isimler ile adlandırılmaktadırlar. Ancak bu ilmi faaliyet, batıdaki ilmi eserlerin tercümesi sonucu, böyle bir başarıya ulaştı. Abbasiler dönemindeki başarı, şarkın başarısı değil bilâkis batının olgun bir meyvesi kabul edilmektedir. Şarkın ilk Rönesansı kabul edilen bu gelişme, tevekkül havası içinde ve mutlakiyet baskısı altında kısa sürdü. Buna benzer bir kültür ve medeniyet

hareketi de, birbirlerinden çok uzak coğrafyalarda olmak üzere Uygurlarda, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde görülmektedir. Ancak bu hareketler, günümüzde baş döndürücü boyutlara ulaşan batı kültür ve medeniyeti ile boy ölçülecek bir seviyeye ulaşamamıştır. Aslında bu hususta, kültür ve medeniyetler arasında bir kıymet hükmünde bulunmak doğru değildir. Yeni bir kültürün diğer bir kültürden üstün sayılması mümkün olamaz. Çünkü kültürler birbirinin benzeridir (244).

Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşması için, tarihten büyük ilham alan Atatürk, yukarıda yapılan mukayesenin tümüne vâkıf olduğu için, inkılâplarında başarılı olmuştur. Oysa binlerce yıl önce, batı kültürünü şarka taşımaya çalışan Büyük İskender, tecrübesinden olumlu sonuç alamamıştır. Çünkü, İskender'in amacı, Şark ve Garp kültürlerine birleştirerek, büyük ve birleşik, ancak bir yerde helenleştirilmiş bir dünya kurmaktı. Ancak bu iki dünya arasındaki duyuş, görüş ve dünyayı anlayış o kadar farklı idi ki, bunları birleştirmek imkânsızdı. Çünkü İskender'in arkadaşları bile, onun bu gibi çabalarına karşı çıkıyorlardı. M.Ö. IV yüzyılın sonlarından itibaren, M.S. VII. yüzyıla kadar, Anadolu, Suriye, az da İran ve Asya'nın öteki bazı bölgelerinde, Helen kültürünün egemen olduğu görülmektedir. Bu şekilde Şark'ın Helenize edilmesi yanında, Batı'nın da Şarklılaşması yavaş yavaş, sessiz ve gürültüsüz biçimde başlamış bulunuyordu. Başlangıçta Hellaslı idareciler bunun farkına bile varamadılar. Helenizm'in doğuda etkinlik kazanması, halk tarafından fazla benimsenmedi. Özellikle dinsel anlayış bakımından Yunan tanrıları, Şark'ın dini gelenek ve inançlarına uymuyor ve yetersiz kalıyordu. Bunun sonucu olarak, Yunanlılar, doğunun tanrıları ile kendi tanrılarını birleştirmeyi ve bir arada tutmayı denediler. Bu durum, Yunan dininin bozulmasına yol açtığı gibi; Şarkın din bakımından Garba üstünlük sağlamasına da sebep oldu. II. ve III. yüzyıllarda Şarkın Mithra, Jüpiter Dolichenus, Kybele ve İsis gibi tanrıları Garpta hızla yayıldı. Böylece Büyük İskender tarafından girişilmiş olan bu teşebbüs, istenilen bir başarıyı ortaya koyamamıştır. Oysa, tarihi çok iyi bilen, olayların sebep ve sonuçlarını gerçekten çok iyi

244) Ekrem Akurgal, a.g.m., s. 570-575.

değerlendiren Atatürk, batı kültür ve uygarlığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşmasını mümkün kılabilmıştır (245).

Atatürk, daha Birinci Dünya Savaşı sırasında, batının emperyalist tutumu karşısında Türkiye'nin geleceğini sezmiş, batı dünyasının Türkler hakkında beslediği haksız fikirleri çok iyi idrak etmişti. Zengin bir kültüre ve büyük bir uygarlığa sahip olmadıklarını iddia ettikleri Türkler yüzyıllarca Avrupa'nın yarısına egemen olmasını bir türlü hazmedememiş olan hıristiyan Batı dünyasının, Türkleri yalnız Avrupa'dan atmak değil, Anadolu'dan da atmak istediklerine şahid olan Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında verdiği milletçe bir savunma ile onları durdurmuş, hatta onların haksız iddia ve tutumlarına karşı Türk tarihinin büyük bir uygarlık ve zengin bir kültürle bezenmiş olduğunu zamanı gelince ortaya çıkaracaklarını dile getirmiştir (246).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, Türk kültür hayatında tartışma konusu olan iki tür tarih anlayışı bulunmakta idi. Bunlardan birisi "Tarih-i Osmani" nazariyesi idi. Buna göre Türk milleti, Oğuz Kağan neslinden Kayı Han aşireti ile gelişmiş ve Ertuğrul Gazi önderliğinde gelerek Anadolu'ya yerleşmiştir. Kayı Han aşireti reisi olan aynı zamanda Ertuğrul Gazi'nin babası sayılan Süleyman Şah, Fırat nehrinde boğulmuş ve Caber Kalesi önlerinde defnolunmuştur. Orası bir Türk Mezarıdır ve üzerinde Türk Bayrağı dalgalanmaktadır.

Bu kuramı, Atatürk'ün de takdir ettiği ve eserlerini okuyarak tesirinde kaldığı Namık Kemal en ateşli biçimde desteklemiştir.

O, bir şiirinde:

Biz ol âl-i himem erbab-ı cidd ü içtihadız kim

Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-i hamiiyyetten

Biz ol nesl-i kerim-i dûde-i Osmaniyanız kim

Cihângirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten

ifadesi ile bu kuramı formüle etmiştir (247).

245) Ekrem Akurgal, a.g.m., s. 573-577.

246) Mehmet Saray, a.g.m., s. 1.

247) Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları Hatıraları (Ankara 1954), s.55-56.

Gerçekten de, Osmanlı kronikleri ve son dönemde yazılan Umumi Osmanlı tarihleri, Türk tarihini yukarıda kısaca verilen Süleyman Şah ve Ertuğrul Gazi olayı ile başlatmakta, bir çokları, Ertuğrul Gazi'den itibaren Oğuz Kağan'a kadar uzanan bir silsile vermektedirler. Ancak bu silsilede, diğer Türk Devletlerinin adı hiç geçmemekte, çok mühim olaylar bile zikredilmemektedir (248).

Bu durum, Atatürk'ün tarih tezi gündeme gelip tartışılmaya başlandığında, çok eleştirilmiş, büyük devlet ve imparatorluklar kurmuş olan bir milletin, yalnızca Osmanlı tarihi ile sınırlı kalamayacağı, bunun bir evveliyatının bulunması gerektiği ve bu alanda çalışmalar yapılmasının zorunlu olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim bu tartışmalar Atatürk'ün tarih tezi çalışmalarına hız verilmesine yaramıştır.

İkinci tarih kuramının kurucusu Ziya Gökalp'tir. Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Meşrutiyet döneminde, Türk tarihinin kökeninin Orta Asyalara ve M.Ö. devirlere kadar götürüldüğü görülür. En eski Türk efsanelerinin başlangıç devirlerinin esas alındığı bu anlayışa Türkçülük hareketi adı verilmektedir. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı kitabında kuramın esaslarını ve tarihi dayanaklarını geniş biçimde anlatmaktadır. O, Türkçülüğün, Osmanlı ülkesinden önce Avrupa'da Türklüğe dair iki hareket vücuda geldiğini, bunlardan birincisinin Turquerie denilen ve Türk hayranlığı olarak tanımlanan bir hareket olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Türkiye'de yapılan ipekli ve yün dokumalar, halılar, kilimler, çiniler, demirci ve marangoz işleri, çiftçilerin, tezhipçilerin yaptığı tezhipler, mangal, şamdan v.s. gibi Türk sanat eserleri, Avrupalı güzel ve tarihi eser meraklılarının dikkatini çekmişti. Bunlar binlerce lira harcayarak, bu gibi Türklerin eserlerini toplayıp, evlerinde ve saraylarında Türk Odaları dekore ederlerdi. Yine aynı dönemlerde bir kısım Avrupalı ressam, Türk hayatına ait tablolar yapar, şair ve filozoflar da Türk ahlâkını eserlerine konu edinirlerdi. Lamartine, Anguste Comte, Pierre Laffite, Ali Paşa'nın

248) Söz konusu nesep silsilesi için bk. Vahid Çabuk, Solak-zâde Tarihi (Ankara 1989), 1. s.14. benzer durumu Aşıkpaşa-zade Tarihi, Tacüttevarih, Kühül'ahbar, Neşri Tarihi, Netayici'l-Vukust, Devlet-i Osmaniye Tarihi (Kamil Paşa) v.b. eserlerde aynen görmek mümkündür.

hususî katibi Mimar Pierre Loti, C. Farrere gibi yazar ve şairlerin eserlerinde Türk hayranlığını görmek mümkündür. Buna, bazı Avrupa ülkelerindeki doğu bilim uzmanlarının Türkoloji araştırmalarında önemli mesafe alıp, Türkiyat sahasında ciddi eserler neşretmeleri ilâve edilirse, Osmanlı ülkesindeki bilim ve düşünce adamlarının bundan etkilenmemeleri düşünülemezdi. İşte önce Darülfünun'da Türkçülüğün esasları kurulmaya çalışılırken, Şipka kahramanı Müşir Süleyman Paşa, Türkçülüğün askeri okullara da yerleşmesi için mücadele vermekte idi. Bu arada Ahmet Vefik Paşa'nın çalışmaları da Türkçülük hareketine büyük katkıda bulundu. Türk Ocaklarının kurulması ve daha sonra İttihat ve Terakki ile birleşmesi, Türkçülüğün düşünce akımına devlet iktidarından da destek geldi (249).

Türkçülük kuramı, Türk tarihine, Osmanlılardan çok daha eskilere, Orta Asya'ya, eski Hun tarihine kadar götürüyordu. II. Meşrutiyet döneminin nisbeten özgür ortamında Türkçülük ile birlikte başka idealler de fikri sembollerle tartışma ortamına girdi. Pan-Türkizm, Pan-Turanizm ve Pan İslamizm adları altında cereyan eden bu tartışmalarda, Türkçülük hareketi, İstanbul dışında geniş ilgi gördü ve özellikle Çarlık Rusyası'nda Türk düşünür ve yazarlarından büyük destek gördü. Gaspıralı İsmail Türkçülük kuramını "dilde, fikirde ve işte birlik" sözleri ile sloganlaştırdı (250).

Bu arada Türkçülük ile Turancılık'ı ayrı ayrı mütalâa eden Ziya Gökalp, Turancılık'ı Türkçülük hareketinden Oğuz Birliği (veya Türkmen Birliği)'ni kastedmektedir. Ona göre, Oğuz Türk'leri kolayca birleşebilirler. Türkiye Türk'leri Azerbaycan, İran ve Harezmi Türkmenleri, Oğuz Uruguna mensup oldukları için daha kolay bir araya gelebilirler. Çünkü hepsi birbirine yakın akrabadırlar. Oğuz'un Bayat ve Afşar boyları da gerek Türkiye'de, gerek İran ve Azerbaycan ve öteki Türk illerinde mevcuttur. Akkoyunlu ve Karakoyunlularda ve üç ülkede yayılmışlardır. O halde, Harezmi, İran, Azerbaycan ve Türkiye ülkeleri, Türk etnografyası itibarıyla aynı Urugun yurtlarıdır. Bu dört ülkenin bütününe Oğuzistan (Oğuz İli) adı

249) Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (İstanbul 1970), s. 5-9.

250) Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s. 10-15.

verilebilir. Türk'çülüğün yakın hedefi, bu büyük ülkede yalnız bir tek kültürün hakim olmasıdır (251)

Ziya Gökalp, Türk'çülüğün uzak ülküsü olarak tarif ettiği Turancılık için de, Ural-Altay zümre birliğinin anlaşılması gerektiğini, Turan adı altında ancak, Oğuzların, Tatarların, Kırgızların, Özbeklerin ve Yakutların kültür birliğinden söz edilebileceğini ifade eder. Türk'çülerin uzak mefküresi, Turan namı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri ve Yakutları dilde, edebiyatta ve kültürde bir araya getirmektir. Ziya Gökalp, ancak bu birleşmenin pratikte güç olduğunu, böyle uzak bir ülkünün ancak ruhlardaki vecdi sonsuz bir dereceye yükseltmek için ulaşılmak istenilen çok cazibeli bir hayâl olarak nitelemektedir (252).

Öte yandan Turan ülküsü, Türkçülük hareketinin sür'atle yayılmasına etki etmiştir. Çünkü, ülküyü "geleceğin yaratıcısı" olarak tarif eden Ziya Gökalp, kısa süre önce Türkler için hayali bir mefküre olan Millî Devletin, kısa zamanda gerçekleştiğini ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğunu örnek olarak göstermektedir. O, Türkçülük- ülküsünün büyüklüğü noktasından hareketle, bunu a- Türkiyecilik, b- Oğuzculuk (veya Türkmencilik) ve c- Turancılık olmak üzere üç aşamaya ayırmaktadır. Bunların gerçekliği açısından da yalnızca Türkiye'cilik aşamasının geçerli olduğunu kabul eylemektedir. Turan ise Türk'lerin geçmişte ve belkide gelecekte bir gerçek olan büyük vatanıdır. Turanlılar da yalnızca Türkçe konuşan milletlerdir (253).

Türkçülük ve Turancılık ülküsü, İttihat ve Terakki tarafından bir sistem olarak belirlenmiş, Osmanlıcılık akımının geçerliliğini yitirmesinden sonra ise daha kuvvetli biçimde desteklenmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, Turan ülküsünü gerçekleştirmek üzere Asya'ya giden Enver Paşa'nın başarısızlığını, Atatürk, Turan Ülkü'sünün hayaliliğine bağlamaktadır. Kendisinin, Ziya Gökalp tarafından da gerçekliliği ifade edilen Türkiye Cumhuriyeti gibi millî bir devlet

251) Ziya Gökalp, a.g.e., s. 24-26.

252) Nitekim Mustafa Kemal'de bu ülkünün gerçekleşmesinin bir hayal olduğunu kabul ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını daha gerçekçi biçimde çizmiştir.

253) Ziya Gökalp, a.g.e., s. 26-29.

ülküsüne sarılması, Atatürk'ü başarıya ulaştırmış, Turan ülküsünün peşine düşen Enver Paşa'yı ise başarısızlığa sürüklemiştir.

Atatürk bir konuşmasında, Turanizmi ve Enver Paşa'nın durumunu tahlil ederken şunları söylemiştir:

"..... O zaman ortaya atılan ve devrin hükümetince de desteklenen Turanizm akımında politik nedenler de rol oynuyordu. Almanya üzerindeki Rus ordularının baskısını azaltmak için Enver Paşa'yı kışın ortasında doğu seferini yapmaya razı etmiştir.... Belki bu seferin açılması ile Almanya'nın doğu cephesi biraz rahatlardı ama, yüzbine yakın Türk eri, düşmana tek kurşun bile atmadan ve hatta ona en ufak bir zarar vermeden Sarıkanışın Allahüekber dağlarında donarak can vermiştir. Bununla beraber ben Enver Paşa'nın dünya Türklerini birleştirmek idealinde samimi olduğuna inanırım. Bolşevik ihtilâlinde sonra da bu umudu arttı. ve taa oralar kadar giderek bu ideali gerçekleştirmeye çalıştı. Kendi ülkesinden kaçarak başka bir ülkede yaşayan Türklerin bir araya toplamağa çalışmak ne dereceye kadar başarılı olabilirse Enver Paşa da o derece başarılı olmuştur."

Kendisine: "Turanizmi çağdaş gerçekçiliğe uygun bulmuyorsunuz şu halde?" sorusuna karşılık da:

"Evet....! Çünkü ben tam manasıyla gerçekçiyim. Ne kadar parlak ve göz alıcı olsa da bir hayal peşinde koşmaktansa, gerçek ile uğraşmayı tercih ederim. Bu gerçek hiçte parlak görünmese de. En çetin zorluklarla çevrili olsa da.....! Onun içindir ki Türk gençliğine de hayal ile uğraşacak yolu değil, gerçekçi yolu öneririm.... Öyle sanıyorum ki Enver Paşa ile aramızdaki en büyük fark da birimizin gerçekçi, diğerimizin hayalperest oluşudur. Bakın Talat Paşa, onun gibi hayalci değildi. Kendisi ile iyi anlaşıyorduk. Hatta millî mücadeleye atıldıktan sonra, şehid edilmeden önce bana Berlin'den mektuplar göndermiş tutmuş olduğum yolu övmüştür. Politikaya .. karışmamış olmakla beraber İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri ile ilişkilerim, dostluklarım olduğunu söylemiştim. Cihan savaşına girdiğimiz zaman bulunduğumuz topluluğun sonunda bu savaşı kaybetmeye mahkum bulunduğunu bir kişi dışında hep biliyorduk. Bu bir kişi Enver Paşa idi. Sadece o Almanya'nın hem Fransa'yı hem İngiltere'yi, hem de Rusya'yı ve

bu üç devletten yana çıkacak bütün devletlerin yenip dünyaya hakim olabileceğine inanıyordu. Bu durumda Rusya'nın parçalanacağını oralarda yaşamakta olan Türk soyundan toplulukların da Osmanlı İmparatorluğuna katılabileceğini samimi olarak umuyordu. Şimdi bazılarımızın aklından geçen soruyu gözlerinizden okuyorum. Madem ki sonunda Almanya'nın yenileceğini biliyordunuz, savaşa neden girdiniz? diyeceksiniz. Hürriyet ve İtilaf Partisi de İttihatçıları savaşa girdikleri için vatan hainliği ile suçlamadılar mı? Bu şaşkınlık ve onlara inananlar sanıyorlardı ki, biz savaşa girmemiş olsaydık, bu hadiseyi en ufak bir zarara uğramadan atlatabilirdik. Şaşarım onların akl-ı perişanlarına! Avrupalıların "hasta adam" dedikleri Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşı'ndan önce bile Fransa, İngiltere ve Rusya ittifaka hazırlanırken çoktan paylaşılmış bulunuyordu. Cihan Savaşı başlayınca biz bu devletlere başvurarak tarafsız kaldığımız takdirde "tamamiyet-i mülkiyemizin" olduğu gibi kalacağı yolunda kendilerinden teminat istedik. Hiç biri bu teminatı vermeğe yanaşmadığı gibi İngiltere bizim için yaptığı ve parasını aldığı iki savaş gemisini de bize vermeyeceğini bildirerek üzerine oturdu. Dediğim gibi, gizli antlaşmalarla ülkemiz çoktan paylaşılmıştı. İngiltere, dünyada değeri birden bire artmaya başlayan Musul Petrollerini, Fransa Akdeniz'in doğu kısımlarını, Rusya ise başta İstanbul olduğu halde boğazları ve bir kısım doğu illerimizi almayı plânlamıştı. Ancak bu çapula meşru bir şekil vermek için bizim de Almanya'nın yanında savaşa girip yenilmemiz gerekiyordu" (254).

Atatürk, yukarıda izah edildiği şekilde, yakın tarihi çok iyi biliyordu. O son devrin müthiş olayları içinde yaşamış, olayların bizzat şahidi olmuş, o ortamın içinde aktif rol almış, gelişmeleri en gerçekçi biçimde değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken, ileride olabilecekleri da yüksek sezgi kabiliyeti ile önceden görmüş, ölçüyü hiç bir zaman elden kaçırmamış, hayaie kapılmamıştır. Onun ortaya koyduğu tarih tezi, bu gerçekçiliğinin bir sonucudur. Bu gerçekçi tutumunun başlıca dayanak noktaları ise şunlardır.

254) Sabiha Gökçen, *Atatürk'ün İçinde Bir Ömür Böyle Geçti* (Yay. Oktay Verel), İstanbul 1982, s. 156-157.

- a- Türkiye, Avrupalı bir devlettir ve bu kimliğini daima koruyacaktır.
- b- Misak-ı milli sınırları dışında, hiç bir zaman maceralı bir politika izlemeyecektir.
- c- Hıristiyan Avrupa'nın kendisini Asya'ya sürme emeline mani olacak tarihi kimliğini bulacak ve onu dünyaya isbat edecektir.
- d- Çağdaş bir düzene kavuşacak, modern bir toplum haline gelecek, kabuğunu, özünü muhafaza ederek, değiştirecektir.

Atatürk, okuduğu tarihi ve felsefi eserlerle, kalkınmanın en önemli ögesi olan kültür ve uygarlık alanında seri bir çalışma ortamına girdi. Ona göre, Türk milletinin kültür ve uygarlığının ortaya çıkarılması için gerekli araç tarih araştırmaları idi. Bir milletin tarihi, tarihi bakıyelerinin yaşanan toprağa ait bir mülkiyet tapusu olduğunu bilen Atatürk Türk Tarihinin araştırılması için verdiği direktiflerde bu ana gayenin gerçekleşmesini düşünmekte idi (255).

Atatürk, cumhuriyetin ilânından sonra, Türk tarihi ilgili söylediği sözler geniş akisler ve büyük heyecanlar uyandırıyor. Onun özellikle eski müesseseleri ve geçirdikleri gelişmeleri anlatırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine tarihten verdiği örnek olayların sonucunu gösteren mantıki delilleri kendisine duyulan hayranlığı bir kat daha artırıyor. Millî heyecanın ancak millî tarih bilincine ve millî kültür ile kuvvetlenip devam edeceğine inanan Atatürk, millî tarihi yabancıların gözü ile görmeyen, daha doğrusu onların gösterdikleri şekilde anlamamanın bir millet için ne kadar büyük bir gaflet olduğunu, çok iyi bilmekte idi. Türk milletinin kaderinin batı uygarlığının beşiği olan Avrupa ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu da gören Atatürk, Batı uygarlığı dünyasına girmeden evvel, Türk milletinin millî kültürüne mutlaka sahip çıkarak kuvvetlendirilmesi zaruretine inanmakta idi. O, yeni kurulan cumhuriyette, batı kültürünün egemen olması halinde er veya geç siyasi istiklâlinde kaybedileceği bilinci ile, yeni nesillere verilecek terbiyenin şöyle olmasını istemekte idi:

"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedaniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için

255) Mehmet Saray, Atatürk ve Türk Tarihi, s. 1-3.

bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münâsebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamiyle uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı millimizin inkişaf-ı tanımı ancak böyle bir kültürle temin olunabilir. Lâlettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrup neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seviyesidir" (256).

Atatürk, tarih tezi için düşünce birikimi sağlamaya çalıştığı sıralarda, dar bir perspektifle kalmamaya gayret etmiş, millî sınırlar içinde, tarihin en eski derinliklerine kadar uzanmıştır. Çünkü, Türk Tarih Cemiyeti üyelerine karşı yaptığı bir konuşmada:

"Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lazımdır. (Böyle büyük bir imparatorluğu kuran bir milletin muhakkak ki daha önce bir geleneğe ve bu sahada tecrübeye sahip olması icab eder). Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır..... Acaba, Akdeniz'in kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile, Türklerin alâkası nedir? Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiye'de otokton halk ve medeniyeti meydana getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet âleminde rolleri nedir?" diye sormuş ve cemiyet üyesi tarihçilerden, bu soruların cevaplarını istemiştir (257).

1932'de Türk Tarih Kongresi'nde de, "bizim milletimiz derin maziye maliktir. Bu düşünce bizi elbette altı yedi yüzyıllık Osmanlı Türk'lüğünden, Selçuklu Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine müsavi olan Türk devletlerine kavuşturur" demiştir (258).

1932'deki Türk Tarih Kongresi çalışmalarını tamamladığında, Atatürk'ün tarih tezi de belirginleşmişti. Kongre Atatürk'ün açıklanmasını istediği suallerin cevaplarını kendisine takdim etti. Bu cevaplara göre Atatürk'ün Tarih Tezi'nin ana hatları şöyle ifade olundu:

256) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (İstanbul 1945), 1. s. 16-17.

257) A. Afetinan, Atatürk'ün Tarih Tezi, Belleten (Ankara 1939), III/10, 244-245.

258) Aydın Taneri, Fikir Adamı Atatürk ve Cumhuriyet, Tercümen, 10 Eylül 1983, s. 2.

"Türk ırkının kültür yurdu Orta Asya'dır. İlk çağlardan beri yüksek bir ziraat hayatına sahip olan madenleri kullanmasını bilen bu topluluk, sonraları Orta Asya'dan doğuya, güneye, batıda Hazar Denizi'nin kuzey ve güneyine yayıldı. Gittikleri yerlere kültürlerine de götüren bu halk, yerleştikleri yerlerde yerli ahali ile de kaynaştılar. Irak, Anadolu, Mısır ve Ege medeniyetlerini kuran ve geliştiren Orta Asyalı brakisefal ırkın temsilcileridir. Türkler de aynı ırktan olduklarına göre büyük bir ihtimal ile bu medeniyetleri kuran insanlar (bilhassa Hititler ve Sümerler) bizim atalarımız olabilirler" (259).

Atatürk'ün bu tarih anlayışını ortaya ve eski tarih anlayışlarını değiştirmeye sevkeden sebeplerin başında, onun memleket yararına takip ettiği amaçtır. Çünkü Atatürk, bu tarih tezi ile hem dünya tarihini, insanlık ve uygarlık tarihine, hem de Türk tarihini açıklayan ve açıklamak isteyen bazı iddialar ileri sürmüştü ve bu iddiaları bilim adamlarının tetkikine sunmuştur. Türk Tarih Tezi, genel hatları itibariyle insanlığın ve uygarlığın kökeni üzerinde Türklerin yeri ve oynadıkları rol hakkında "mümkün" ve "muhtemel" görüşleri ihtiva etmektedir. Türk Tarihi böyle tezlerle ihtiyacı olduğunu ve yabancı tezlerle Türk tarihini açıklamaya kalkmanın da, bizi çok kere yanlış neticelere götüreceği iddia edilmiştir (260).

Yukarıda Türk Tarih Kongresinde Atatürk'ün suallerine verilen cevaplarla da ifade edildiği gibi, şu şekilde maddeleştirilebilir:

- 1- İnsanlığın ve medeniyetin beşiği ve çıkış yeri Orta Asya'dır.
Özellikle beyaz ırka ve brakisefal kafa yapısına sahip insanların ana yurdu Orta Asya'dır.
- 2- Türkler brakisefal ve beyaz ırktan olup anayurtları Orta Asya'dır.
- 3- İlk uygarlığın yaratıcısı Türklerdir.
- 4- Tarih öncesi devirde, Orta Asya'da meydana gelen kuraklık yüzünden Türk'lerin yarattığı bu uygarlık yıkılmış ve sahibi olan Türk'ler de Çin'e, Hind'e, Mezopotamya'ya, Anadolu'ya

259) A. Afetinan, a.g.m., s. 245-246; Cengiz Orhunlu, Atatürk ve Tarih, Türk Kültürü (Ankara Kasım 1967), VI/61, 26-28.

260) Bayram Kodaman, Atatürk, Millî Kültür ve Tarih, 100. yıl Atatürk Konferansları, s. 127.

Kafkasya'ya, Balkanlara ve dünyanın diğer yerlerine göç etmişlerdir. Bu göç ettikleri yerlere, kendi uygarlıklarını götürerek oradaki yerli halklara tanıtmışlardır. Dolayısıyla uygarlık dünyaya Türk'ler tarafından yayılmış ve öğretilmiştir.

5- Anadolu'nun ilk bilinen yerli halkı Hititler, Orta Asya'dan gelen Türk'lerdir; bu itibarla Hitit'ler bizim atalarımızdır (261).

Atatürk, bu görüşlerinin isbatını tarih, arkeoloji ve antropoloji bilimiyle uğraşanlara havale etmiştir. Öte yandan bu tez ve iddiaların hemen hemen hepsi, tarih, coğrafya, kronoloji, ideoloji alanlarında, o zaman kadar geçerli ve hakim görüş kabul edilen Avrupa'nın görüşlerine karşı bir tepki niteliğindedir. Gerçekten Avrupa nasıl dünya tarihine kendi penceresinden bakıp yorumlamış ve bu yorumunu Afrika, Amerika ve Asya halklarına kabul ettirmişse, Türk'lere ve Türk tarihine de "Constantinople" ve "Viyana" pencerelerinden bakarak, onlar hakkında tarafı, hasmane ve haksız hükümlerde bulunmuşlar ve dünya kamu oyuna aynı hükümleri kabul ettirmek için telkinlerde bulunmuşlardır. Avrupa'nın dünya kamu oyuna kabul ettirdikleri, Türkler, Türk Tarihi ve coğrafyası hakkındaki şu görüşler üzerinde ciddiyetle durulması gereken hususlardır. Meselâ, Türk'ler, medeni değildir, barbardır. Hiç bir medeniyete sahip olmadıkları gibi, mevcut medeniyetleri de yıkmışlardır. Anadolu Türk'lerin ana-yurdu değildir, o halde Türk'ler Anadolu'dan kavulmalıdır. Anadolu, Yunanlı'ya, Ermeni'ye aittir ve onlara iade edilmelidir gibi iddialardır. Atatürk, bu iddiaları İstiklâl Savaşı sırasında verdiği mücadele ile cevaplandırmış ve geçersiz kılmıştır. Bundan sonra ise, işte meydana getirdiği bu tarih tezi, Avrupalıların kafasında yer etmiş olan bu safsataları tarihi delillerle silmek için, tarih biliminin yardımı ve Türk Tarihçilerinin gayreti ile bu tarih hamlesini başlattı (262). Nitekim Atatürk'ün başlattığı tarih çalışmaları, olumlu sonuçlar vermiş, İngiltere Başbakanı Gladstone'nin: "Türklerin kötülüklerini kaldırmanın tek çaresi, onların varlıklarını

261) Bayram Kodaman, *a.g.m.*, s. 127-128.

262) Bayram Kodaman, *a.g.m.*, s. 128.

dünyadan kaldırmaktır" gibi, küstahane sözlerine bir cevap teşkil etmiştir (263).

Atatürk'ün tarih tezi böylece belirginleştikten sonra, onun arzusu doğrultusunda, büyük bir heyecanla çalışmalarını sürdüren Türk tarihçilerinin, bazı fantazi fikir sahipleri bir tarafa bırakılırsa, başarılı sonuçlar aldıkları görülür. Nitekim, bir modern tarihçimiz: "Atatürk devri gençliğinin sağlam bir millî şuur ile yetişmesinde Türk Tarih tezinin işlendiği bu okul kitaplarının okutulmasının büyük payı olmuştur" (264).

Bugün çağdaş ve bilimsel tarih araştırmalarında kullanılan tarih yöntemi ile, Atatürk'ün günümüzden altmış yıl önce Türk Tarihçilerine verdiği direktifler arasında hiç bir fark yoktur. Nitekim o, bu konuda çok hassas davranmış, tarih araştırmalarında methodsuzluk olmasın diye, bazı metod kitaplarını yabancı dillerden Türkçeye tercüme ettirmiştir. Böylece tarihçilerimizin metod bilgisi hususunda görüş ve ufuklarının açılmasını sağlamıştır. Ch. Langlois ve Ch. Seignobos'un "Tarih Tetkiklerine Giriş" ve E. Bernheim'in "Tarih İlimine Giriş, Tarih Metodu ve Felsefesi" adlı eserleri 1936 ve 1937 yıllarında yayınlanmıştır (265).

Atatürk'ün Tarih Tezi, bazı eleştirilere de uğramaktan kendini kurtaramamıştır. Tez olarak okul kitaplarında ele alınan hususlar ile diğer açılardan yapılan eleştirilerin Türk Tarihi bakımından samimiyetle ele alınmasında yarar vardır. Yapılan eleştirilerin başında, Osmanlı ve Selçuklu devrinden önceki Türk tarihi, bilhassa Hun, Gök-türk ve Uygur devri dururken, niçin, İskit, Hitit ve Sümerlerle uğraşmaktadır, sorusu akla gelmektedir. Öte yandan denilebilir ki, Atatürk'ün bu tarih tezi ile ve yapmak istediğini gerçekten anlayan çok az kişi çıkmıştır. Onun görüşlerini eleştirenler ile savunanların çelişkiler içinde olduğu görülür. Bilindiği gibi, Atatürk, çok sevdiği ve mensubu olmakla iftihar ettiği Türk milletini yakından tanıyan ve onun büyük hasletlerine inanan bir insandı. Bu sevgi ve inançta milletin önüne düşmüş ve son derece elverişsiz şartlarda

263) Cevdet Perin, Atatürk Kültür Devrimi (İstanbul 1961), s. 68.

264) Ercüment Kuran, Millî Tarih Görüşümüz, Türk Kültürü (Ankara Kasım 1969), VIII/85, 16; Mehmet Saray, a.g.m., s. 9.

265) Mehmet Saray, a.g.m., s. 10.

büyük başarılar elde ettiğini görmüş ve yaşamıştır. Geçmişte büyük haksızlıkları uğramış olan Türk milletinin çağdaş uygarlık seviyesine çıkabilmesi için millî birlik ve beraberlik bilincinin devam ettirmesinin gereğine inanan Atatürk, bunu sağlamak için de zengin bir geçmişe sahip olan Türk Kültürünün ortaya çıkarılmasını istemiştir. Bunu yapmanın tek yolu ise, Türk tarihini araştırıp ortaya çıkarmaktır. Türk tarihinin bilinmesi ile Türk çocukları millî kültür ve millî terbiye ile yetişecekler, bu ise, onlara kendilerine güvenme ve mücadele gücü verecekti. İşte Atatürk'ün yapmak istediği bu idi. Atatürk'ün tarih tezinin temelini de bu ana düşünce teşkil ediyordu.

Anadolu'nun ilk sakinleri sorununa gelince, Avrupa kıtasına Osmanlı Türklerini göya yakıştıramayan, daha sonra ise, Anadolu'yu bile onlara çok gören, siyasi ihtiras sahibi, batılı devletlerin iddiaları ortada idi. Bunlar Anadolu'nun Türk'lere değil, bilakis, Yunanlılara veya Romalı'lara (hatta ermenilere) ait olduğunu siyasal bir iddia olarak gündemde tutuyorlardı. İşte Atatürk, bu tür asılsız iddiaları susturmak için, Anadolu'da eski çağlarda uygarlık kurmuş olan Hititler ile Mezopotamya'da yaşamış olan Sümerlerin Türklerle ilişkileri olmuş mudur? veya her hangi Türk Anadolu'da devlet ve uygarlık kurmuş mudur? Atatürk, bunun araştırılmasını istemiştir. Fakat dikkat edilirse, bu arzu Atatürk'ün ikinci derecede bir emridir. Onun asıl direktifi, Türk tarihinin ve kültürünün araştırılmasıdır. Bunu da merkezi Orta Asya'dır. Bu husus iyi bilinmesi gerekirken, daima dikkatten kaçırılmak istenmiştir. Atatürk'ün sağlığında Türklük bilinci, millî birlik ve beraberlik düşüncesi o kadar kuvvetli idi ki, bu dava o zamanlar bir sorun kabul edilmemiştir. Ancak, Atatürk'ün ölümünden sonra, bazıları tarafından haksızca eleştirilmeye başlandı. Bazı kişilerce ise, sözde savunmasını yapıyormuş gibi, kurnazca başka taraflara çekilmeye ve üzerinde süpekülasyonlar yapılmaya başlandı (266).

266) Mehmet Saray, a.g.m., s. 10-11.

III. Güneş - Dil Teorisi

Dünya dillerinin tek bir dilden doğduğu görüşünü yansıtan bir teori sistemidir. Ay-Dil olarak bir ad ile de değişik bir teori olarak bir zamanlar dilbilimciler tarafından kullanılmıştır. Bugün hâla, dillerin tek bir dilden (Monojenist) veya bir kaç dilden (polijenist) mi meydana geldiği tartışması sürmektedir.

Atatürk'ün 1936 yılında kurumsallaştırdığı bu teorinin tartışmaları, Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru, çeşitli çalışmalarla geliştirilmiştir. Bunların başında Polonya asıllı olup, daha sonra islâmiyeti kabul eden Mustafa Celaleddin Paşa gelmektedir. Onun 1869'da bastırılmış olan Les turcs anciens et modernes adlı eseri Sultan Abdülaziz'e ithaf edilmiş, 1873'te ise Galatasaray Lisesi hocalarından Louis Charrel Türk dili üzerine filolojik araştırmalar (Etudes philologiques sur la langue Turque) adlı eserini, o zamanların maarif nazırı olan Kemal Paşa'ya sunmuştur. Daha sonra Feraizci-zade Mehmed Şakir, Samih Rifat, Hüseyin Hüsemeddin gibi dilcilerimizin Türk Dili üzerindeki çalışmaları, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün bu konu ile ilgilenmeye başladığı yıllarda oldukça ilerleme kaydedilmiştir (267).

Atatürk, tarih çalışmalarının yanısıra, bir süre dile de el attı. Nitekim, onun devrimleri arasında dil konusu önemli bir yer tutmaktadır. 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasından sonra, Türk dili ile ilgili çalışmalar yoğunlaşmış, Arapça ve Farsça kelimeler karşılığı Türkçe kelimeler, tarama ve derleme suretiyle bulunmuş ve yayımlanmıştır. 1933 yılında gerçekleştirilen Büyük Dil Anketinden sonra, ertesi yıl Atatürk, gazetecilere verdiği bir direktifle: "yarından itibaren bütün yazılarınızda tek bir Arapça ve Farsça kelime kullanmayacaksınız" demiştir. Ancak bu dili arılaştırma işi fazla sürmemiş, Atatürk 1934 yılı sonlarında Falih Rifkî Atay'a: "Dili bir çıkmaza saptamışız" sonra "Bırakırlar mı ha dili bu çıkmazda? Hayır ama ben de işi başkalarına bırakmam, çıkmazdan biz kurtaracağız" demiştir. Falih Rifkî Atay'ın başkanlığında on beş kişiden

267) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, mad. Güneş-Dil Nazariyesi (İstanbul 1979), II/410.

oluşan bir komisyona Osmanlıca'dan Türkçe'ye Cep Kılavuzu (8752 kelime) hazırlatan Atatürk, 1935 yılında Ulus gazetesinde yeni bir dil anketi açtırmış, bizzat kendisi'de Osmanlıca kelimelerin etimolojisi ve Türk dilinin kaynağı üzerinde durmuştur. Bu sıralarda dil ile ilgili pek çok kitap okuyan Atatürk, Türk dilinin tarihten önceki devirlere kadar uzanan eskiliğinin ortaya çıkarılmasını arzu etmeye başladı (268).

Ulus gazetesinde yapılan ankettten sonra, ilk kez Güneş-Dil Teorisi'nden söz edilmeye başlandı. Bu teoriye göre, tarihten önceki bir çağda ilk insanlar güneşi her şeyin aşkı olan varlık olarak düşünmüşler ve Güneş'e ağ adını vermişler. Güneş Dil Teorisi bundan dolayı Güneş'ten hareket edilerek, zihinde altı kavram halinde bir dil anlayışı olgusu yaratılmıştır. Bu altı kavramı şöyle sıralanmaktadır:

- a- Güneşin kendisi, ay, yıldız, yıldırım v.s.
- b- Güneş ışığı, nitelik bakımından: aydınlık, parlaklık, soyut anlamda da, zekâ, hassasiyet, nur.
- c- Güneşin sıcaklığı, yerdeki temsilcisi, ateş (soyut olarak), sevgi, duygu, heyecan.
- d- Güneşin doğudan batıya hareketi: uzanış, zaman, uzaklık, bulut, hayat, büyüme, çoğalma.
- e- Güneşin yansıması, eşyanın renkleri, güneş ışığı ile meydana gelen yağmur, su ve gıda maddeleri.

f- Yıldırımın sesinden ve Güneş'e karşı duyulan vecd ve istiğrak dolayısıyla çıkarılan sestem, ses ve söz kavramları (269).

Bu teoride güneşi anlatan ağ fenomeni ile Türkçe ve yabancı dildeki kelimelerin Türkçe'den türediğine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Buna üç örnek veriyoruz.

- ağ + ağ + al + ah = Allah (Arapça)
- eğ + et + eg + al + ağ = Stella (Lâtinçe)
- iy + il + id + iğ (2) = Yıldız (Türkçe) (270).

268) Falih Rifkî Ateş, Çankaya (İstanbul 1969), s. 473-480; a.g.ans., a.g.mad. s. 410-413.

269) a.g.ans., a.g.mad. göst. yer. Mevdan Larousse, mad. Güneş Dil Teorisi V, 438.

270) Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, a.g.mad., III, s. 412-413.

Güneş Dil Teorisi, Atatürk'ün tarih tezine uygun olarak şu hükmü taşıyordu. Ses organlarının gelişmesi ile primatlardan insanlığa geçen insanların Orta Asya'da ilk Türkler olması dolayısıyla, ilk dili yaratanlar da Türklerdir. Öteki diller, Türkçe'nin göç yoluyla Türkler tarafından dünyaya yayılmıştır. Bundan dolayı Türkçe büyük bir kültür dilidir. Etimoloji sözlüklerinde kaynağı belirsiz olarak gösterilen bir çok kelimenin Türkçe ile açıklanması bunu göstermektedir.

Güneş - Dil Teorisi ortaya atıldığı sırada, bu hareketi eskiye dönüş olarak niteleyenler, Türkçeyi sadeleştirmekten vazgeçiş biçiminde yorumladılar. Bu düşünceyi Atatürk ortaya attığı için, ona yaranmak amacı ile ilgi gösterenler de ortaya çıktı. Bu düşünce ortaya çıktığı sırada Ulus Gazetesinde bir yazı yazan Naim Onat: "beyinleri kamaştırarak kadar parlak ve yüksek bir hakikat" diyordu. İsmail Hami Danişmend: "Onu tamamiyle orijinal" bulmuş, Abdülkadir İnan ise, "Türk dehasının" keşfi saymıştı. Atatürk daha önceleri tasfiyecilik şeklinde sürdürülen hatalı davranışın izlerinin silinmesini Güneş - Dil Teorisi'nin benimsenmesinde görmüş ve bu teorinin 1936'da öğretime açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ders olarak okutulmasını emretmiştir. Ancak bu görüş, benzer görüşler gibi eskimiş ve bilim dışı kabul edilmiştir. Fakat bu görüş aşırı özleştirme ve tasfiyeciliğe mani olarak Türkçe'de kullanılan yabancı asıllı kelimelerin atılmasını belli ölçüde önlemiştir (271).

271) Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, a.g.mad. göst. yer. Abdülkadir İnan, Atatürk Devrinde Dil Çalışmaları ve Akademi Meselesi, Türk Kültürü (Ankara Mayıs 1968), V/67, s. 433-435.

9- ATATÜRK'ÜN TARİHTEN YARARLANMASI.

I. İstiklâl Savaşı Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde.

Atatürk, konuşmayı seven, güzel konuşan, dinleyici ve büyük kalabalıkları sürükleyici ve etkileyici bir hatip idi. Daha okul yıllarında, güzel konuşma ve hitabet için arkadaşları ile çalışmalar yaparak, daha okul sıralarında hatipliği ile kendini göstermişti. Zamanla yeteneği olağanüstü gelişti, olgunlaştı. Erzurum ve Sivas kongrelerinde çok etkileyici ve sürükleyici konuşmalar yaptı. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında, en özlü konuşmalarını burada da sürdürdü. Onda var olan toplum sevgisi, kendisini halkçı, milliyetçi ve insanîyetçi yapmıştır. Uzun saatler konuşabilen ve tartışmayı seven Atatürk, yorulmadan düşünce alışverişinde bulunabilmesi sinir sisteminin sağlamlığı ve dimağının kuvveti sayesinde mümkün olmuştur (272).

Atatürk, bu hitabelerinde, dikkatleri, dinleyicileri mantıklı bir düşünme ortamına sürüklemek için, sık sık tarihten örnekler verirdi. O, çok iyi bildiği tarihi, bir ibretler levhası halinde dinleyicilere aktarır sebep-sonuç gerçeği ile konuşmasında gerçek deliller ortaya koyarak inandırıcılık hususunda çok başarılı olurdu. Onun tarihten bu şekilde yararlanması, kendisinin tarihi çok iyi bilmesinden kaynaklanmakta idi.

1919'da yaptığı aşağıdaki konuşmasının, tarih bilgisi ile donanmış ne derece sürükleyici olduğu hemen göze çarpmaktadır:

"Türk milleti, bin yıldan fazla bir zamandır, bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Osmanlı Devleti'ne gelince, bu devlet, yediyüz yıldan beri yaşamaktadır ve muhteşem geçmişi ve tarihi ile övünebilir. Biz, kudreti ve haşmeti bütün dünyada, Asya, Avrupa ve Afrika kıt'alarında tanınan bir milletiz. Gemilerimiz okyanusları aşmışlar ve bayrağımızı Hindistan'a kadar

272) İslâm Ansiklopedisi, Atatürk maddesi (bir heyet tarafından yazılmıştır).

götürmüşlerdir. Kabiliyetlerimiz, bir zamanlar sahip olduğumuz ve bütün dünyaca bilinen egemenliğimizle isbat edilmiştir.

Bugün içinde bulunduğumuz acı durum, hiç bir zaman bizim esastan ehliyetsizliğimizi veya çağın medeniyetine uyamadığımızı göstermez..... Yüz yıllarca bir arada kardeşçe yaşadığımız müslüman olmayan unsurla aramıza ektikleri tohumları, hükümetlerin zayıf ve kötü idareden kaynaklanmaktadır" (273).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde derin görüş ayrılıklarına yol açan bazı sorunları Atatürk, bilimsel delil ve tarih bilgisinden yararlanarak, meclis üyelerine aktarmış ve onları ikna etmiştir. Bu arada 18 Kasım 1922 Cumartesi günü, saat 16.18'de Dr.Adnan (Adivar)'ın başkanlığında yapılan 5 oturumda, Vahdettin'in kaçıışı ve yerine Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesi çok tartışmalı geçmiş ve konu hakkında, meclise ayrıntılı bilgiler veren, Atatürk, hitabet gücü ve tarihi bilgisi ile de meclis üyelerini tatmin etmiştir. Bu uzun konuşmasından bazı pasajlar şöyledir:

"Arkadaşlar mevzuubahis olan meseleji çok münakaşa etmek, çok tahlil etmek mümkündür. Fakat zannediyorum ki münâkaşat ve tahlilatla ne kadar ileri gidersek, meseleyi halletmekte o kadar müşkilâta ve teahhürata uğrarız. Bir de mevzuubahis olan meseleyi muhtelif safhadan mütalaa etmek mümkündür..... Zannediyorum ki, ondan evvel firarî halifeyi hal'etmek ve onun yerine bir halife intihap etmek..... lâzım gelir.

.....Ondan sonra bu halifenin selahiyetinin derecesi ne olmak lâzım gelir meselesi mevzuubahis olabilir. Binaenaleyh bugün hepsini birden halletmenin imkânı yoktur. Bu meclis, Türkiye milletinin meclisidir. Türkiye halkının meclisidir. Bunun sıfatı, bunun selâhiyeti, yalnız Türkiye halkının yalnız Türkiye Milletinin, devletinin hissiyatına, mukarreratına aittir. Bu meclis bütün âlem-i islâmiyete şamil bir kudret veremez efendiler. Binaenaleyh bu meclisin riyasetinde bulunacak zatın da olsa olsa temsil edeceği şey, yalnız Türkiye'ye ait olabilir. Bu mahdut bir şeydir. Halbuki Makam-ı Mualla'yı Hilâfet, bütün âlem-i islâma şamil bir makam-ı mukaddestir. Türkiye Devleti'nin ve halkının bu noktadaki vazife-i diniye

273) Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri (Ankara 1984), s. 144-145.

ve vicdaniyesi diğer âlem-i islâmın dahi aynı güne gelmesine kadar bu Makam-ı Mualla'ya mesned olmaktır. Bütün kudretiyle, bütün kuvvetiyle, onun kuvvetini, kudretini, şerefini bütün âlem-i islâm nazarında ve gayr-i islâm-ı âlem nazarında, masun bulundurmaktır. Yoksa kendi mecudiyetini halifenin bir yedd-i iktidarına veremez, veremez efendiler ve vermeyecektir efendiler.

.....Efendiler, fetva firari halife hakkında yapılacak muameleyi tesbit ediyor. İntihap olunacak halife hakkında da itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, hasbe'l-icab ve hasbe'l-hadisat, muktezay-ı tarihi olarak hanedan-ı Al-i Osman'ı kabul etmek ve muhafaza temek zaruretindeyiz.

.....
Şimdi halife intihap olunacak zatın İstanbul'da kalması veya buraya getirilmesi meselesi var ki, bu nazik bir meseledir. Efendiler, şimdi hakiki vaziyeti tetkik edecek olursak, İstanbul kuva-yı İtilâfiye'nin kuva-yı askeriyesi taht-ı işgalindedir. Onların taht-ı tesirindedir. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat bu tesirin derecesi, dün ile bugün bir değildir. Yani bugün hiç kuvvet kullanmadığımız İstanbul üzerinde haiz-i tesir ve nüfuz olmaya başlamışızdır..... İngilizlerin kendilerinin İstanbul'da hakim olmadıklarını veyahut kariben hakimiyetlerinin zail olacağına kail olarak ellerindeki avı beraber alıp kaçırmak istemişlerdir ve kaçırmışlardır. Bu delil-i bahirdir ki, biz İstanbul'da tesis-i nüfuz etmekteyiz. Bu tamamdır denilemez. Yani Makam-ı Hilafet tamamen tahlis edilmemiştir. Fakat Türkiye'nin bu vazifesi Makam-ı Hilafet'i kurtarmaktır. Bu bizim için bir dava-yı mahsusdur. Bunu Makam-ı Hilafet olarak nihayetine kadar göstermek ve onun kurtarılmasına çalışmak bizim için hayırlı bir davadır" (274).

II. Cumhurbaşkanlığı Döneminde.

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilân edilip, Gazi Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da, Meclis'te olsun, özel toplantılarda veya yurt gezilerinde olsun, tarihten bol örnekler vererek güzel konuşmalar

274) Raşit Metel (Hazırlayan), a.g.e., s. 546-549.

yapardı. Onun Cmuhurbaskanlığı d6neminde ve 6zellikle 1930'lardan sonra T6rk Tarihi ile ilgili 7alışmaları yoğunluk - kazandığından tarihten yararlanma keyfiyeti de artış g6stermiştir. 17 şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmalara dikkat edilirse, sık sık tarihsel eleştiriler ortaya koyduğu g6r6l6r. 6rneğin:

"Efendiler, tarih, milletlerin gerileme ve yıkılma sebeplerini araştırırken, bir 7ok siyasi, askeri, i7timai sebepler bulmakta ve saymaktadır. ř6phe yoktur ki, b6t6n bu sebepler cemiyetteki sosyal hadiselerde tesirli dirler. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla ilgili olan, o milletin iktisadi durumudur. Tarihin ve Tecr6benin tesbit ettiği bu hakikat, bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde tamamen kendisini g6stermiştir."

Daha Kurtuluş Savaşı biter bitmez İzmir'de topladığı iktisat Kongresinde de, şaheser sayılabilecek bir konuşma yapan, Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunu ortaya koymuştur. Nitekim, ge7miş d6nemin en a7ık eleştirisini onun şu s6zlerinde bulabiliriz:

"Zaferin vasıtası yalnız kılı7tan ibaret kalan bir millet, birg6n girdiği yerden kovulur, terzil edilir, sefil ve perişan olur..... Hakiki fut6hat yalnız kılı7la değil, sapanla yapılandır. Milletleri vatanlarına bağlamamanın, millete istikrar vermenin vasıtası sapanıdır. Sapan kılı7 gibi değildir. O kullanıldı77a kuvvetlenir....." diyen Atat6rk, Osmanlı Devletinin, sapanı, yani iktisada 6nem vermediği i7in yıkıldığını ifade etmektedir (275).

Atat6rk, Kanuni Sultan S6leyman'ın Venediklilerle yapılacak olan bir antlaşmayı şerefine aykırı bulduğundan b6y6kl6đ6n6n şanı olarak, onlara yalnızca bazı ayrıcalıklar verebilmesinin, daha sonra devletin başına kapit6lasyonlar felaketinin geldiğini g6rm6ř, yabancı devletler ile gayri m6slimlere bir ihsan olarak verilen bir kısım hakların daha sonra, onların doğal hakkı haline geldiğine dikkati 7ekmekten geri kalmamıştır (276).

275) G6khan Aykan, Atat6rk'6n Bağlattığı Bilimsel Tarih 7alışmaları (Atat6rk D6neminde), Basılmamış Y6ksek Lisans Tezi (İstanbul 1989), s. 48-49.

276) İbrahim Kafesoğlu-Mehmet Saray, Atat6rk İnkeleri ve Davandığı Tarihi Temeller (İstanbul 1987), s. 88-89.

İspanya Atatürk, Lozan'da görüşmelerin sürdüğü ve henüz anlaşmanın imzalanmadığı bir sırada, Ermenilerin Anadolu'da doğal toprak haklarının bulunduğuna dair çıkan söylenti ve basın haberlerine karşı, son derecede duyarlı davranmış, bunu bir haksızlık ve küstahlık olarak ifade etmiştir. Anadolu'nun Türklerin olduğu, tarihte Türk idi, bugünde Türk tür, sonsuza kadar da, Türk olarak yaşayacağını ifade eden Atatürk, Ermenilerin burada hiç bir haklarının bulunmadığını bildirirken sözlerine şöyle devam eder:

Avrupa "Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri çok kere yabancı istilâlarına uğramıştır. Aslında ve en başında Türk ve Turani olan bu ülkeleri, İraniler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranileri yenen İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle mülkü taksim edildiği vakit, Adana kıtası Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istilâ etmiş, sonra Şarki Roma, yani Bizanslıların eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları koğmuşlar. En nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynayan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek, memleketi eski ve asli hayatına kavuşturdular. Memleket nihayet asıl sahiplerinin elinde kaldı" (277).

Onun Nutkunda, hemen her sayfasında tarihe rastlamak mümkündür. Zaten bir çok tarihçi, Atatürk'ün Nutku'nu çok önemli ve değerli bir tarih kitabı olarak kabul etmektedirler. Nitekim Atatürk, bu eserinde belgelere dayanarak yazdığı İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet'e geçiş süreci dışında, genel anlamda jeopolitik stratejik hatta kültür tarihi bakımından da en dikkate değer ve çarpıcı yorumları gözler önüne sermektedir. Sözelimi şu ifadeler buna güzel bir örnek teşkil etmektedir:

İnsanların meşgul olduğu bütün meseleler, karşılaştığı bütün tehlikeler, elde ettiği muvaffakiyetler, ortaklaşa, umumi bir mücadelenin dalgaları içinden doğagelmıştır. Doğu milletlerinin, batı milletlerine taarruz ve hücumu, tarihin belli başlı bir safhasıdır. Doğu milletleri arasında, Türk unsurunun başta ve en kuvvetli olduğu malumdur. Gerçekten Türkler, müslümanlıktan önce ve müslümanlıktan sonra, Avrupa içerisine girmişler, taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Batıya taarruz eden ve istilâlarını

277) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 126.

İspanya'da, Fransa hudutlarına kadar sürdüren Araplar da vardır. Fakat, her taarruza karşı daima, karşı taarruz düşünmek lazımdır. Karşı taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı güvenilir tedbir bulmadan hareket edenlerin sonu yenilmek ve bozguna uğramaktır, yok olmaktır." Bu devrinde Konuşmasının devamında, Arapların Kuzey Afrika ve İspanya'daki ilerleyişini, sonunda acı bir ibret tablosu meydana getirdiği şeklinde yorumlayan Atatürk, hıristiyanların ilk başarılarından sonra, Arapları Avrupa'dan atıp, Kuzey Afrika'da bile takip ettiklerini ifade eder. Arap İmparatorluğunun yıkılışı gibi, Fransa ve Batı Roma topraklarına kadar yayılan Atilla'nın da, geri çekildiğini ve Batı Hun İmparatorluğunun kısa süre sonra yıkıldığını vurgular. Nitekim, onun bu ifadelerinden imparatorlukların millî birlik oluşturamadığını, hükümdarların büyük fetih hülyaları ile, cihangirane emellerin peşine düşmelerini doğru bulmadığını anlıyoruz. Bu düşüncesini, onun şu kısa konuşmasında açıklıkla bulmak mümkündür:

"Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun taç ve tahtına sahip olduğu devirlere gözümüzü çevirelim. Osmanlı hükümdarları içinde, Almanya'yı, Batı Roma'yı zapt ve istilâ ederek muazzam bir imparatorluk kurmak teşebbüsünde bulunmuş olan vardı. Yine bu hükümdarlardan biri, bütün islâm alemini bir noktaya bağlayarak sevk ve idare etmeyi düşündü. Bu emelin sevkî ile Suriye'yi Mısır'ı zabtetti. Halife ünvanını takındı. Diğer bir sultan da, hem Avrupa'yı zabt etmek, hem islâm alemini hükmü ve idaresi altına almak gayesini takip etti. Batının arsız mukabil taarruzu, islâm aleminin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böyle cihangirane tasavvurlar ve emellerin aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların uyuşmazlıkları netice olarak, benzerleri gibi, Osmanlı İmparatorluğunu da tarihin sinesine bıraktı" (278).

Atatürk'ün, yukarıda zikrettiğimiz bir kaç konuşmasında ve hitabesinde görüldüğü gibi, düşüncesi ve dimağı sürekli tarihle iç-içe idi. O, devrimlerini yaparken, Osmanlı tarihinden en ustalıkla biçimde yararlanmasını bilmıştır. Yıkılan imparatorluğun yerine yeni kurulmuş

278) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, II, s. 435.

devletlerden biri olarak Türkiye Cumhuriyeti, bütün kurumları, maddi ve manevi, iç ve dış siyaseti ile zamanın istek ve ihtiyaçlarına uymak zorunda idi. Dünya milletleri içinde şerefli bir yer alabilmek için Türkler de çağdaş milletlerin uygarlık düzeyine eriştirilmeliydi. Bunun için Osmanlı devrinde kalma köhne kurum ve zihniyetlerin silinmesi ve yerlerine konulması zorunlu bir hal almıştı. Atatürk, bu konuda son derecede ihtiyatlı hareket etmiştir. Çünkü o okuduğu bir islâm tarihinde: "tarih ihtiyatsızlar için merhametsizdir" sözünün altını dikkatle çizmiş ve ondan ibret almıştır. Nitekim fiziken tükenmiş olan imparatorluğun yerine, Cumhuriyet Türkiye'sinin temellerini atamakta gecikmemiştir. Öte yandan, bir miras devr aldığı Osmanlı Devleti'nin yüksek değerlerini de belirttiği gibi, yeri geldikçe bu değerleri bir itici güç olarak kullanmıştır (279).

279) Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi IV. (Anadolu Üniversitesi-Açık Öğretim Fakültesi), Eskişehir 1988, s. 4.

10. ATATÜRK'ÜN TARİH GÖRÜŞÜ, ANLAYIŞI.

I. Atatürk'ün Tarih Anlayışı.

Daha önce Atatürk'ün Tarih Tezi bölümünde, onun Türk Tarihinin araştırılması ve ortaya konulması hususunda görüşlerini geniş biçimde ele almıştık. Orada, konunun yöntem yönü üzerinde durulmuş, yapılacak işlerin bilimsel yöntem doğrultusunda, genel Türk tarihinin yazılması amaçlanmış bu hususta Atatürk'ün emir ve direktifleri tartışılmıştı. Bundan dolayı burada, sorunun o yanlarına temas edilmeyecektir.

Atatürk'ün tarih görüşünü, birisi siyasi, diğeri bilimsel olmak üzere iki kategoride ele alabiliriz. Sorunu siyasal açıdan değerlendirdiğimizde, Atatürk'ün tarih görüşü, tezimizin başında içerik ve ideolojisinden kısaca bahsettiğimiz görüşlerden **P**ragmatik Tarih Görüşü'ne uygun düşer.

Atatürk'ü bu denli yoğun biçimde tarih araştırmalarına sevkeden sebeplerin başında Yunanlıları destekleyen ve Anadolu'nun eski çağlardan beri Yunanlıların anayurdu olduğunu ileri süren bir kısım Avrupa devletlerine tarihsel bir cevap verme hak ve ihtiyacından gelmekte idi. Bundan dolayı, M.Ö. VII. yüzyıldan beri eski Yunanlılara ait olduğu, Büyük İskender'in seferinden sonra da bir Helen ülkesi olduğu biçimindeki iddialara karşılık, Atatürk, tarih görüşünü, M.Ö. II binli yılların öncesine götürerek, Hititlerin, Sümerlerin ve onlarla birlikte gelen bazı eski, çağ uluslarının Türk olduğunu ve Türklerin soyundan geldiğini ileri sürerek, bu topraklara olan sahipliliğimizi yine onların yöntemi isbat ve iddia

edebilmiştir. İşte onun tarih tezine bu gözle bakıldığında siyasi amaç güden bir anlayışın **Pragmatik Tarih Anlayışına** uygun düştüğü görülür.

Onun **Pragmatik Tarih Anlayışının** bir başka cephesi de, Türk Tarihinin balangaç devirlerini Osmanlı ve Selçuklu yerine ta Orta Asya'ya ve Hunlara, Göktürklere kadar götürmesidir. O, bu anlayışla yıkılmakta olan bir imparatorluğun arkasından her karış toprağı düşman istilâsına maruz kalan Anadolu halkına moral değer ve milli heyecan kazandırmak için milli tarihin ne kadar derin olduğunu hissettirerek maziden güç almalarını sağlamaya çalışmıştır. Bunun çok da yararı olmuş, onun sağlığında, Türk halkı ve gençliği "yedi düvel ile başa çıkabilecek" bir moral değer kazanmıştır.

Atatürk'ün tarih anlayışının bir diğeri de **Araştırmacı (Génétique) Tarih Anlayışdır**. O, 1930'larda, devlet yönetim biçimi hususunda idari yenilikleri yaptıktan sonra, sosyal alandaki devrimlerine başlamıştı. Bu çalışmalar sırasında, daha önce de anlatıldığı gibi, Tarih'e özel bir önem veren Atatürk, bütün tarihçileri, Türk tarihinin araştırılması için seferber etti (280).

Nitekim, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermiş. Anadolu'da yapılan pek çok arkeolojik kazılarda çıkarılan dökümanlar, eski Anadolu uygarlığını bütün dünyaya tanıtmış. Tarin Kurumu'nca yayınlanan ve yazma eserlerimiz ile arşiv malzemesine dayanan kaynak çalışmaları tarihçilerin birinci elden başvuru kitapları olmuştur.

II. Eski Anadolu Devlet ve Uygarlıkları Hakkında Görüşü.

Türk Tarihinin Ana Hatları ve Atatürk'ün Tarih Tezi bahislerinde de işlendiği gibi, Atatürk'ün eski Anadolu, Suriye ve Mezopotamya tarih ve uygarlıkları ile ilgilenmesi, siyasi ve zaruret sonucu ortaya çıkmıştır. Yine az yukarıda, Atatürk'ün pragmatik Tarih Anlayışı bahsinde kısaca değindiğimiz gibi, İtilâf Devletlerinin Mondros Mütarekesinden sonra, "bu

280) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 138.

Anadolu'da büyük bir uygarlık kütlesi olan Yunanlılar bu topraklar sizindir diyerek onları istila ettiler. 188

topraklar eskiden sizindi" diyerek Yunanlıları Anadolu'yu işgal ve istilaya sevketmeleri ve onların da 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarıp, ülkenin içlerine doğru ilerlemeye başlamaları, Atatürk'ü, bu ülkenin eski sahipliği üzerinde düşünmeye sevketmiştir. Nitekim bu konuda ortaya atılan iddia ve tezlerde, Anadolu ve Mezopotamya'nın ilk sakinlerinin, Orta Asya'dan göç yolu ile gelen insanlar olduğu ve büyük bir ihtimal ile bunların Türk olabileceği görüşü ağırlık kazandı. 1930 yılında hazırlanan Türk Tarihinin Ana Hatları plânında bu görüş ağır bastı. Atatürk'ün siyasi bir amaç için ortaya attığı bu iddia, zamanın tarihçileri tarafından da büyük kabul gördü.

Bunu isbata çalışanlardan birisi, Atatürk'ün tarih çalışmalarını yakından tanıyan tarihçi Ekrem Akurgal'dır. Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Anadolu'da yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında emeği geçmiş bir tarihçidir. Yazdığı bir makalede, Atatürk'ün Tarih Tezini savunarak, Hititlerin Türklerin atası olduğunu ileri sürmüştür. Ekrem Akurgal'ın iki madde halinde ele aldığı bu soruna dair yazdıkları aynen şöyledir:

Türk tarih tezinin en mühim ve en alâka çekici tarafı, koskoca Osmanlı İmparatorluğu ve eşsiz Selçuk ve Uygur uygarlıkları dururken, Atatürk'ün İskitlere, Hititlere ve Sümerlere gidisidir. Avrupa'da ve bazı yerli çevrelerde tenkit edilen bu nokta-i nazar, aslında çok esaslı sebeplere dayanmaktadır.

1. Atatürk, bir ihtilâl yarattı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son asırlardaki dünya görüşüne karşı meydana gelmiş bir Revolution'dur. Bu itibarla yeni bir ruhla techiz etmek istediği milleti için Osmanlı tarihini örnek tutamazdı. Zaten Osmanlı siyasetinin ve zihniyetinin tasfiyesi mevzu bahis olduğuna göre daha başka, yıpranmamış, tenkitten uzak kalmış biraz da destani ve mitolojik olan bir tarihe ihtiyaç vardır. Onun için Atatürk eski, çok eski devirlere gitmek gereğini duydu.

2. Atatürk, yeni tarih tezini aynı zamanda, istilâcılara karşı moral bir savunma silahı olarak kullanmak üzere ortaya atmıştır.

Birinci büyük harpten sonra Türk yurdunu istilâ etmek isteyen kuvvetler bazı tarihi sebepler öne sürerek hareket ettiler. Bir zamanlar Batı

Anadolu'da büyük bir uygarlık kurmuş olan Yunanlılara bu topraklar sizindir diyerek onları istilâya sevk edenler, tarihi emperyalist düşüncelere âlet etmek istediler. Faşizm de aynı şekilde Akdeniz'e - Mare Nostrum - diyerek Türk Anadolu'nun bazı kısımlarının bir zamanlar Imperium Romanum'a ait olduğuna işaret ederek Anadolu kıyılarına göz dikmişti. Bunlara karşı Atatürk tarih tezini ortaya koydu. Anadolu'yu eski sakinlerinin çocuklarına vermek lâzım gelirse, buna herkesten çok Türklerin hak ettiğini bir mukabil tez olarak öne sürdü. Çünkü Anadolu'nun en eski sakinleri Hititlerdi ve Hititler de Türklerin cediti idi. Böylece Atatürk, düşmanın silahına aynı silahla mukabele etti (281).

Kurum Prof.Dr.Ekrem Akurgal gibi, Hititlerin Türklerin atası olduğunu ileri süren bir diğer yazar da Dr.Reşit Galip Bey'dir. Dr.Reşit Galip Bey de şöyle demektedir:

"Şimdi sana bıraktığımız Etilere, Öz yurdumuz Anadolu'nun medeni simasını yükselten, ilk büyük medeniyetini ve ilk büyük imparatorluğunu kuran haşmetli atalarımıza ve onların takiben Garbi Anadolu merkezlerinde devletler kuranlarımıza geliyoruz. Şimdiye kadar yapılmış olan ilmi araştırmalar Etilerin Türk ırkına ait müşterek antropolojik vasıflar taşıdıklarını meydana çıkarmıştır. İki de başlamadığını kestirebilir ve buna inanmıyordu. 1932 yılında gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi Etilerin icat ettikleri çifte kartal sembolü üçbin yıl sonra Anadolu'da Selçuk Türkleri tarafından da kullanılmıyordu" (282).

Yukarıda verdiğimiz ileri örnek gibi, Hititlerin Türk ve Türklerin atası olduğuna dair iddialar, bir çok tarihçi tarafından ileri sürülmüş ve isbat edilmeye çalışılmıştır. Hatta pek çoğunda, bu iddialar, Atatürk'ün tarih tezi olarak gösterilmiştir. Oysa Atatürk'ün direktifi son derece açıktır. O, yalnızca, İskitler, Sümerler ve Hititler'in tarihlerinin araştırılıp Türklerle ilişkisinin belirlenmesini istemiştir. Oysa yapılan bunun tam tersi olmuştur.

281) Ekrem Akurgal, Tarih İlimi ve Atatürk, Belleten, XX/80, s. 582-583.

282) Reşit Galip, Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış, Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları s. 131.

283) Hitit ve Sümerlerin kökenleri hakkında bk. hüsnü İbrahimoğlu İstisnak, Tarihinin Anahatları (İstanbul 1990), s. 45-76.

284) Faruk E. Hızurlar, Atatürk'ün Tarih Görüşüne Dönük Eleştiriler, Türk Kültürü (Antalya Nisan 1965), IV/43, s. 521.

Atatürk'ün siyasal bir amaca hizmet etmek için ortaya attığı bu iddia, Hitit ve Sümer dünyasının dışına taşmış ve hatta Etrükslerin, Sahra'daki Tuareglerin bile Türk olduğu gibi dayanaksız fantaziler türetilmiştir. Bunun doğru olmadığı yolunda kısa süre sonra çıkan itiraz yazıları, Hitit ve Sümer tarihleri ile ilgili yapılan ciddi araştırmalarda eski Anadolu halklarının kimliğini açıkça ortaya çıkarmıştır (283).

Üniversitelerin tarih, arkeoloji ve prehistorya bölümleri Türk Tarih Kurumu'nun eski Anadolu Kültürlerinin ortaya çıkarılması için yaptıkları bu çalışmalar, bugün de devam etmektedir.

III. Eski Türk Tarihi Hakkındaki Görüşü.

Atatürk, tarih çalışmalarında, en başından beri, Türklerin tarihinin, Osmanlı ve Selçuklu Tarihi ile başlamadığını kesinlikle biliyor ve buna inanmıyordu. 1932 yılında gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi'nde kendisi tarafından ortaya konulan ve yukarıda geniş detaylarla işlediğimiz Türk Tarih tezi'nde:

- a- Türklerin tarihi sadece Osmanlı tarihinden ibaret değildir.
- b- Türklerin çok eski bir tarih ve uygarlıkları vardır
- c- Türklerin Anayurdu Orta Asyadır.
- d- Orta Asya'da tarihten önceki devre'de de büyük bir uygarlık vardı, bunun sahibi Türklerdi.
- e- Türkler, milattan 12 bin yıl önce cilalı taş devrini idrâk ederlerken, Avrupa'daki dolikosefal tipindeki insanlar henüz yontma taş devrinde idiler v.b. hüküm ve iddiaları ileri sürerken, Türk Tarihinin kökenini M. önceki devirlere ve Orta Asya'ya götürüyordu (284).

283) Hitit ve Sümerlerin kökenleri hakkında bk. Eülent İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Anahatları (İstanbul 1990), s. 45-76

284) Feruk K. Timurtaş, Atatürk'ün Tarih Görüşüne Düşman Olanlar, Türk Kültürü (Ankara Nisan 1966), IV/42, s. 521.

Atatürk bir konuşmasında: Efendiler! Bu insanlık dünyasında yüz milyondan fazla nüfustan oluşan azim bir Türk milleti vardır ve bu milletin dünya üzerindeki genişliği ölçüsünde tarih içinde de bir derinliği vardır.... En belirli ve en kesin maddi tarih kalıntularına dayanarak beyan edebiliriz ki, Türkler 15 yüzyıl önce Asya'nın göbeğinde muazzam devletler kurmuşlar ve insanlığın her türlü kabiliyetlerini kendilerinde toplamış unsurlardır. Elçilerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın elçilerini kabul eden bir Türk devleti ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.... Hicretin döndüncü yüzyılında idi ki, Selçuk Hükümeti nâmi altında muazzam bir Türk devleti kuruldu; bu devletin nâmi altında icra-yı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer taraftan güneye İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve batıya Anadolu'ya nüfuz eyledi. Gerçekten bu Türk devleti beşinci Hicret asrı ortalarında Maveraünnehir ve Harezm'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıt'asının çoğunu ve birçok memleketleri zapt ile sınırını Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Kızıl Deniz ve Umman Denizi'ne kadar genişletti ve Bağdat'ta bulunan Abbasi halifelerini kendi idaresine aldı (285).

Eski Türk tarihini çok iyi bilen ve eski Türkler hakkında yayımlanmış eserleri okumuş olan Atatürk'ün Hun imparatorluğu ve Teoman ile Mete hakkındaki görüşleri de Türk tarihi bakımından önem taşımaktadır:

"Asya Türk Hun imparatorluğunun kuruluş tarihi Çin'de imparatorluk kuruluş tarihi ile başlar. Çin'in M.Ö. 13. asra ait vesikaları bunu böyle kaydeder. Ancak bu büyük Türk İmparatorluğunun bizce malum olabilen imparatoru Teoman'dır. Teoman M.Ö. 13 asır başında yaşamış büyük bir kahramandır. Çinliler bu kahramanın Çin'de imparatorluk kurmuş olan büyük Türk kumandanlarının neslinden geldiğini iddia ederler. Teoman'ın oğlu Türk imparatoru Mete'de meşhurdur. O, doğuda Kadırgan dağlarından batıda Hazar Denizine kadar, kuzeyde Sibiryadan, güneyde Himalaya eteklerine kadar geniş hudutlar içinde büyük Türk İmparatorluğunu teşkil etmiş bir Türk hakanıdır. Mete,

285) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s. 262; Kemal Balkan, Atatürk ve Tarih Bilimi, Millî Kültür (Ankara Nisan 1981), s. 3.

Çin İmparatoru ordularını büyük meydan muharebelerinde mağlup etmiş, Çin İmparatorunu sağındaki bir kalede kuşatmış, ancak karısının şefaati ile, fakat kendisine vergi vererek, tabiiyetini de kabul eyliyerek serbest bırakmış bir Türk İmparatorudur" (286).

Türk tarihinin Ana Hatları plânında eski Türk tarihine büyük önem veren, göç yollarının belirlenmesinde ve göçlerin nerelere yapıldığını gösteren göç haritalarının yapılmasında tarihçilere yol göstermiştir. O devirde eski Türk tarihine ait çok az bilgi bilinmesine rağmen, Atatürk bu konuda, tarihçileri gayrete getirmiş, batı dillerinde konu ile ilgili yabancı eserleri Türkçe'ye çevirtmiştir. Oğuz destanı ile ilgili yeni çalışmalar yapılmış Dr. Rıza Nur, 1928'de Oğuzname'yi yayımlanmıştır (287).

Yukarıda işaret edildiği gibi, Atatürk'ün eski Türk tarihinin araştırılmasına dair direktifi, zamanında ve ölümünden sonra yalnızca Anadolu'nun yer altı tarihi araştırmaları ile sınırlı kalmış. Asya Türk eski tarihi âdeta ihmâl edilmiştir. Ancak daha sonra genel Türk tarihi alanında yapılan verimli çalışmalar, eski Anadolu tarihiyle birlikte Orta Asya Türk tarihini de aydınlığa çıkarmış, batılı tarihçilerin ilerisinde bir seviyeye ulaşmıştır. Onun ruhunu şad edecek derecede Türk Tarihi'nin başlangıç devri ile Türk Kültürünün dünya kültür âlemine katkılarını ortaya koyan kıymetli araştırmalar yapılmış ve yeni araştırmalar da bütün hızı ile devam etmektedir (288).

XIX. yüzyıla ve XX. yüzyılın başlarında batılı Doğu Bilimcilerin yaptıkları geniş araştırmalarda, Türklerin Ural-Altay kavimlerine mensup ve Bozkır Kültürünün sahibi oldukları, devlet kuruculuk, ordu örgütü, yaygın adalet, üniversal ülkücülük ve dinî hoşgörü değerlerini taşıdıkları, Çinlilere bile ata binmeyi öğrettikleri anlaşılmıştır.

O, bir konuşmasında da, "Türkler yaydıkları yerlere uygarlıklarını da götürmüşlerdir. Irak, Anadolu, Mısır, Ege uygarlıklarının ilk kurucuları

286) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 143-144.

287) Cevdet Perin, a.g.e., s. 64-65.

288) Mehmet Saray, a.g.m., s. 15-16.

Orta asyalılardır. Biz bugünkü Türkler de Orta Asya çocuklarıyız" demek sûretiyle, milletimizin Orta Asya kökenli olduğunu ifade etmektedir (289).

IV. İslâm Tarihi Hakkındaki Görüşleri

Atatürk, yüzyıllarca Osmanlı hanedanı ve halife tarafından islâmî hüküm ve kanunlara göre yönetilmiş olan Türk halkının, dimağına yerleşmiş olan islâmî hayat sistemi içindeki durgun ve alternatifsiz hayat tarzına, yeni ve çağdaş bir görünüm kazandırmayı amaçladığında, büyük güçlüklerle karşılaştı. Bu yüzden islâm tarihini yakından bilme ihtiyacını duydu. Bu bakımdan genel Türk tarihi yanında islâm tarihi de ilgili kitaplar da okudu. Bu konudaki bilgisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk yıllarındaki oturumlarında yaptığı konuşmalardan açıkça anlaşılmaktadır (290).

O, herşeyden önce Allah'ın birliğine inanmış bir kişidir. Bunu sözleri ve hareketleri ile her zaman göstermiştir. Bu konudaki dini ve tarihi görüşlerini de çeşitli konuşmalarında her vesile ile açıklamıştır. Bir konuşmasında: "Ey millet, Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selameti, âtîfeti ve hayri üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve resûl olmuştur. Kanun-u Esâsisi cümlemizce malumdur ki, Kur'an-ı Azîmüşşan'daki husustur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tefavuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa hakikate tefavfuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavanin-i ilâniye beyninde tezat olması icab ederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevnîyeyi yapan Cenab-ı Hak'tır" diyen Atatürk, dini sadece ibadet vesilesi ve miskinlik olarak görmemekte, kendi kanunları içinde, Allah'ın doğa düzenini kurduğunu ve bunun da akla ve mantığa uygun inanç esaslarını içerdiğini belirtiyordu (291).

289) Enver Ziya Karal, Atatürk'ün Türk Tarihi Tezi, s. 163.

290) Meclisteki Konuşmalar için bk. Raşit Metel, a.g.e., s. 17-580.

291) Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler (İstanbul 1966), s. 69-70.

İslâm tarihi incelenirken Türk milliyetçiliğinin her zaman titizlikle korunmasına çalışan Atatürk, Türk'lüğün Araplık içinde eritilmesine şu sözleri ile karşı çıkmakta ve Türk'lüğü yücelten moral değerlere güzel bir yorum getirmektedir:

"Arap ordularının bir çok esirlerden bir köle sınıfı vücuda getirildiğinden bahsolunurken, bu kölelerden Türk çocukları olduğu zikredilerek hangi taraf için ve ne mahiyette bir iftihar medarı arandığı tetkiksiz Türk Tarihi içine konulmamalıdır.

Şüphesiz Türk'lerden çok kahraman evlâtlar şu veya bu tarzda Arap halifelerinin saraylarına girmiştir (292). Arap hükümetinin teşkilâtına ve Arap namına fetholunan bir çok ülkede bütün fetihleri tutan kuvvetlerin içine girmişlerdir. Bilim sanat ve özellikle askerlik ve başkumandanlık mevkilerini kazanmışlardır. Ve sonuç olarak Arap İmparatorluğu adını taşıyan büyük memleketlerde birinci derecede etkin ve egemen olmuşlardır. En sonunda (Hz.) Muhammed'in halifesi sanını taşımak maskaralığında bulunanların iradelerine boyun eğmişlerdir. Eğer bunu yapmış olan insanlara köle demek uygun ise, herkes bu şartlarda köleliği iftiharla kabul eder. Efendiye, sâhibe, hakime köle demek ve esir alçak, güçsüz adamlara efendi demek tarihin ifâde etmemizi emrettiği bir şey midir?" (293).

Atatürk, devrimleri arasında çok önemli bir yer tutan Laiklik İlkesinin kabûlü münasebetiyle karşılaştığı güçlükleri ve engelleri aşmak için, islâm tarihinden dayanaklar bulmuş ve bu konudaki bilgilerini ifâde etmekten çekinmemiştir. Bir konuşmasında:

"Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyyidlerin, çelebilerin, babaların, dervişlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara, talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye medeni bir millet nazarı ile bakılabilir mi? Milletimizin hakiki mahiyetini, yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi

292) Bu konuda son zamanlarda Prof.Dr.Hakkı Dursun Yıldız, ayrıntılı ve tatminkâr çalışmalar yapmıştır. Bu ayrıntılı bilgiler için şu eserlerine bakılmalıdır: Hakkı Dursun Yıldız, İslâmiyet ve Türkler (İstanbul 1976), s. 49-183.

293) Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 95.

anasır ve müessesat, yeni Türkiye Devletinde, Türk Cumhuriyetinde idame edilmelimiydi?" derken, ülke vatandaşlarının çağdaşlaşmasına engel manzarayı gözler önüne sermekte idi (294).

Bir başka konuşmada da şu dikkat çekici ifâdeleri açıklamakta idi:

"Hepinizce bilinmektedir ki Hz. Peygamber İslâm dinini tebliğe memur olduğu tarihte, komşu ülkelerde çeşitli kavimler vardı. İslâm dinini bütün insanlığa kabul ettirmek için, Allah yolunda kılıca sarılan Araplar, yüzyıllarca yüksek medeniyet yaşamış milli mazilerine ve töre ve geleneklerine sahip bir çok kavim, Türkler, İraniler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi ulusları az zamanda İslâm dinine kazandırdılar. Yine fen ve ilim bakımından görüyorsunuz ki her hangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün kuruluşları ile almakta özümlemekte, güçlük çekiyor. Daima uzun bir geçmişin kendi varlığında yaşadığını görüyor. Daima asırlık uygarlığının kendi sosyal bünyesinde karar kıldığı alışkanlıklara bağlı kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin bir birine karıştığını yeni bir şeyin kurumlarıyla kendine mevcut eski kurumların kaynaştığını görüyoruz. Bu doğal kural müslüman olan milletlerde de aynen kendini gösterdi. İslâm dininin çok yüce, çok kıymetli gerçeklerini bu milletler olduğu gibi anlamamakta inat ettiler. İslâmiyetin ilk parlak devirlerinde geçmişin malı olan oturmuş adetler hiç bir zaman için kendini göstermeye ve etkisini sürdürmeye muktedir olamamışsa da, biraz sonra islâmi gerçeklere dayanan ve islâm temel kurallarına uygun hareket etmektен çok geçmişte miras kalan âdet ve inançları dine karıştırmaya başlamışlardır (295).

Atatürk, islâm tarihine önem vermiş, özellikle Hz. Muhammed devrini titiz bir şekilde tetkik etmiştir.

294) En ver Ziya Karal, a.g.e., s. 73.

295) En ver Ziya Karal, a.g.e., s. 78.

V. Osmanlı Tarihi Hakkındaki Görüşleri.

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti'nin bir ferdi idi. O toplum içinde doğup büyümüş, o devletin okullarında eğitim, askeri teşkilatında görev almış, ordularına komuta etmiş, zaferler kazanmış bir asker idi. Millî ve medeni vasfı, Osmanlı toplumunun özellikleri ile kaynaşmıştı. Kültürü, idealleri ve devlet anlayışı, Osmanlı Devlet anlayışı ile şekillenmişti. Bu yüzden, bir ferdi, bir mensubu olduğu Osmanlı Devleti'ni çok iyi tanıyordu.

Ancak, o Osmanlı Devleti'nin en kötü anlarını yaşadığı bir zamanda, onun teşkilâtında aktif bir vazife almıştı. Buhranlı ve sıkıntılı zamanında, omuzlarına sorumluluğu olağan üstü ağır askeri yükler almıştı. Çünkü, daha orduya katılır katılmaz, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları, peşpeşe birbirini izlemiş, koca imparatorluk bu ağır saldırılara dayanamamıştı. Ancak Atatürk, devlet hayatına, millî ve pragmatik bir açıdan bakarak, Türk milleti için bir kurtuluş yolu aramış ve bunu da Anadolu'da başlatacağı bir kurtuluş hareketi ile gerçekleştirebileceğine inanmıştı. 1919'larda: "Benim için en büyük korunma noktası, şifahaat kaynağı milletimin sinesidir" diyen Atatürk, yine: "benim hayatımda yegane görüşüm, servetim Türklükten başka bir şey değildir" diyerek, çok iyi bilinen Kurtuluş Savaşından sonra, Osmanlı Devleti'nin yerine yeni bir Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu (296)

Atatürk, Anadolu'ya çıktığı zaman teşebbüslerinde ve aldığı kararlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari mekanizması, yönetici kadro padişah ve ordunun iç durumunu yakından tanıdığından onları ilgilendiren hususlarda isabetli yargılara varmış ve başarılı sonuçlar elde etmiştir. Zaman zaman Osmanlı Devleti ve Osmanlı Tarihi hakkında söylediği sözlerin ve konuşmaların isabetliliği onun bu özel durumundan ileri gelmektedir. O, Osmanlı tarihine gerçekçi bir gözle bakmakta, beğendiği ve ibret alınması gerektiği hususlarını takdir etmekte, yanlış politikalarını ve eksik

296) Hikmet Altuğ, Atatürk Milliyetçiliği ve Millî Tarih, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı (İstanbul 1986), I/ 66-67.

yönelerini de eleştirmekten geri kalmamaktadır. 1919'da yaptığı bir konuşmada, Osmanlı Devleti'ni şu ifadelerde övmektedir:

"Milletimiz ufak bir aşiretten, anavatanda müstakil bir devlet tesis ettikten başka garp âlemine, düşman içine girdi ve orada azim müşkilât içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Ve bunu, bu imparatorluğu altı yüz seneden beri tam bir heybet ve azamette devam ettirdi. Buna muvaffak olan bir millet elbette yüksek siyasi ve idari niteliklere sahiptir. Böyle bir vaziyet yalnız kılıç kuvvetiyle vücuda gelemezdi. Cihanın mâlumudur ki, Osmanlı Devleti pek geniş olan ülkesinde bir hududundan diğer hududuna ordusunu fevkalâde sür'atle ve tamamen mücehhez olarak naklederdi. Ve bu orduya aylarca ve belki de senelerce iyi besler ve idare ederdi. Böyle bir hareket yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün idâri şubelerinde fevkalâde mükemmeliyetini ve kendilerinin kabiliyetli olduğunu gösterir (297).

Yukarıdaki sözlerinden bir süre sonra, Balıkesir'de 31 Aralık 1919 da kutlanacak olan Osmanlı Devleti'nin Kuruluş yıldönümü törenine verdiği önem de, Atatürk'ün Osmanlı Devleti hakkındaki takdîrîkâr tavrını ortaya koymaktadır. Balıkesir'de, Yunanlıların İzmir'i işgali dolayısıyla tertiplenen mitinge çektiği telgrafta: "Bu gün Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü dolayısıyla, tebriklerini sunar, devlet ve milletimizin altı yüz yıllık bağımsızlığının mutluluklarla dolu olmasını dilerim" demek sûretiyle, ülkenin millî birlik ve beraberliğe olan ihtiyacını dile getirir (298).

Atatürk, Türk millî tarihi süresince gerçek, bilimsel ve olumlu anlamı ile millî bir dönem yaşamadığımızı işaret ederek, bu konu ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin durumunun göz önünde tutulmasını istemektedir. Onun 1923 Şubat'ında ve Osmanlı Tarihini biraz da eleştirel bir biçimde yorumladığı bu konuşması özet olarak şöyledir:

"Biz şimdiye kadar gerçek, ilmi ve müsbet anlamıyla millî bir devir yaşamadık ve millî bir tarihe sahip olmadık. Buna Osmanlı Tarihi bir örnek olabilir. Çünkü Osmanlı Tarihinde, bütün çabalar, milletin arzusu için değil, belki de şunun bunun bir takım tutkularını tatmin için ortaya

297) Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikri ve Düşünceleri*, s. 144.

298) Mücteba İlgürel, *Atatürk ve Osmanlı Tarihi*, Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağanı (Ankara 1985), s. 243-244.

konulmuştur. Meselâ, Fatih İstanbul'u aldıktan sonra, Batı Roma'yı da alarak görkemli bir saltanat sürmek istedi. Böyle geniş bir emele kapıldı. Bunun için, bütün milleti; arkasından bu hedefe yöneltti. Benzer şekilde Yavuz Sultan Selim de, bütün Asya'yı birleştirerek, bir İslâm imparatorluğu kurmak amacını güttü. Kanuni de, Akdeniz'i bir Osmanlı havuzu haline getirmek istedi. Hindistan'a kadar uzanıp, şahane bir saltanat peşine düştü."

Atatürk, bu satırlardan da anlaşıldığı gibi, milletin özüne yönelik olmayan, onun refah ve çıkarını gözetmeyen hareketlere karşı çıkıyordu. Bu yüzden Osmanlı padişâhlarının bu yoldaki, kendilerine, şan ve şeref kazandırmak için milletin emeğinin ve gücünün harcanmasını istemiyordu.

Atatürk'e göre, dış siyaset, dahili teşkilât ile iç politikaya dayandırılmak zorundadır. Osmanlı Devleti'nin böyle bir ilkeye uymadığını eleştiren Atatürk, bu noktayı şu ifâdelerle açıklamaktadır: "Gerçi Osmanlı hakanları, asıl olan bu noktayı unuttular. Duygusallıkları ve emellerini dış siyasete uydurmak zorunda kalınca, ele geçirdikleri ülkelerde bütün unsurları, dilleri, dinleri, gelenekleri, yani her şeyi başka başka olan ve bir çok uluslardan ibaret bulunan unsurları olduğu gibi korumaya çalıştılar. Bunları aynen korumak için de, çeşitli ayrıcalıklar tanıdılar. Buna karşılık, asıl unsur olan Türk halkı, uzun seferler yapmakla savaş meydanlarında ölmekle, ele geçirilen ülkelerin halkını beslemekle ve onlara bekçilik etmekle, kendi kendisini tahrip ediyordu. Böylece, kendi evinde, kendi yurdunda, kendi refahına çalışmaktan yoksun bulunmakta idi".

Atatürk, bu ifadeleriyle, idarenin millî sınırlar dahilinde, asıl halk kütlesi olan Türk unsurunun korunup gözetilmesini istiyor. Türk'ün başka ulusların bekçiliğini yapmak amacıyla, toprak kazanmasına karşı çıkıyordu. Oysa, Osmanlı Devleti, bu işi yapmaktan dolayı, Türklerin refahına katkıda bulunacak yerde, ecnebileri memnun edebilmek amacıyla, asıl Türk ulusunun hukukunu ve ekonomisinin temel kaynaklarını, lütûf ve ihsan olarak onlara bahşediyordu. Böylece kendi halkından kopan idarenin zararlı durumunu eleştiren Atatürk, şu satırları ile bu olumsuz tabloyu, açıkca gözler önüne sermektedir: "...Türk ulusu, hayati sorunları ile meşgul olmaktan uzak tutularak, diyar diyar dolaştırılırken, ele geçirilen bu diyarların halkı, bir çok ayrıcalıklara sahip olarak çalışıyordu. Yani, fatihler,

asıl Türk unsuru ile elde kılıç fetihler yaparken, ele geçirilen memleketin halkı, kendilerine bahşolunan ayrıcalıklarla sapana sarılıp toprağı işliyorlardı.Osmanlı saltanatı böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırlar, Macarlar, Romenler, tarımla uğraşarak varlıklarını korumuşlar ve güçlenmişlerdir. Bizim milletimiz ise, böyle fatihlerin peşinde dolaşmış, kendi ana yurdunda çalışmamış ve günü gelince onlara mağlup olmuştur.

Atatürk, Osmanlı ülkesinde yaşayan azınlıkların durumu ile yabancı devletlerin tutum ve ard niyetlerini de çok iyi anlamış bir liderdir. Çünkü yıkılan Osmanlı Devleti'nin temelleri üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin asıl karakterini, tam bir isabetle belirlemiş, dolayısıyla geçmiş hatalara düşmemiştir. Atatürk, yabancılara ve azınlıklara verilen ayrıcalıklara karşı çıkarken, verilen her ayrıcalığın daha sonra, önüne geçilemeyecek derecede genişletilmesinden ve özellikle borç alınan paraların zevk ve safa için harcanmasından, ülkenin iflâsa sürüklendiğini görmüş, bunun sebebini de devlet anlayışına bağlamıştır. Atatürk, bu bağlamda, Osmanlıların devlet anlayışını şu şekilde ifade etmiştir:

"Tek kişinin saltanatında, her şeye taç sahibinin iradesi, isteği ve emeli hakimdir. Söz konusu olan yalnız kendisidir. Milletın emelleri, arzuları, ihtiyaçları değildir. Millet bütün, arzu ve isteklerinden soyutlanmış bulunuyordu. Çünkü, taç sahipleri kendilerini Allah tarafından gönderilmiş bir kişi sayıyorlardı. Bir de taç sahiplerinin çervesinde çıkarıcılar vardı. Bunlar, hükümdarların zihniyetlerinde idiler ve hükümdarın zihniyetinin semavi ve kur'an'ın bir gereği olduğunu halka telkin ediyorlardı. Bu koyu ve sürekli telkinler karşısında, gerçekten bir gün bütün halk, bu arzu ve iradelerin yapılması lâzım gelen ve kayıtsız şartsız uyulması gereken semâni istekler olduğuna inanıyorlardı. Böyle idare ve egemenlikten soyutlanmaya rıza gösteren bu milletın sonu elbette felâkettir, elbette musibettir."

Bu ifadeler, Atatürk'ün demokrasiye olan inancını açıkça göstermektedir. O, açıkça egemenliğin Allah tarafından belirli kişilere verildiği inancında değil, sadece halkta olduğuna inanmakta idi. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bu anlayış yüzünden güçsüzlendiğini ve başka devletlerin güdümüne girdiğini ifa ederken, şu satırlarında bu haklı gerçeği

görmek mümkündür: ".....dikkat ettiğim bir nokta da, artık Osmanlı Devleti fiilen ve gerçek olarak bağımsızlıktan mahrum bir hale getirilmişti. Öyle bir devlet ki, kendi halkına koyduğu bir vergiyi, yabancılara koyamıyordu. Gümrük işlemlerini, vergilerini, memleketin ve milletin ihtiyacına göre düzenlemesi yasaklanmıştı. Böyle bir devlete doğal olarak bağımsız denilemezdi. Doğrudan ulusun hayati ihtiyaçlarından olan demiryolu yapmak, fabrika kurmak v.s. için devlet serbest değildir. İster istemez müdahale vardı. Böyle hayatını sağlamaktan yoksun bırakılan devlet bağımsız sayılabilir mi?"

Bu düşüncelerle, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Türk halkının özgür değil, âdeta esir olduğunu ileri süren Atatürk, milletin kendi egemenliğine sahip olmaması yüzünden, katıldığı Birinci Dünya Savaşında, kıymetli evlatlarından oluşan ordularını, Çanakkale, Kafkasya ve Sina Çölleri'nde yitirdiğini, savaştan sonra da, galip devletlerin vatanımızın en verimli topraklarını işgal suretiyle, bütün eski andlaşma ve hukuku çiğnediklerini dile getirir.

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve tarihe karışması durumunu da şu şekilde yorumlar: "Osmanlı Devleti tamamen yıkılmıştı. Fakat düşmanlarımız, aynı zamanda Osmanlı Devletini kuran Türk milletinin de, asıl unsurunun da, bu ülkenin gerçek halkının da mahvolduğunu zannettiler. İşte bunda aldandılar. Osmanlı Devleti ve Osmanlı Devleti gibi çok devletler kurmuş olan Türk milleti mahvolmamıştır. Aksine hayatına vurulan bu darbelerden, dış düşmanların ve içteki hainlerin bu acı ve nefret edilecek darbelerinden birden bire uyandı ve kendine geldi. Böylece hayatını, şeref ve namusunu kurtarmak için büyük bir olgunlukla başını kaldırdı. Birlik ve dayanışma içinde ortaya atıldı (299).

Osmanlı Tarihi hakkında, ders alınması gereken bir yorum ile görüşlerini açıklayan Atatürk, bu devletin çöküş sebeplerini şu kısa konuşması ile dile getirmiştir:

"Türk milleti bin yıldan fazla bir zamandır, bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Bu, eskiye ait kalıntılarla tesbit edilmiştir. Osmanlı

299) Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 90-95.

devletine gelince, bu devlet yedi asırdır, yaşamaktadır ve muhteşem mazisi ile tarihi ile övünebilir. Biz kudreti ve haşmeti bütün dünyada, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında tanınan bir milletiz. Cengâverlerimiz ve ticaret gemilerimiz okyanusları aşmışlar ve bayrağımızı Hindistan'a kadar götürmüşlerdir. Kabiliyetlerimiz, bir zamanlar sahip olduğumuz ve bütün dünyaca bilinen hâkimiyetimizle isbat edilmiştir. Fakat son yüzyıl boyunca Avrupa kuvvetlerinin hükümet merkezimizdeki entrikaları ve bu entrikaların neticesinde istiklâlimize müdahaleleri, iktisadi hayatımızı engelledikleri kayıtlar, yüzyıllarca bir arada kardeşçe yaşadığımız müslüman olmayan unsurlarla aramızda ettikleri ihtilâf tohumları ve bu durumlara ilâveten hükümetlerimizin zayıflığı ve bunun neticesi olan kötü idare, çağdaş seviyede gelişme ve refah yolunda ilerlememize engel teşkil etti. Bugün içinde bulunduğumuz acı durum hiçbir zaman bizim esastan ehliyetsizliğimizi veya çağdaş uygarlığa uymadığımızı ifâde etmez. Bu tamamen yukarıda sayılan birbirine zıt sebepler yüzünden hasil olmuştur (300).

I. Inver Paşa

Inver paşa, berhâlde zamana ka...

VI. Bazı Türk Büyükleri ve Tarihi Şahsiyetler Hakkındaki Görüşü.

1. Türk Hükümdar ve Devlet Adamları Hakkında

a. Yıldırım Beyazıt

Birgün ressamlar kahramanlık simasını kaybederlerse Yıldırım'ı alsınlar, yapıversinler (301).

b. Timur

Ben Timur zamanında olsaydım, onun yaptığını yapabiliydim, onu söyleyemem, fakat o benim zamanında olsaydı, belki daha fazlasını yapabilirdi. Muhakkak ki o dünyanın en büyük askeridir (302).

300) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 144-145.

301) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 150.

302) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 150-151.

Fatih'in de değerli bir şahsiyeti derin bir merhamet hissi ile düşünüyordum. Zavalı Paşa Paşa'nın bir çapkın arzunu karşına ile Fatih'in

c. Fatih Sultan Mehmed

Çok kereler Fatih'in karşısında kaldığı meseleleri düşündüğüm zaman ben de aynı hal çârelerine varmışımdır. Yalnız Fatih benim karşısında kaldığım hâdiseleri nasıl hallederdi? Bunu merak edirim. Fatih Sultan Mehmed, büyük adamdı, büyük! (303)

d. Alemdar ve Mustafa Reşit Paşa

Alemdar Mustafa Paşa ile Mustafa Reşit Paşa'yı severim. Fakat Alemdar'ın biraz kültürü olsa idi Cumhuriyeti ilân ederdi. Mustafa Reşit Paşa'nın kültürü, Alemdar'ın kudreti birleştirilseydi ben tarihe başka bir vazife ile girerdim (304).

e. Cemal Paşa

Yazık! Değerli bir adamı kayboldu. Buraya gelebilmiş olsaydı, ben, ona vazife verirdim. Anadolu'nun imarında ondan istifade edilirdi. Fakat jest ve gösteriş o zavallıyı böyle hiçine kurban etti (305).

f. Enver Paşa

Enver paşa, herhalde zamanın en kuvvetli adamı olması lâzım gelir. Bunun aksini isbat edecek elimizde hiç bir vesika yoktur, Tersine kuvvetini gösterecek bir vesika vardır ki, o da Enver Paşa'ya mevkide iken kimsenin ona karşı gelememiş ve ancak o memleketi terk ettikten, sonra bir takım insanların başlarını kaldırabilmiş olmasıdır. Böyle bir şahsın kuvvetli olmadığını söylemek lüzümsüz ve manasız bir iddia sayılmaz mı? (306).

g. Talat Paşa

Onlar, uzun görüşmektense, temas edilen esaslı noktalara cevap vermektense büyük bir devlet adamı vaziyeti alarak ve emsalsiz inkılâpçı ruh sahibi olduklarını ima ederek ve bilhassa ince diplomatik ve usta politikacılık sanatlarına güvenerek, o vaktin meşhur tabiriyle "anlatmak"ı tercih etmişlerdir. Bunda muvaffak olduklarından emin idiler.

303) Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 187.

304) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 151.

305) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 151

306) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 151.

Farkında değillerdi ki, kendilerini derin bir merhamet hissi ile dırıliyordum. Zavallı Talat Paşa, kendisinin bir çapkın ermeni kursunu ile Berlin sokaklarında yere serildiğini işittiğim zaman, ne kadar müteessir olmuşum. Sadrazam olduğu günlerden birinde sadaret makamında kendisine bazı hayati meselelerden bahsetmişim. Verdiği cevaplarla beni güzelce atlattığına kani olmuş, hattâ bu memnuniyetini bir saat sonra görüştüğü yakın bir arkadaşına hikâye etmişti. Fakat iki gün sonra, kendini telâşa düşüren bir vaziyet hasıl olması üzerine, beni gece yarısında evine davet ederek, çare ve tedbir sormak lüzümünü hissetti. O gece, telâşlı sadrazamın meclisinde aynı arkadaşım da hazırды. Şu sözleri söylemekle kendimi teselli ettim.

-Benden fikri ve mütalea soruyorsunuz, söylemekte mazurum. Çünkü ben size daha üç gün evvel çok hayati bir mesele hakkında fikir ve mütalâamı söylemişim. Siz ise beni atlattığınıza inanmış, hattâ sevincinizi ilân etmişiniz!

-Asla dedi.

-Söylediğiniz zat, yanınızda oturuyor dedim! (307).

2. Türk Büyükleri (Mimar, sair ve düşünürler) Hakkında

a. Mevlânâ

Mevlânâ büyük adamdı, büyük adamdı (308).

b. Mimar Sinan

Sinan'ın heykelini yapınız (309).

c. Namık Kemal

Anadolu'nun ruhu, bütün mukavet feyzini, tarihindeki büyüklerden almıştır. Bize bu mukaddes feyzi yayan ecdad ruhları arasında muhterem babanızın pek büyük mevki vardır. Yaralı vatanın kurtuluş ve bağımsızlığı için ölmek yolunda bugünkü nesle fedâkârlığı

307) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 152.

308) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 151.

309) Utkan Kocatürk, Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü (t.s.), s. 357.

öğreten büyük Kemal hakkında saygıların tekrarına vesile olan telgrafnamenize özel teşekkürlerimi arz eylerim efendim (310).

(Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'in telgrafına verdiği cevap)
d. Ziya Gökalp.

Muhterem Türk düşünürü Ziya Gökalp Beyefendiye:

Rahatsızlığınızdan çok teessürle haberdar oldum. Sihat ve sağlığınız haberi memleketçe beklenilmektedir. Süratle iyileşmeniz için Avrupa'da tedavinize ihtiyaç varsa, icabeden her şeyin tahsisini üzerime alıyorum. Sihatınız ve tedavi durumunuz hakkında haber vermenizi bekler, sevgi dolu selâmlarımı ifâde ederim.

(Ziya Gökalp'in hastalığı üzerine 21 Ekim 1924'te çektiği telgraf) (311).

3. Yabancı Hükümdarlar Hakkında

a. Büyük İskender

Kendisi ile mukayese edildiği zaman söylenmiştir.

Mukayese burada sona erer. İskender dünyayı fethetmişti. Ben böyle bir şey yapmadım. O dünyayı istilâ edeyim derken, kendi vatanını unutmuştu. Ben vatanımı hiç bir zaman unutmayacağım (312).

b. Napoleon

Napoleon ve stratejisi hakkında tetkiklerde bulundum. Fakat diğer herkes hakkında aynı tetkikatı yapmadı. Sakarya Muharebesi'ni Osterliç Muharebesi ile karşılaştırmak bir iltifat sayılmaz. Ben Napoleon'u hiç sevmiyorum. Çünkü Napoleon her şeye kendi şahsını sokardı. Mücadelesi belli bir dava için değildi, kendi şahsı içindi. İşte bu bakımdan, bu gibi adamlar, hiç kaçınılması imkânsız olan felâkete uğradı (313).

310) Cevat Yaltıraklı, Vatan Sairi Namık Kemal, Millî Sair Mehmet Emin (İstanbul 1960) s. 11; Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 153.

311) Ali Nüzhet Göksel, Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları (İstanbul 1931), s. 181; Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 153.

312) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 154.

313) Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 154-155; Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 187.

Atatürk, daha okul yıllarında iken liderlik hususunda kendisini yetiştirmeye başlamış, bundan dolayı askerlik hayatında önder bir kumandan olmuş, siyâsetle ise hiç bir zaman alâkasını kesmemiştir. Nitekim, Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında gösterdiği fevkalâde başarı bunun delilidir. Sivil olarak bulunduğu Cumhurbaşkanlığı döneminde de halkın liderliği konumunu hiç kaybetmemiştir.

Yukarıda verilen örneklerden Atatürk'ün tarihi Türk büyüklerine ve onların hayati sorunları çözmeye gösterdikleri başarıyı hayranlıkla dile getirmektedir. Bu arada hataları da belirtmekten çekinmeyen Atatürk'ün hiç bir zaman maceracı bir siyaset izlememiş, halkından kapalı ve maceracı liderleri de acı bir dille eleştirmekten çekinmemiştir.

SONUÇ

Tarihin, sosyal bilimler arasında çok önemli bir yeri vardır. Geçmişin ortaya çıkarılıp, bunun değerlendirilmesi yapılarak, geleceğe ilişkin yaşamsal plân ve programların yapılmasında, tarihten çok faydalar sağlanır. Bu nedenle, pek çok bilim ve siyaset adamı tarihle ilgilenmiş ve tarihin insanlara moral ve bilinç kazandırdığını göz önünde tutarak, bilim ve uygarlık alanında, millî karakterin gelişmesinde ve korunmasında büyük katkı sağladığını ortaya koymuşlardır.

Bu denli önemli hususları içeren tarih bilimi; tarihçiler tarafından çeşitli anlayışlarla incelenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, zaman süreci içerisinde, değişik anlayışlar ortaya çıkmış olup, bunların bazıları bir kısım devletlerin siyasal rejimine temel görüş olmuştur (örneğin Rusların materyalist, Almanların idealist). Bunların bir kısmının zamanla terkedilmesine karşın; bazıları günümüzün bile geçerliliğini kesinlikle yitirmemiştir. Bugün "Araştırmacı Tarih Anlayışı", dünya düşünce çevrelerinde üniversitelerde en çok benimsenen anlayıştır.

Tarih, insanlara ulusal bilinç kazandırmakta, toplumları birbirleri ile kaynaştırmakta, onları ortak amaç ve hedeflere yöneltmekte ve böylece ulusların hayatına yön vermektedir. Ayrıca ulusal kültür içerisinde en etkin sosyal bilim olan Tarih, dünya uygarlığını zenginleştirmekte, büyük çaplı siyasi ve ekonomik oluşumlara elverişli bir ortam hazırlamaktadır.

Atatürk, ülke ve milletin tarihindeki misyonunu tamamlamış, hemen bütün büyük kişiler gibi tarihi, tam bir isabetle yorumlamış ve onun verilerinden çok yararlanmıştı. O, tarihe büyük bir ilgi duymuştur. Cumhuriyeti kurduktan sonra, ülkemizde tarih bilimine olan ihtiyaç, kendisinde özel bir ilgi alanı olarak ortaya çıkmış, bunun için tarih araştırmalarının kurumlaşmasına çalışmıştır. Nitekim adı doğrudan "Tarih"

olan bir fakülte ile akademik bir karakter taşıyan "Türk Tarih Kurumu", onun bir eseri ve de özel malvarlığının bir ürünüdür.

Atatürk, millî bir tarih görüşünü savunmuştur. Her ne kadar Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin etkisinde kalmış ise de, onun bir zamanlar savunduğu ütöpik Turan ülküsünü benimsememiştir.

Atatürk'ün tarih anlayışı, birisi Pragmatik, diğeri de Araştırmacı (Génétiqve) olmak üzere iki türüdür. O, savaş alanlarında mağlup ettiği ulusların, barış masasında bir takım tarihi iddialar ileri sürmelerini ve bu iddialarına geçmiş bazı olguları tarihi kanıt göstermeleri üzerine, pragmatik tarih anlayışını benimsemiş, bundan dolayı Anadolu'nun Hititlerden beri Türklerle ilişkisinin olabileceği ihtimalinin araştırılması gereğine önemle işaret etmiştir.

İkincisi ise, tarih araştırmaların bilimsel bir şekilde yapılabilmesi için, sağlam ve birinci elden kaynaklara kadar gidilmesini, belgelerin tarafsız ve çok iyi değerlendirilmesini tarihçilere önermiştir. Bu da onun Araştırmacı tarih anlayışının bir göstergesidir.

Yaptığımız çalışmamızda görüldüğü gibi, Atatürk çağdaş bir Türkiye için hızlı değişimi amaçlamaktaydı. Yapacağı devrimlere bilimsel ve düşünsel zemin hazırlamak için tarih çalışmalarına girişti. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi ümmetçi devletçi tarih anlayışını benimsemedi. Yeni kurulan devlet Osmanlı Devleti değildi. Onun yerinde dünyaca tanınan Türk Milleti ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti vardı. Böylece temel tema veya düşünce tezi olarak, Atatürk: Türk tarihinin gerçeğe aykırı bir şekilde çizilmiş çerçevesini bu dar kalıpların dışına çıkarmıştır. Bir yandan Anadolu'nun en eski ulusları ile Türk ulusunun bağlantısını tesbite çalışırken, bir yandan da, Türk tarihinin bir çadır halkının serüveni veya bir aşiret hayatı ile başlamayacağı inancı ile, onun kökenini Orta Asya'nın en eski tarihi ile irtibatını incelenmesine önem vermiştir. Dolayısıyla Atatürk'ün tarih anlayışı, PRAGMATİK ve ARAŞTIRICI anlayışlarını kapsayan, bu görüşlerden çıkarak Türk tarihine yönelen düşünsel ve bilimsel bir çaba olarak ifade edilebilir.